

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พ.ศ. - ส.ศ. 2565)
Vol.2 No.2 (May - Aug 2022)

JMKR

Journal of MCU Kanchana Review

วารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์

ISSN 2773-952X
(Online)

วารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์

Journal of MCU Kanchana Review

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2565)

ISSN: 2773-952X (Online)

Vol. 2 No. 2 (May - August 2022)

วัตถุประสงค์ (Aims and Scope)

วารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์เป็นวารสารวิชาการมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1) เพื่อส่งเสริมการผลิตผลงานวิชาการ การศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่บทความต่าง ๆ ในสาขาวิชาที่
วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบุลย์ เปิดสอนและสัมพันธ์กัน ได้แก่

(1) พระพุทธศาสนาและปรัชญา

(2) วิปัสสนาภาวนา

(3) รัฐประศาสนศาสตร์และรัฐศาสตร์ รวมทั้งสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์

2) เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ ตลอดถึงการบูรณาการสห
วิทยาการต่าง ๆ ของคณาจารย์ บุคลากร นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย
หรือหน่วยงานอื่น อันเป็นการบริการวิชาการแก่สังคม

3) เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี
ศรีไพบุลย์ และสร้างความร่วมมือในการบูรณาการการเรียนการสอนกับการเผยแพร่ผลงาน องค์ความรู้ของ
คณาจารย์ บุคลากรและนิสิตในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ทุกบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิแบบ Double-blind อย่างน้อย 2
ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษโดยรับพิจารณาต้นฉบับของบุคคลทั้งภายในและภายนอก
มหาวิทยาลัย กำหนดตีพิมพ์ปีละ 3 ฉบับ (ราย 4 เดือน)

ทั้งนี้ ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ใน
วารสารอื่น ผู้เขียนบทความต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอย่างเคร่งครัด
รวมทั้งรูปแบบการอ้างอิงตามที่วารสารกำหนดไว้

ทัศนะและความคิดเห็นในบทความวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของ
ผู้เขียนบทความและไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์

เจ้าของ (Owner)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบุลย์

บ้านห้วยสะพาน 368 หมู่ที่ 12 ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 71140

โทรศัพท์ 034 51 0460 อีเมล: mcukanjournal@gmail.com

เว็บไซต์ <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/Kanchana-editor/index>

ที่ปรึกษา (Advisors)

พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.	อุปนายกสภามหาวิทยาลัย, ราชบัณฑิต
พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.	อธิการบดี
พระเทพพรเมธี, รศ.ดร.	รองอธิการบดี ฝ่ายบริหาร
พระเทพเวที, รศ.ดร.	รองอธิการบดี ฝ่ายกิจการนิสิต
พระเทพวัชรจารย์, รศ.ดร.	คณบดีคณะพุทธศาสตร์
พระเทพปริยัติโสภณ	ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
พระครูปลัดปัญญาารวัฒน์, ศ.ดร.	ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ.ดร.	ผู้อำนวยการสถาบันภาษา
พระครูวิลาศกาญจนธรรม, ดร.	รักษาการรองผู้อำนวยการ ฝ่ายบริหาร วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
พระมหาชุตีภัก อภินนโท	ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัย
รศ. ดร.สุรพล สุยะพรหม	รองอธิการบดี ฝ่ายกิจการทั่วไป
รศ. ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง	ผู้ช่วยอธิการบดี ฝ่ายวิชาการ
รศ. ดร.ประพันธ์ สุขษร	ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
ผศ. ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม	ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

บรรณาธิการบริหาร (Executive Editor)

พระครูวิโรจน์กาญจนเขต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
----------------------------	--

หัวหน้ากองบรรณาธิการ (Chief Editor)

อ. ดร.สุรชัย พุดชู	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
--------------------	---

ผู้ช่วยหัวหน้ากองบรรณาธิการ (Assistant Chief Editors)

พระวีระพจน์ ชาครธมโม (ผลจันทร์)	นักวิชาการอิสระ
พระสมุห์สีปภาส มหาสิบบโ (อนันต์ยศหงษ์)	นักวิชาการอิสระ
พระมหาอินทรปกรณัม ฐิตสุโก	นักวิชาการอิสระ
อ. ดร.แม่ชีกุลภรณ์ แก้ววิลัย	นักวิชาการอิสระ

กองบรรณาธิการ (Editorial Board Members)

พระวิสุทธิพงษ์เมธี, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
พระเมธีปริยัติวิบูลย์, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
พระครูสิริกาญจนารักษ์, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์

พระครูศรีธรรมวารินทร์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
พระปลัดระพิน พุทธิสารโ, ผศ.ดร.	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.ประเวศ อินทองปาน	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รศ. ดร.ประยงค์ จันทร์แดง	คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
รศ. ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ. ดร. ประทีป พีชทองกลาง	คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
ผศ. ดร. สยาม ราชวัตร	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ. ดร. วินิจ ฝาเจริญ	วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ผศ. ดร. พงษ์ศักดิ์ รวมชมรัตน์	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี
อ. ดร. สวัสดิ์ อโณทัย	วิทยาลัยปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
อ. ดร. ลำพอง กลมกุล	ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Assoc. Prof. Kuldeep Kaur, Ph.D.	Department of Education, Panjab University, India
Ms. Lim Hui Ling, Ph.D.	Religious Scholar, Singapore
Ms. Fung Yim Shan	Independent Scholar, Hong Kong
Mr. Rex Weylin Tyrone	Independent Scholar, USA

ฝ่ายประสานงานและจัดการ (Coordination and Management)

พระศักดิ์ดา ชนาสโภ (สมณวิธาน)	นักวิชาการอิสระ
อ.ชาญศักดิ์ ศรีสันต์	วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
อ.มยุรี ศรีสันต์	วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
นางสาววรารภรณ์ ภาควงศ์	วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
นางสาวชนกนาฏ ไทรสังข์โกมล	วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์

ฝ่ายกฎหมาย (Law Department)

นายณัฏพล ชินกุลกิจนิวัฒน์	ทนายความ
ดร.กนิษฐ์ วงศ์บุญมาก	ทนายความ

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม (Content Designed)

นางสาวสาริณี ไทรสังข์สิริพงศ์	วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
นางสาวกาญจนาภรณ์ นิมน้อย	วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
นางสาวกฤษณ์นพภัคตร์ วรรณการกิจ	นักออกแบบ
นางสาวพัชรนันท์ สิงห์สกุลวงศ์	นักออกแบบ
นายพรชัย ประเสริฐคำพร	นักออกแบบ

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลับกรองบทความ
ประจำปี 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2565)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

- รศ. ดร.ประเวศ อินทองปาน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ. ดร.จิรายุ ททรัพย์สิน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
รศ. ดร.ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ผศ. ดร.บุญชู ภูศรี คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ. ดร.อลงกรณ์ คูตระกูล คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ. ดร.ประทีป พีชทองกลาง คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
ผศ. ดร.วินิจ ฝาเจริญ วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ผศ.คมศิลป์ พลแดง คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
อ. ดร.แม่ชีกุลภรณ์ แก้ววิลัย นักวิชาการอิสระ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

- ผศ. ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ถ้อยแถลงบรรณาธิการ

บทความเล่มนี้เป็นปีที่ 2 ฉบับที่ 2 ของวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์ ประกอบด้วยบทความ 2 ประเภท คือ 1) บทความวิจัย 1 เรื่อง และ 2) บทความวิชาการ 5 เรื่อง รายละเอียดของบทความ ดังนี้

บทความที่ 1 เรื่องการประเมินโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็ก ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ โดย อลงกต ภูจินาพันธ์ และณัฐธิดา มากชู การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลการดำเนินงานตามโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา ผลการวิจัยทำให้ทราบการประเมินการดำเนินงาน ทั้งในด้านประสิทธิภาพ ได้แก่ ปัจจัยนำเข้าสู่โครงการและกระบวนการทำงานที่ดำเนินงานได้ดี ส่วนด้านประสิทธิผล คือ มารดาในกลุ่มเป้าหมายมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการฝากครรภ์ในระดับมากและมีการดูแลในระยะตั้งครรภ์ในระดับมาก องค์ความรู้จากการวิจัยพบว่า 1) โครงการภาครัฐมักพบเจอปัญหาเรื่องงบประมาณ ภาครัฐควรจัดสรรงบประมาณสู่โครงการให้มีความเหมาะสม 2) ภาครัฐควรสนับสนุนให้เกิดการแก้ไขปัญหาทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยอย่างยั่งยืน

บทความที่ 2 เรื่องสงฆ์บ้านเขวากับการกลายเป็นประเพณีประติษฐาน ช่วงปี พ.ศ. 2535-2564 โดย เมวลัย นิมิตร และนราวิทย์ ดาวเรือง บทความนี้ต้องการอธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงฆ์บ้านเขวา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีสงฆ์บ้านเขวาเปลี่ยนแปลงตามสภาพของเศรษฐกิจและสังคม ก่อนปี พ.ศ. 2478 ประเพณีสงฆ์บ้านเขวาเกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก ต่อมาหลังปี พ.ศ. 2478-2535 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนและขุดแต่งโบราณสถานหมู่บ้านเขวา พร้อมทั้งกำหนดเขตพื้นที่โบราณสถานไม่ให้ชาวบ้านก้าวล่วง และในปี พ.ศ. 2535-2564 รัฐบาลฯ ได้มีบทบาทในการจัดงานประเพณีสงฆ์ในลักษณะของการประติษฐานประเพณีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว องค์ความรู้ใหม่ คือ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในงานประเพณีสงฆ์บ้านเขวาสามารถนำไปเป็นตัวบทเพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงประเพณีสงฆ์ในพื้นที่อื่นของภูมิภาคอีสาน ทำให้เกิดประเพณีใหม่ที่เรียกว่า ประเพณีประติษฐาน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและส่งเสริมรายได้ให้เกิดขึ้นในชุมชน

บทความที่ 3 เรื่องการบริหารองค์กรทางสังคมชุมชนวิถีพุทธด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 โดย พระบุญช่วย ฐิตจิตโต (ยังสามาร) บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการบริหารจัดการองค์กรทางสังคมด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผลจากการศึกษาพบว่า หลักการบริหารองค์กรทางสังคม 5 ลักษณะ สามารถขับเคลื่อนให้เกิดชุมชนวิถีพุทธตามหลักธรรม ดังนี้ 1. การบริหารโดยการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน ใช้ข้อทาน 2. การบริหารโดยให้งานบรรลุเป้าหมายขององค์กร ใช้ข้อปิยวาจา 3. การบริหารโดยการสร้างสมดุลระหว่างประสิทธิผลกับประสิทธิภาพ ใช้ข้อสมานัตตตา 4. การบริหารโดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ข้ออัตถจริยา 5. การบริหารที่ต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีเปลี่ยนแปลง ใช้ข้อสมานัตตตา องค์ความรู้ใหม่ทำให้เห็นว่า สังคหวัตถุธรรมสามารถประยุกต์ใช้ได้กับหลักการบริหารองค์กรทางสังคมทางตะวันตกทั้ง 5 ลักษณะ อันเป็นการบริหารองค์กรทางสังคมแบบวิถีพุทธอย่างแท้จริง

บทความที่ 4 เรื่องการสร้างเครือข่ายการค้าโค-กระบือในภาคอีสาน: กรณีศึกษานายฮ้อยชุมชนบ้านหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ช่วงปี พ.ศ. 2550-2564 โดย จันทร์เพ็ญ โปธิ์กลาง และนราวิทย์ ดาวเรือง บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของการค้าโค-กระบือ รวมถึงการสร้างเครือข่ายการค้าโค-กระบือของนายฮ้อยชุมชนบ้านหนองแก ผลการศึกษาพบว่า ก่อนปี พ.ศ. 2470 การค้าโค-กระบือใช้วิธีการค้าแบบไล่ต้อน โดยอาศัยเส้นทางเกวียนเป็นหลักและอาศัยเครือข่ายญาติที่เรียกว่า เสี้ยว ในปี พ.ศ. 2481-2520 นายฮ้อยใช้รถไฟและรถบรรทุกเป็นพาหนะในการขนส่งโค-กระบือไปขาย และในปี พ.ศ. 2551-2564 การค้าโค-กระบือเปลี่ยนเป็นการค้าออนไลน์ องค์ความรู้ใหม่คือ วิธีการสร้างเครือข่ายการค้าโค-กระบือของกลุ่มนายฮ้อยถูกปรับเปลี่ยนไปตามบริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมอยู่เสมอ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมและการสื่อสาร

บทความที่ 5 เรื่องการพัฒนาจิตอาสาตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดย พระครูวิลาศกาญจนธรรม และแม่ชีกุลภรณ์ แก้ววิสัย บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการพัฒนาจิตอาสาตามแนวทางพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า ความเป็นผู้มีจิตอาสาเป็นภาวะที่ต้องเรียนรู้ รวมถึงการตระหนักรู้ด้วยตนเองอย่างลุ่มลึกและต้องพัฒนา ฝึกฝนด้วยหลักการอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะมีจิตอาสาอย่างแท้จริง การพัฒนาจิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นผู้บำเพ็ญพรตประโยชน์ คือ ประโยชน์แก่อุทิศแก่บุคคลอื่น เป็นการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์และผสมผสานกันอย่างเป็นกระบวนการ โดยใช้หลักอิทธิบาท 4 จากนั้น จึงนำหลักสังคหวัตถุ 4 มาใช้ เพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยการสงเคราะห์กันและกัน องค์ความรู้ใหม่ คือ การได้กระบวนการพัฒนาจิตอาสาที่เรียกว่า ปัจจัยการเรียนรู้ภายใน ได้แก่ การพัฒนาตามหลักอิทธิบาท 4 และปัจจัยการเรียนรู้ภายนอก ได้แก่ การพัฒนาตามหลักสังคหวัตถุ 4

บทความที่ 6 เรื่องวัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดย ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์ ญัฐนนท์ จิรกิจนิमित และมุกกรวิ ฉิมพะเนา บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอวัฒนธรรมชุมชนเพื่อสะท้อนให้เห็นมิติทางด้านวัฒนธรรมที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยแบ่งช่วงการเกิดวัฒนธรรมชุมชนได้ 4 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ระยะที่ 2 ยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2500 ระยะที่ 3 ยุคการก่อรูปของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนทศวรรษที่ 2520-2540 และระยะที่ 4 ยุคแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในฐานะแนวคิดคู่ขนาน องค์ความรู้ใหม่ คือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ต้องอาศัยวัฒนธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้รูปแบบของหลักของความเอื้ออาทร การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและเรียนรู้ร่วมกันในภูมิปัญญาของคนในแต่ละชุมชน นำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน

บทความทั้ง 6 เรื่องที่กล่าวมา เป็นบทความสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่มีความหลากหลายในด้านเนื้อหาสาระซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อแวดวงวิชาการในการศึกษาค้นคว้าต่อไป บทความทั้งหมดนี้สำเร็จลงได้เพราะความอนุเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่พิจารณาถ้อยแถลงบทความให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น ในนามบรรณาธิการวารสารจึงขอขอบพระคุณและอนุโมทนาผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านมา ณ โอกาสนี้ รวมถึงผู้เขียนทุกรูป/คน ที่ส่งบทความมาร่วมตีพิมพ์ในวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์ หวังว่าบทความทั้งหมดนี้จะ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาและสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สืบไป

พระครูวิโรจน์กาญจนเขต, ดร.

บรรณาธิการบริหาร

สารบัญ (Content)

ถ้อยแถลงบรรณาธิการ	(5-6)
สารบัญ	(7-8)

บทความวิจัย (Research Article)

1 การประเมินโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็ก ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์	69-80
▪ อลงกต ภูจินาพันธ์, ณัฐริมา มากชู	
Evaluation of Maternal and Child Health Promotion Project of Tha Pla Sub-district Administrative Organization, Tha Pla District, Uttaradit Province	
▪ Alongkot Phuweenaphan, Nattima Markchoo	

บทความวิชาการ (Academic Articles)

2 สรวงศ์บ้านเขวากับการกลายเป็นประเพณีประติษฐ์ ช่วงปี พ.ศ. 2535-2564	81-93
▪ เมวลัย นิมิตร, นราวิทย์ ดาวเรือง	
Song Ku Ban Khwao and Becoming to the Inventive Traditions in the Decade from 1992 to 2021	
▪ Mayvalai Nimit, Narawit Daorueang	
3 การบริหารองค์การทางสังคมชุมชนวิถีพุทธด้วยหลักสังคหวัตถุ 4	94-101
▪ พระบุญช่วย ฐิตจิตโต (ยังสามารถ)	
Management of Social Organization Based on Buddhist Community with Four Saṅgahavatthus	
▪ Phra Boonchuay Thitacitto (Yangsamart)	
4 การสร้างเครือข่ายการค้าโค-กระบือในภาคอีสาน: กรณีศึกษานายฮ้อยชุมชนบ้านหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ช่วงปี พ.ศ. 2550-2564	102-116
▪ จันทร์เพ็ญ โพธิ์กลาง, นราวิทย์ ดาวเรือง	
Cattle-buffalo Trade Network Construction in Northeast of Thailand: A Case Study of Nai-Hoi in Ban Nong Kae Community, Rob Muang Sub-district, Muang District, Roi Et Province, During 2007-2021	
▪ Janpen Phoklang, Narawit Daorueang	

- 5 การพัฒนาจิตอาสาตามแนวทางพระพุทธศาสนา 117-126
- พระครูวิลาศกาญจนธรรม, แม่ชีกุศลภรณ์ แก้ววิลัย
- Volunteer Development according to Buddhist Guidelines
- Phrakhruwilardkanchanadhamma, Maechee Kalaporn Kaewwilai
- 6 วัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน 127-139
- ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์, ณัฐนนท์ จิระกนิมิต, มุกรวี ฉิมพะเนาวิ
- Community Culture and Sustainable Development
- Silawat Chaiwong, Nadthanon Chirakitnimit, Mukrawee Chimphanao

ภาคผนวก

- คำแนะนำสำหรับผู้เขียน (1-11)
- แบบฟอร์มเสนอผลงานเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์ (12)
- แบบฟอร์มการเขียนบทความในวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์ (13-20)

การประเมินโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็ก ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา
อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

อลงกต ภูจินาพันธ์^{1*}, ณัฐริมา มากชู²

หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

The Evaluation of Maternal and Child Health Promotion Project of Tha Pla
Sub-district Administrative Organization, Tha Pla District, Uttaradit Province
Alongkot Phuweenaphan^{1*}, Nattima Markchoo²

Bachelor of Arts Program in Social Development, School of Political and Social Sciences,
University of Phayao

Article Info

Vol. 2 No. 2 (May-Aug 2022)

Research Article

Article History:

Received 27 Dec 2021;

Revised 22 Mar 2022;

Accepted 24 Mar 2022

คำสำคัญ:

การประเมินโครงการ;

การสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็ก;

องค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลการดำเนินงานตามโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี โดยเลือกใช้ตัวแบบปัจจัยนำเข้าและผลผลิตกำหนดกรอบแนวคิดการประเมิน ใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้างและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ มารดากลุ่มเป้าหมาย เจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลท่าปลา และคณะกรรมการกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา จำนวน 21 คน ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าความถี่และค่าร้อยละ

ผลการวิจัยพบว่า โครงการประสบผลสำเร็จโดยมีผลการประเมินการดำเนินงาน ดังนี้ ด้านประสิทธิภาพ ได้แก่ ปัจจัยนำเข้าสู่โครงการพบว่า มีความพร้อมและเหมาะสม กระบวนการดำเนินงานตามโครงการพบว่า ดำเนินงานได้ดี ส่วนด้านประสิทธิผล ได้แก่ ผลผลิตจากโครงการพบว่า มารดากลุ่มเป้าหมายมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการฝากครรภ์ในระดับมากและมีการดูแลในระยะตั้งครรภ์ในระดับมาก ผลลัพธ์จากโครงการพบว่า มารดากลุ่มเป้าหมายทั้งหมดไม่มีอัตราการเกิดทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยกว่า 2,500 ส่วนใหญ่มีอัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวยังคลออย่างน้อย 6 เดือน ด้านความพึงพอใจของผู้ให้การสนับสนุนโครงการ พบว่า ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจระดับพอใจมาก และด้านปัญหาอุปสรรค ได้แก่ 1) ความไม่พอเพียงและเหมาะสมของงบประมาณและทรัพยากร 2) ปัญหาการอนุมัติโครงการที่ล่าช้า 3) ปัญหาการขาดความสม่ำเสมอในการตรวจสอบคุณภาพของวัสดุ อุปกรณ์และสถานที่ และ 4) ปัญหาการด่าทอมารดากลุ่มเป้าหมายที่ติดตามผลได้ยาก องค์ความรู้จากการวิจัยพบว่า 1) โครงการภาครัฐมักพบเจอปัญหาเรื่องงบประมาณ ภาครัฐควรจัดสรรงบประมาณสู่โครงการให้มีความเหมาะสม และ 2) ภาครัฐควรสนับสนุนให้เกิดการแก้ไขปัญหาทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยอย่างยั่งยืน

Corresponding Author,

E-mail: [@alongkot.p](mailto:alongkot.p)

@outlook.com*

Keywords:

Project Evaluation;
Maternal and Child Health
Promotion;
Tha Pla Sub-district
Administrative Organization

Abstract

The study aims to evaluate the efficiency and effectiveness of the project implementation of the maternal and child health promotion project of Tha Pla Sub-district Administrative Organization, Tha Pla District, Uttaradit Province. A research is based on the mixed methodology. The evaluation framework is based on the Input-Output Model. The interview with structured questionnaire and the in-depth interview are applied to collect the data from twenty-one key informants, including target mothers, staff working for Tha Pla Hospital, and the National Health Security Office Committee operating in Tha Pla Sub-district Administrative Organization. The data are analyzed by qualitative and quantitative. The statistics for data analysis is performed by frequency and percentage.

The result reveals that the project is successful with the project implementation in the followings: for the project efficiency, the results show that the inputs applied to the project are well-prepared and appropriate; the project operation is good. In part of the project effectiveness, in the output evaluation, most of target mothers are found to have high levels of knowledge and understand about the importance of prenatal care. They are also found to gain a good quality of services from the program staff during pregnancy. Furthermore, the outcomes are found that the target mothers have no incidence of low birth weight less than 2,500. Most of them have rates of exclusively breastfeeding at least 6 months. Additionally, mothers and the program sponsors are found to be highly satisfied with the project outcomes. The problems and obstacles in project operation are as follows: 1) inadequacy and inappropriateness of the budgets and resources used in the implementation of the project; 2) the delayed project approval; 3) lack of consistency and insufficient operation budgets in inspecting the quality of materials, equipment, and locations; and 4) the difficulty in following up target mother process. The body of knowledge indicates that 1) the government projects often encounter budgetary problems. So, the government should allocate appropriate budgets to the project. 2) The government should support sustainable solutions for low birth weight problems.

บทนำ

สถาบันครอบครัวเป็นรากฐานที่สำคัญของประเทศ บุคคลจะมีสุขภาพที่ดีควรเริ่มจากการดูแลเอาใจใส่ของบุคคลในครอบครัว ด้วยการวางแผนครอบครัว การมีบุตรเมื่อพร้อม การดูแลครรภ์ตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์ การ

ฝากครรภ์ก่อนอายุครรภ์ 12 สัปดาห์ การดำเนินครรภ์ที่ดีมีโภชนาการและพัฒนาการของทารกในครรภ์ที่ดี การคลอดที่ปลอดภัยและการเลี้ยงดูลูกหลังคลอดด้วยนมแม่ ซึ่งเป็นกระบวนการวางรากฐานพัฒนาการเด็ก โดยได้รับสารอาหารที่เหมาะสมเพียงพอด้วยการได้กินนมแม่และการโอบกอดแนบเนื้อครั้งแรกในห้องคลอด การเลี้ยงดูด้วยความอบอุ่นทางใจ ซึ่งจะส่งผลให้เด็กมีการเจริญเติบโต มีพัฒนาการสมวัย และเติบโตเป็น เยาวชนรุ่นใหม่ที่มีสุขภาพกายและจิตใจที่ดี (โรงพยาบาลท่าปลา, 2563: 1) จากเหตุผลเหล่านี้ ในปี พ.ศ. 2563 โรงพยาบาลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ จึงดำเนินโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กใน เขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ประจำปีงบประมาณ 2563 โดยได้รับการ สนับสนุนเงินงบประมาณที่ใช้ในโครงการจากกองทุนหลักประกันสุขภาพ (สปสช.) ระดับท้องถิ่น โดยมี หน่วยงานผู้รับผิดชอบเป็นผู้ให้การสนับสนุนโครงการ คือ องค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา ในการให้เงิน งบประมาณสนับสนุนแก่โครงการเพื่อพัฒนางานอนามัยแม่และเด็กให้ได้ตามเกณฑ์มาตรฐาน โดยมี วัตถุประสงค์ของโครงการ คือ การสร้างเสริมสุขภาพให้แก่หญิงตั้งครรภ์ที่มีภาวะเสี่ยงในการให้กำเนิดทารก แรกเกิดน้ำหนักน้อย เพื่อลดจำนวนทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยกว่า 2,500 กรัม และเพิ่มจำนวนมารดาเลี้ยงลูก ด้วยน้ำนมแม่อย่างเดียวยาวอย่างน้อย 6 เดือน โครงการดังกล่าวได้ดำเนินโครงการจนแล้วเสร็จภายในเดือน กันยายน พ.ศ. 2563 ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะประเมินผลการดำเนินงานของโครงการนี้เพื่อนำผล ของการศึกษาและผลของการประเมินโครงการไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาโครงการของโรงพยาบาลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

สำหรับกรอบแนวคิดในการประเมินได้ใช้แบบจำลองปัจจัยนำเข้าและผลผลิต (Input-Output Model) ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินโครงการของณัฐิมา มากชู (2545) และวรรณภา ทองแดง (2551) สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นตัวแบบในการกำหนดกรอบแนวคิด ดังนี้

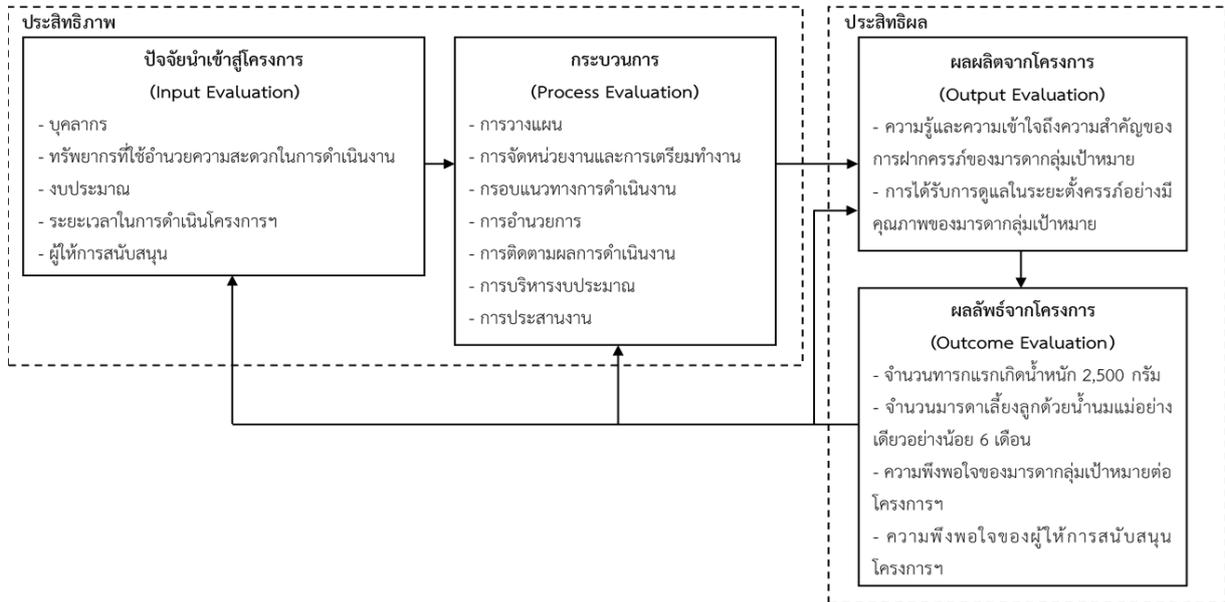
1. การประเมินปัจจัยนำเข้าสู่โครงการ (Input Evaluation) เป็นการประเมินปัจจัยเบื้องต้นที่ใช้ ในการดำเนินการโครงการ เพื่อประเมินทรัพยากรที่เอื้ออำนวยให้การดำเนินตามโครงการเป็นไปอย่าง มีประสิทธิภาพ โดยเน้นศึกษาตามทฤษฎีการบริหารจัดการ 4Ms (The Management 4M Theory) (วิเชียร วิทย์อุดม, 2551) ดังนี้ (1) บุคลากรที่ดำเนินงานตามโครงการและมารดากลุ่มเป้าหมาย (2) งบประมาณในการดำเนินงานตามโครงการ (3) ทรัพยากรที่ใช้อำนวยความสะดวกในการดำเนินงานตาม โครงการ (4) ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ และ (5) ผู้ให้การสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการ (Reid, 2015)

2. กระบวนการดำเนินงานตามโครงการ (Process Evaluation) เป็นการประเมินโครงการ เพื่อตรวจสอบว่า ได้มีการปฏิบัติงานเป็นไปตามขั้นตอนการดำเนินงานที่กำหนดไว้หรือไม่ รวมทั้งการจัด กิจกรรมต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ในโครงการว่า มีความถูกต้องเหมาะสมหรือไม่ โดยเน้นศึกษาตามแนวคิดการ บริหารจัดการแบบ POSDCORB ของกูลิค (Gulick, 1973: 13) ดังนี้ (1) การวางแผนการทำงานตามโครงการ (2) การจัดหน่วยงานและการเตรียมดำเนินงาน (3) กรอบแนวทางการดำเนินงานของโครงการ (4) การอำนวยความสะดวก (5) การติดตามผลการดำเนินงานตามโครงการ (6) การบริหารงบประมาณ และ (7) การประสานงาน

3. การประเมินผลผลิตของโครงการ (Output Evaluation) ประกอบด้วย (1) ความรู้และความเข้าใจ ถึงความสำคัญของการฝากครรภ์ของมารดากลุ่มเป้าหมาย และ (2) การได้รับการดูแลในระยะตั้งครรรภ์อย่างมี คุณภาพของมารดากลุ่มเป้าหมาย

4. การประเมินผลลัพธ์ของโครงการ (Outcome Evaluation) ประกอบด้วย (1) จำนวนทารกแรกเกิดน้ำหนัก 2,500 กรัม (2) จำนวนมารดาเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่อย่างน้อย 6 เดือน (3) ความพึงพอใจของมารดากลุ่มเป้าหมายต่อโครงการ และ (4) ความพึงพอใจของผู้ให้การสนับสนุนโครงการ

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดการประเมินโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กฯ

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลการดำเนินงานโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ประเภทของงานวิจัย เป็นการวิจัยเชิงประเมิน (Evaluative Research) ที่ใช้การศึกษาแบบผสมวิธีทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงปริมาณ คือ แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง (Structured Questionnaire) และในเชิงคุณภาพ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

2. ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากร ได้แก่ ผู้เกี่ยวข้องในโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลท่าปลา จำนวน 5 คน มารดากลุ่มเป้าหมาย จำนวน 10 คน และคณะกรรมการกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา จำนวน 20 คน

2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย 2 กลุ่ม ได้แก่ (1) เจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลท่าปลา จำนวน 5 คน และมารดากลุ่มเป้าหมาย 10 คน ซึ่งเป็นประชากรทั้งหมด และ (2) คณะกรรมการกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา จำนวน 6 คน จาก 20 คน ได้จากการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยมีหลักเกณฑ์ คือ การเลือกผู้ที่มีความรอบรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์ด้านการทำงานในกองทุนหลักประกันสุขภาพ และสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้อย่างละเอียดและมีความถูกต้อง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้ศึกษาได้ใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้างและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยประยุกต์การใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้างตามแบบจำลองการประเมินปัจจัยนำเข้าและผลผลิต (Input-Output Model) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ด้านกระบวนการ (Process) ด้านผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) โดยสร้างเครื่องมือจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยอื่นที่มีองค์ประกอบการวิจัยที่คล้ายคลึงกัน เนื่องด้วยโครงการเป็นโครงการขนาดเล็กจึงมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวนน้อย การตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจึงเป็นการตรวจสอบโดยวิธีการทดลองสัมภาษณ์ (Try out) กับผู้เกี่ยวข้องทั้ง 3 ฝ่าย แบ่งเป็นฝ่ายละ 3 ชุด เพื่อทดสอบความชัดเจนของข้อคำถามในแบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง หากข้อคำถามใดมีแนวโน้มที่มีความเสี่ยงต่อผลกระทบด้านจิตใจหรือเกิดการทำให้สับสน จะต้องดำเนินการปรับแก้ข้อคำถามโดยมีที่ปรึกษางานวิจัยเป็นผู้ให้คำแนะนำในการออกแบบข้อคำถาม เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถให้ข้อมูลที่สำคัญได้อย่างรู้สึกสบายใจและไม่รู้สึกกดดันที่จะต้องตอบคำถาม

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการเก็บรวบรวมข้อมูลของโครงการมีดำเนินการทำหนังสือจากคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ถึงโรงพยาบาลท่าปลาและองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อขออนุญาตแจ้งวัตถุประสงค์ของการประเมินโครงการ วันเก็บข้อมูล และได้เก็บข้อมูลโดยประสานกับผู้ใหญ่บ้านและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน โดยเก็บข้อมูลกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยเชิงปริมาณเลือกใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) ด้านการวิเคราะห์ในเชิงคุณภาพเลือกใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการคำถามปลายเปิดในแบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง รวมถึงใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกพร้อม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากโครงการ ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) เพื่อแจกแจงความถี่ของข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 21 ราย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มมารดา กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 10 ราย (2) กลุ่มเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลท่าปลา จำนวน 5 ราย และ (3) กลุ่มคณะกรรมการกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา จำนวน 6 ราย ปรากฏผลดังต่อไปนี้

1.1 มารดากลุ่มเป้าหมายตามโครงการฯ มีอายุอยู่ในช่วง 20-29 ปี มีระดับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีสมาชิกในครัวเรือนจำนวน 4-6 คน ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปและประกอบอาชีพลูกจ้างภาครัฐและเอกชน และมีรายได้ครัวเรือนต่อเดือนเฉลี่ย 10,001-15,000 บาท

1.2 เจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลท่าปลา เป็นเพศหญิงทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นพยาบาลวิชาชีพชำนาญการ ระดับการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี และมีประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็ก 5 ปีขึ้นไป

1.3 คณะกรรมการกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลาเป็นเพศหญิงทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ และมีประสบการณ์ทำงานเกี่ยวกับกองทุนหลักประกันสุขภาพ 5 ปีขึ้นไป

2. ผลการประเมินประสิทธิภาพการดำเนินงานโครงการ

2.1 ผลการประเมินปัจจัยนำเข้าสู่โครงการ จากความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 ฝ่าย พบว่า ปัจจัยนำเข้าสู่โครงการมีความพร้อมและเหมาะสม เมื่อพิจารณาความเหมาะสมของปัจจัยนำเข้าสู่โครงการทั้ง 5 ด้าน ปรากฏผลดังนี้ (1) ด้านความพร้อมของบุคลากรพบว่า จำนวนเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานตามโครงการ คุณสมบัติของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานตามโครงการและมารดาในกลุ่มเป้าหมายมีความเหมาะสมและพอเพียง (2) ด้านความพร้อมของงบประมาณพบว่า งบประมาณที่ได้รับมีความเหมาะสมพอเพียง (3) ด้านทรัพยากรที่ใช้อำนวยความสะดวกในการดำเนินงานตามโครงการพบว่า ทรัพยากรที่ใช้อำนวยความสะดวกในการดำเนินงานตามโครงการมีความพร้อมและความเหมาะสมปานกลาง (4) ด้านระยะเวลาในการดำเนินโครงการพบว่า ระยะเวลาในการดำเนินงานตามโครงการมีความเหมาะสม และ (5) ด้านผู้ให้การสนับสนุนโครงการพบว่า ผู้ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณโครงการมีความเหมาะสม

2.2 ผลการประเมินกระบวนการดำเนินงานตามโครงการ จากความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 ฝ่าย พบว่า กระบวนการดำเนินงานตามโครงการมีการดำเนินงานได้ดี เมื่อพิจารณาความเหมาะสมของกระบวนการดำเนินงานตามโครงการทั้ง 7 ด้าน ปรากฏผลดังนี้ (1) ด้านการวางแผนการทำงานตามโครงการพบว่า การวางแผนการทำงานตามโครงการทั้งการวางแผนการทำงาน การปรับปรุงแผนเมื่อประสบปัญหา ความชัดเจนของแผนการทำงานมีความเหมาะสม (2) ด้านการจัดหน่วยงานและการเตรียมงานพบว่า การจัดสรรและตรวจสอบความพร้อมของทรัพยากรที่นำมาใช้ในการดำเนินงานและการเตรียมงานอย่างเป็นระบบมีความเหมาะสม (3) ด้านกรอบแนวทางการดำเนินงานพบว่า แนวทางและวิธีดำเนินการตามโครงการมีความชัดเจนและสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง (4) ด้านการอำนวยความสะดวกพบว่า การมอบหมายงาน การสอน และการชี้แจงงานมีความชัดเจนและเหมาะสม (5) ด้านการติดตามผลการดำเนินงานตามโครงการพบว่า การติดตามผลการดำเนินงานมีความเหมาะสมและมีความสม่ำเสมอ (6) ด้านการบริหารเงินงบประมาณพบว่า วิธีบริหารงบประมาณของโครงการมีความเหมาะสม และ (7) ด้านการประสานงานพบว่า การประสานงานมีการดำเนินงานได้ดีและไม่พบปัญหาด้านการประสานงานโครงการ

3. ผลการประเมินประสิทธิผลโครงการ

3.1 ผลการประเมินผลผลิตจากโครงการ 2 ด้าน ได้แก่ ความรู้และความเข้าใจถึงความสำคัญของการฝากครรภ์ของมารดาในกลุ่มเป้าหมาย และการได้รับการดูแลในระยะตั้งครรภ์อย่างมีคุณภาพของมารดาในกลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย การตรวจเลือดคูดูสามีและภรรยา การส่งเสริมโภชนาการตลอดการตั้งครรภ์ การฝากครรภ์ก่อน 12 สัปดาห์ จำนวนครั้งการฝากครรภ์ครบ 5 ครั้ง ตามเกณฑ์และการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดี่ยวหลังการคลอด อย่างน้อย 6 เดือน

3.2 ผลการประเมินความรู้และความเข้าใจถึงความสำคัญของการฝากครรภ์ของมารดาในกลุ่มเป้าหมาย พบว่า มารดาในกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการฝากครรภ์ในระดับมาก แต่ยังคงขาดความรู้ความเข้าใจในประเด็นของการตรวจเลือดคูดูสามีภรรยา ความเข้าใจการสังเกตตนเองระหว่างตั้งครรภ์ ความรู้ความเข้าใจในการฝากครรภ์ และความรู้ความเข้าใจถึงความสำคัญของการดื่มน้ำในการบำรุงครรภ์

3.3 ผลการประเมินการได้รับการดูแลในระยะตั้งครรภ์อย่างมีคุณภาพของมารดาในกลุ่มเป้าหมาย พบว่า มารดาในกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีการดูแลในระยะตั้งครรภ์ฯ ในระดับมาก ผลการประเมินการได้รับการดูแลในระยะตั้งครรภ์อย่างมีคุณภาพของมารดาในกลุ่มเป้าหมายพบว่า มารดาในกลุ่มเป้าหมายจำนวน 10 คน ได้รับการดูแลในระยะตั้งครรภ์อย่างมีคุณภาพ ทั้งในด้านการตรวจเลือดคูดูสามีและภรรยา การส่งเสริมโภชนาการตลอดการตั้งครรภ์ การฝากครรภ์ก่อน 12 สัปดาห์ จำนวนครั้งการฝากครรภ์ครบ 5 ครั้งตามเกณฑ์ เว้นแต่การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดี่ยวหลังการคลอดอย่างน้อย 6 เดือนนั้น มีมารดาในกลุ่มเป้าหมายจำนวน

1 คน จากทั้งหมด 10 คน ไม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวถึง 6 เดือน เนื่องจากปริมาณน้ำนมของมารดามีไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงลูก จึงจำเป็นต้องใช้นมผงในการเลี้ยงลูกควบคู่ไปกับการให้นมแม่

โดยการประเมินผลผลิตในด้านของจำนวนหญิงตั้งครรภ์ฝากครรภ์ก่อน 12 สัปดาห์ มีเกณฑ์การประเมินที่กำหนดโดยโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กของโรงพยาบาลท่าปลาและนโยบายโรงพยาบาลมาตรฐานงานอนามัยแม่และเด็ก คือ อัตราหญิงตั้งครรภ์ฝากครรภ์ก่อน 12 สัปดาห์ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 พบว่า มารดากลุ่มเป้าหมายทั้งหมดได้ฝากครรภ์ก่อน 12 สัปดาห์ (ร้อยละ 100) ซึ่งมีอัตราสูงกว่าเกณฑ์การประเมินขั้นต่ำ และการประเมินผลผลิตในด้านหญิงตั้งครรภ์ฝากครรภ์ครบ 5 ครั้งตามเกณฑ์ มีเกณฑ์การประเมินที่กำหนดโดยโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กของโรงพยาบาลท่าปลา คือ อัตราหญิงตั้งครรภ์ฝากครรภ์ครบ 5 ครั้งตามเกณฑ์ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 พบว่า มารดากลุ่มเป้าหมายตามโครงการ ทั้งหมดได้ฝากครรภ์ครบ 5 ครั้งตามเกณฑ์ (ร้อยละ 100) ซึ่งมีอัตราสูงกว่าเกณฑ์การประเมินขั้นต่ำ

3.4 ผลการประเมินผลลัพธ์จากโครงการ 4 ด้าน ประกอบด้วยจำนวนทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยกว่า 2,500 กรัม จำนวนมารดาเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่อย่างเดียวอย่างน้อย 6 เดือน ความพึงพอใจของมารดากลุ่มเป้าหมายต่อโครงการ และความพึงพอใจของผู้ให้การสนับสนุนโครงการ ปรากฏผลการประเมินดังนี้

1) ผลการประเมินจำนวนทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยกว่า 2,500 กรัม เกณฑ์การประเมินที่กำหนดโดยโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กของโรงพยาบาลท่าปลาและปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 คือ อัตราการทารกแรกคลอดมีน้ำหนักน้อยกว่า 2,500 กรัม ไม่เกินร้อยละ 7 พบว่า มารดากลุ่มเป้าหมายทั้งหมดไม่มีอัตราการเกิดทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยกว่า 2,500 (ร้อยละ 0) ซึ่งไม่มากไปกว่าเกณฑ์มาตรฐานการประเมิน

2) ผลการประเมินจำนวนมารดาเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่อย่างเดียวอย่างน้อย 6 เดือน เกณฑ์การประเมินที่กำหนดโดยโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กฯ ของโรงพยาบาลท่าปลาและปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 คือ อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวอย่างน้อย 6 เดือน ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 พบว่า มารดากลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีอัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวหลังคลอด อย่างน้อย 6 เดือน (ร้อยละ 90) ซึ่งมากกว่าเกณฑ์มาตรฐานการประเมิน

3) ผลการประเมินความพึงพอใจของมารดากลุ่มเป้าหมายต่อโครงการ ในภาพรวมพบว่า มารดากลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อโครงการในระดับพอใจมาก

4) ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้ให้การสนับสนุนโครงการ ในภาพรวมพบว่า คณะกรรมการกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อโครงการในระดับพอใจมาก

4. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานตามโครงการ จากความคิดเห็นของทั้ง 3 ฝ่าย สามารถสรุปปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานตามโครงการได้ ดังนี้

4.1 ปัญหาด้านปัจจัยนำเข้าสู่โครงการพบว่า

1) ด้านทรัพยากรที่อำนวยความสะดวกในการดำเนินงานตามโครงการ มีปัญหาเรื่องความพร้อมของสถานที่ของโรงพยาบาลที่มีความแออัดและที่จอดรถไม่เพียงพอต่อผู้เข้ารับบริการ ปัญหาเรื่องความพร้อมของวัสดุอุปกรณ์ และปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ไม่พอเพียงต่อการดำเนินงาน

2) ด้านงบประมาณ ปัญหางบประมาณที่น้อยเกินไปและไม่พอเพียงต่อมารดากลุ่มเป้าหมาย และมีงบประมาณไม่เหมาะสม จึงต้องการให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายที่เพิ่มขึ้นจากจำนวนกลุ่มเป้าหมายที่มีอยู่เดิม

4.2 ปัญหาและอุปสรรคด้านกระบวนการดำเนินงานตามโครงการพบ 4 ประเด็นย่อย ได้แก่ (1) ด้านการวางแผนการทำงานตามโครงการ พบปัญหาเรื่องการอนุมัติโครงการใช้ระยะเวลาการอนุมัตินาน (2) ด้านการจัดหน่วยงานและเตรียมดำเนินงาน พบปัญหาสถานที่จัดเก็บนมจืดยูเอชที (UHT) จากโครงการไม่มีความเหมาะสม (3) ด้านการติดตามผลการดำเนินงานตามโครงการ พบปัญหามารดากลุ่มเป้าหมายติดตามผลได้ยาก และ (4) ด้านการบริหารงบประมาณ มีปัญหาเรื่องงบประมาณไม่มีความพอเพียงต่อการดำเนินงาน

อภิปรายผล

จากผลการประเมินโครงการทั้ง 4 ด้าน ซึ่งเป็นผลสำเร็จรวมของโครงการจะพบว่า ผลการประเมินปัจจัยนำเข้าสู่โครงการ กระบวนการดำเนินงานตามโครงการ ผลผลิตจากโครงการ และผลลัพธ์จากโครงการมีความสอดคล้องกัน อันได้แก่ ปัจจัยนำเข้าสู่โครงการและกระบวนการที่มีประสิทธิภาพนำไปสู่ผลผลิตและผลลัพธ์จากโครงการที่มีประสิทธิผลดีตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ส่งผลให้โครงการนั้นประสบผลสำเร็จ คือ สามารถลดจำนวนทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยกว่า 2,500 กรัม และสามารถเพิ่มจำนวนมารดาเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่อย่างเดียวยังน้อย 6 เดือน ได้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ซึ่งสามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินโครงการได้ ดังนี้

ด้านประสิทธิภาพการดำเนินงานโครงการพบว่า ปัจจัยนำเข้าสู่โครงการ ปรากฏผลว่า ในภาพรวมของผลการประเมินปัจจัยนำเข้าสู่โครงการความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องทั้ง 3 ฝ่าย เมื่อพิจารณาในรายด้านแล้วพบว่า ด้านความพอเพียงของงบประมาณ บางส่วนมีความเห็นว่า งบประมาณไม่เหมาะสมและไม่พอเพียงต่อการดำเนินโครงการ ซึ่งมีความสอดคล้องกันกับงานวิจัยเรื่อง *ประเมินผลโครงการลดจำนวนทารกแรกเกิดน้ำหนักต่ำกว่า 2,500 กรัม สำนักงานสาธารณสุขเขต 10* (รัชณี มิตกิตติ และคณะ, 2544: 42) ที่พบว่า ปัญหาที่พบเช่นเดียวกัน คือ ปัญหางบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดและไม่เพียงพอต่อการดำเนินงาน ส่งผลให้บางกิจกรรมในโครงการต้องถูกปรับลดงบประมาณเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง

สำหรับผู้ให้ความเห็นว่า งบประมาณพอเพียง เพราะเห็นว่า งบประมาณจำนวน 12,000 บาท ซึ่งอนุมัติให้แก่โครงการนั้นมีความเหมาะสมและเพียงพอต่อจำนวนกลุ่มเป้าหมาย ด้านผู้ให้ความเห็นว่า งบประมาณไม่พอเพียง กลับมีความเห็นว่า งบประมาณที่อนุมัติให้แก่โครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กฯ ควรเพิ่มขึ้นจาก 12,000 บาท โดยจำนวนเงินที่เพิ่มขึ้นนั้นจะสามารถขยายกลุ่มเป้าหมายไปให้มากกว่า 10 คน เพื่อให้หญิงตั้งครรภ์ภายในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลาได้รับการจัดสรรสวัสดิการในระหว่างการตั้งครรภ์ ทั้งยังได้รับการดูแลที่เหมาะสมและมีคุณภาพ จะเห็นได้ว่า ความคิดเห็นที่แตกต่างของผู้เกี่ยวข้องทั้งโครงการจะทำให้การแก้ไขปัญหาด้านงบประมาณนี้มีมุมมองที่แตกต่างไปตามความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องทั้งโครงการ จึงจะส่งผลดีอย่างมากหากหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กฯ จะนำเอาความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องทั้งโครงการในทุกฝ่ายเข้าสู่การพิจารณาร่วมกัน เพื่อส่งผลต่อการพัฒนาประสิทธิภาพของปัจจัยนำเข้าสู่โครงการต่อไป

ในด้านทรัพยากรที่ใช้อำนวยความสะดวกในการดำเนินงานตามโครงการปรากฏผลว่า ทั้งมารดากลุ่มเป้าหมายและเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลท่าปลายังพบปัญหาเกี่ยวกับความไม่พร้อมของสถานที่วัสดุอุปกรณ์และนมจืดยูเอชที โดยปัญหาเกิดจากการขาดความสม่ำเสมอในการคัดเลือก จัดสรร และตรวจสอบคุณภาพของทรัพยากรใช้อำนวยความสะดวกในโครงการฯ จึงก่อให้เกิดปัญหาด้านการรับบริการของมารดากลุ่มเป้าหมายและเกิดปัญหาต่อผู้ปฏิบัติงานตามโครงการ โดยในการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการตรวจสอบความเหมาะสมและคุณภาพของ

ทรัพยากรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ทรัพยากรที่นำเข้าสู่โครงการมีความเหมาะสม ครบถ้วน และมีความสมบูรณ์มากขึ้น

กระบวนการดำเนินงานตามโครงการปรากฏผลว่า ในภาพรวมของผลการประเมินกระบวนการดำเนินงานตามโครงการ ความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องทั้ง 3 ฝ่าย ส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการดำเนินงานตามโครงการมีการดำเนินงานได้ดี แต่พบว่า มีกระบวนการดำเนินงานตามโครงการที่มีความเหมาะสมปานกลาง โดยเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลท่าปลาส่วนใหญ่เห็นว่า การบริหารเงินงบประมาณมีความเหมาะสมปานกลางและงบประมาณไม่มีความพอเพียง โดยชี้แจงว่า งบประมาณไม่พอเพียงต่อกลุ่มเป้าหมายและอยากให้งบประมาณนั้นสามารถครอบคลุมไปยังกลุ่มเป้าหมายที่เป็นหญิงตั้งครรภ์คนอื่น ๆ นอกเหนือจากโครงการฯ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง*การประเมินโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กช.คจ.) ตามมติคณะรัฐมนตรี โดยใช้งบประมาณพิเศษปี 2544 ตามแผนก๋อหนี่ต่างประเทศ ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี* (ณัฐริมา มากชู, 2545: 246) ที่พบปัญหาข้อจำกัดบางส่วนของปัจจัยนำเข้าสู่โครงการ จึงส่งผลให้กระบวนการ ผลผลิตและผลกระทบ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในระดับหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกับการประเมินโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กที่พบปัญหาปัจจัยนำเข้าสู่โครงการที่มีผลกระทบต่อกระบวนการดำเนินงานในด้านการบริหารเงินงบประมาณที่เกิดความขัดแย้งในความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องทั้งโครงการในระดับผู้ปฏิบัติงานและผู้ให้การสนับสนุนโครงการ จึงส่งผลให้งบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดจะต้องใช้ดำเนินงานให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างยากลำบาก

ทั้งนี้ ประเด็นปัญหาเรื่องการบริหารเงินงบประมาณ ผู้ให้การสนับสนุนโครงการ คือ คณะกรรมการกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลาทั้งหมดมีความเห็นตรงกันว่า งบประมาณที่อนุมัติให้แก่โครงการนั้น เจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลท่าปลาสามารถบริหารเงินงบประมาณได้อย่างเหมาะสม จึงเป็นข้อควรพิจารณาเกี่ยวเนื่องกับงบประมาณในปัจจัยนำเข้าสู่โครงการว่า งบประมาณและการบริหารเงินงบประมาณนั้น ควรมีการเพิ่มกรอบการสนับสนุนงบประมาณให้แก่โครงการเพื่อให้โครงการนั้นมีประสิทธิภาพในการดำเนินงานตามโครงการที่ดียิ่งขึ้น

ด้านประสิทธิผลการดำเนินงานโครงการพบว่า ผลผลิตจากโครงการปรากฏผลว่า ผลการประเมินความรู้และความเข้าใจถึงความสำคัญของการฝากครรภ์ของมารดาในกลุ่มเป้าหมายในภาพรวม ส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการฝากครรภ์ในระดับมาก พบว่า มารดาในกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดมีความรู้เข้าใจในเรื่องการฝากครรภ์ครบตามเกณฑ์ และการดูแลและการบำรุงครรภ์ ซึ่งเกิดจากการถ่ายทอดความรู้ผ่านกิจกรรมโดยเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถ โดยมีความสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง*การประเมินผลโครงการการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพเด็กปฐมวัยและผู้สูงอายุในชุมชน* (ศรีสุตา วงศ์วิเศษกุล และเนตรรัชณี ตั้งภาคภูมิ, 2556: 43) พบว่า กระบวนการจากการถ่ายทอดความรู้ที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลให้ผู้เข้าร่วมโครงการความรู้จากเข้าร่วมกิจกรรมโครงการและการนำความรู้จากเข้าร่วมกิจกรรมไปใช้ในการดูแลตนเองได้อย่างเหมาะสม แต่ยังคงพบว่า มารดาในกลุ่มเป้าหมายตามโครงการฯ บางส่วนยังขาดความรู้ความเข้าใจถึงความสำคัญของการฝากครรภ์ในบางประเด็น คือ ขาดความรู้ความเข้าใจในการตรวจเลือดคู่สามีภรรยา ขาดความรู้ความเข้าใจการสังเกตตนเองระหว่างตั้งครรภ์ ขาดความรู้ความเข้าใจในการฝากครรภ์ และขาดความรู้ความเข้าใจถึงความสำคัญของกรดโฟลิก (Folic Acid) ในการบำรุงครรภ์ จึงมีความจำเป็นที่ผู้ปฏิบัติงานตามโครงการจะต้องให้ความสำคัญถึงประเด็นที่มารดาในกลุ่มเป้าหมายยังขาดความรู้ความเข้าใจดังที่กล่าวข้างต้น โดยอาจมีความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนวิธีการสอน การอธิบายหรือการปรับปรุงสื่อประกอบการให้ความรู้ให้เหมาะสมและสามารถเข้าใจง่าย

ผลลัพธ์จากโครงการปรากฏผลว่า จากการดำเนินงานตามมาตรฐานของการดำเนินงานเพื่อลดอัตราการเกิดทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยกว่า 2,500 กรัม นั้น สามารถลดปัญหาทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยได้จริง ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวทางการป้องกันและลดปัญหาทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยโดยอาศัยความร่วมมือจากหญิงตั้งครรภ์ (คณะทำงานศูนย์อนามัยที่ 7 อุบลราชธานี, 2556: 28) ที่ได้ระบุว่า บุคลากรสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องต้องมีความรู้และทักษะที่ถูกต้องในการจัดบริการฝากครรภ์ที่ได้มาตรฐาน รวมถึงการปฏิบัติตามแนวทางเพื่อลดภาวะเสี่ยงต่าง ๆ ที่จะทำให้ทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยกว่า 2,500 กรัม เพื่อดูแลหญิงตั้งครรภ์ให้มีภาวะโภชนาการที่ดีและเหมาะสมตลอดการตั้งครรภ์ จะส่งผลให้ทารกแรกเกิดมีน้ำหนักมากกว่า 2,500 กรัมขึ้นไป โดยโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กฯ นี้มีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับงานวิจัยที่ได้อ้างอิงจึงทำให้ผลลัพธ์ของโครงการสามารถลดอัตราการเกิดของทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยจากความร่วมมือของหญิงตั้งครรภ์ได้จริง

ผลการประเมินจำนวนมารดาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวยังน้อย 6 เดือน พบว่า มีมารดาในกลุ่มเป้าหมายจำนวน 1 คน ไม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวยัง 6 เดือน เนื่องจากปริมาณน้ำนมของมารดามีไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงลูก จึงจำเป็นต้องใช้นมผงในการเลี้ยงลูกควบคู่ไปกับการให้นมแม่ ทั้งนี้ อาจต้องมีการดูแลติดตามมารดาในกลุ่มเป้าหมายที่ไม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพียงอย่างเดียวเป็นพิเศษ เพื่อให้สุขภาพของเด็กแข็งแรงตามเกณฑ์มาตรฐาน

ผลการประเมินความพึงพอใจของมารดาในกลุ่มเป้าหมายต่อโครงการพบว่า ด้านการให้ข้อมูลรายละเอียดของโครงการฯ มารดาในกลุ่มเป้าหมายบางส่วนค่อนข้างพึงพอใจ จำนวน 3 คน จากทั้งหมด 10 คน โดยให้เหตุผลว่า การให้ข้อมูลของโครงการยังมีความละเอียดไม่เพียงพอและต้องการให้มีการอธิบายให้ชัดเจน จึงเป็นประเด็นที่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานตามโครงการต้องให้ความสนใจและพยายามอธิบายรายละเอียดของโครงการให้มีความชัดเจน ผู้ปฏิบัติงานตามโครงการอาจใช้การทบทวนหลังการอธิบายโดยให้มารดาในกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ทบทวนข้อมูลว่า มีความเข้าใจตรงตามรายละเอียดของโครงการหรือไม่

ส่วนประเด็นความสม่ำเสมอของการติดตามผลของเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลท่าปลาพบว่า มารดาในกลุ่มเป้าหมายบางส่วนค่อนข้างพึงพอใจ จำนวน 4 คน จากทั้งหมด 10 คน โดยให้เหตุผลว่า การติดตามผลของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานค่อนข้างมีความถี่ที่บ่อยมาก มารดาในกลุ่มเป้าหมายบางรายไม่มีความสะดวกในการไปยังโรงพยาบาลและต้องการให้เจ้าหน้าที่ออกเยี่ยมยังบ้านของตนเองมากกว่า จึงเป็นข้อพิจารณาว่า ควรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการติดตามผลการดำเนินงานตามโครงการโดยการออกเยี่ยมบ้านของมารดาในกลุ่มเป้าหมายที่ไม่มีความสะดวกต่อการเดินทางไปยังโรงพยาบาล และอาจขยายไปยังมารดาในกลุ่มเป้าหมายคนอื่น ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการติดตามผลให้แก่มารดาในกลุ่มเป้าหมายในโครงการ

สำหรับความรู้ที่ได้จากโครงการที่สามารถนำไปใช้ในการดูแลตนเองในระยะตั้งครรภ์พบว่า มารดาในกลุ่มเป้าหมายบางส่วนค่อนข้างพึงพอใจ จำนวน 4 คน จากทั้งหมด 10 คน ให้ความเห็นว่า ภาษาที่ใช้ในการสอนและอธิบายยังค่อนข้างเข้าใจยากและต้องการให้มีการสอนปฏิบัติจริงเพื่อสามารถนำไปใช้ดูแลตัวเองระหว่างการตั้งครรภ์ จึงเป็นข้อพิจารณาว่า ควรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการสอน การนำเสนอหรืออาจเพิ่มเติมในการใช้สื่อประกอบการสอนที่มีความเข้าใจง่ายให้แก่มารดาในกลุ่มเป้าหมาย เพื่อที่จะสามารถให้มารดาในกลุ่มเป้าหมายสามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดูแลครรภ์ได้อย่างเหมาะสมและมีความปลอดภัยต่อสุขภาพของเด็กและมารดา

ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้ให้การสนับสนุนโครงการฯ พบว่า คณะกรรมการกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลาบางส่วนค่อนข้างพึงพอใจ จำนวน 2 คน จากทั้งหมด 6 คน โดยชี้แจงเหตุผลว่า มีความคาดหวังว่า มารดาในกลุ่มเป้าหมายจะสามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

ได้ครบทั้งหมดตามจำนวนกลุ่มเป้าหมายตามโครงการ ซึ่งผู้ปฏิบัติงานตามโครงการจะต้องนำข้อคิดเห็นของผู้สนับสนุนโครงการไปปรับปรุงวิธีการให้สามารถเพิ่มจำนวนมารดาในกลุ่มเป้าหมายตามโครงการให้สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้อย่างเดียวยอย่างน้อย 6 เดือน โดยอาจใช้การเสริมโภชนาการหรืออาหารเสริมระหว่างตั้งครรภ์เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้เชี่ยวชาญด้านการดูแลครรภ์และบุตรหลังตั้งครรภ์

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้ได้ ดังนี้

1. ประเด็นงบประมาณของโครงการภาครัฐมักพบปัญหาเรื่องความไม่พอเพียงของงบประมาณ จึงต้องมีการเจรจาระหว่างผู้ปฏิบัติงานกับผู้ให้การสนับสนุนโครงการให้การจัดสรรงบประมาณให้มีความเหมาะสม
2. ประเด็นปัญหาทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยกว่า 2,500 กรัม เป็นประเด็นปัญหาที่อยู่ในสังคมไทยมานาน จึงควรมีการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการให้การสนับสนุนจากภาครัฐที่เหมาะสมและสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน

บทสรุป

งานวิจัยนี้เป็นการประเมินโครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งพบว่า โครงการประสบผลสำเร็จโดยจะเห็นได้จากการประเมินความเหมาะสมของปัจจัยนำเข้าสู่โครงการ ความเหมาะสมของกระบวนการดำเนินงานตามโครงการ ผลผลิตและผลลัพธ์จากโครงการที่มีผลสอดคล้องกัน และเนื่องจากข้อจำกัดบางส่วนของปัจจัยนำเข้าสู่โครงการจึงส่งผลให้การประเมินกระบวนการดำเนินงานตามโครงการ ผลผลิตและผลลัพธ์ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในระดับหนึ่ง แต่ยังมีบางข้อจำกัดที่ควรปรับปรุงแก้ไข สำหรับข้อเสนอแนะที่ผู้ศึกษาจะทำการนำเสนอต่อไปนี้ ส่วนหนึ่งเป็นข้อเสนอแนะที่ได้จากการเสนอแนะจากผู้เกี่ยวข้องทั้ง 3 ฝ่าย เพื่อให้การดำเนินงานตามโครงการมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาจึงขอเสนอความคิดเห็นในเชิงปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. การจัดสรรงบประมาณ ควรปรับเพิ่มเงินงบประมาณที่อนุมัติแก่โครงการ โดยกองทุนหลักประกันสุขภาพ สามารถเฉลี่ยงบประมาณที่ได้รับจากกองทุนหลักประกันสุขภาพไปเพิ่มในงบประมาณให้แก่โครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็ก โดยมีเงื่อนไขภายในโครงการ คือ จะต้องเพิ่มจำนวนกลุ่มเป้าหมายหรือหญิงตั้งครรภ์ในพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลาให้มากกว่ากลุ่มเป้าหมายจากเดิม 10 คน
2. การจัดเตรียมทรัพยากรนำเข้าสู่โครงการ ทั้งด้านสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ ควรมีการปรับปรุงให้มีความทันสมัย พอเพียงและเหมาะสมผู้เข้ารับบริการ
3. การปรับเปลี่ยนวิธีการสอน การอธิบายหรือการปรับปรุงสื่อประกอบการให้ความรู้ให้มีความเหมาะสมและสามารถเข้าใจง่าย โดยสามารถตรวจสอบความเข้าใจของมารดาในกลุ่มเป้าหมายด้วยการให้ทบทวนสิ่งที่ได้อธิบายหรือสอน เพื่อให้มารดาในกลุ่มเป้าหมายมีความเข้าใจต่อโครงการและสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดูแลครรภ์ได้อย่างเหมาะสม และควรพัฒนาการสอนโดยสามารถให้มารดาในกลุ่มเป้าหมายได้ลงมือปฏิบัติจริง
4. การติดตามผลการดำเนินงานตามโครงการ ควรปรับเปลี่ยนวิธีการติดตามผลโดยเลือกใช้การออกเยี่ยมบ้านของมารดาในกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากสภาพปัญหาด้านสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกของโรงพยาบาลท่าปลาค่อนข้างจำกัด อีกทั้งมารดาในกลุ่มเป้าหมายบางรายค่อนข้างมีความลำบากเมื่อมีการนัดหมายเพื่อติดตามผลที่โรงพยาบาลท่าปลา และมารดาในกลุ่มเป้าหมายที่ไม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพียงอย่าง

เดี่ยว อาจต้องมีการวางแผนและจัดการงบประมาณเพื่อดูแลและติดตามมารดาในกลุ่มเป้าหมายนี้เป็นพิเศษ เพื่อให้สุขภาพของเด็กแข็งแรงตามเกณฑ์มาตรฐาน

เอกสารอ้างอิง

- คณะทำงานศูนย์อนามัยที่ 7 อุบลราชธานี. (2556). *คู่มือแนวทางการบริหารจัดการปัญหาทารกแรกเกิด น้ำหนักน้อยแบบมืออาชีพ เครือข่ายบริการที่ 10*. อุบลราชธานี: กลุ่มอนามัยแม่และเด็ก ศูนย์อนามัยที่ 7 อุบลราชธานี.
- ณัฐิมา มากชู. (2545). *การประเมินโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) ตามมติคณะรัฐมนตรี โดยใช้งบประมาณพิเศษปี 2544 ตามแผนก่อกำหนดต่างประเทศ ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- รัชณี มิตกิตติ และคณะ. (2544). *ประเมินผลโครงการลดจำนวนทารกแรกเกิดน้ำหนักต่ำกว่า 2,500 กรัม สำนักงานสาธารณสุขเขต 10*. *วารสารสภาการพยาบาล*. 16 (2), 37-51.
- โรงพยาบาลท่าปลา. (2561). *นโยบายการดำเนินงานโรงพยาบาลมาตรฐานงานอนามัยแม่และเด็กโรงพยาบาลท่าปลา*. *อุตรดิตถ์: โรงพยาบาลท่าปลา*.
- _____. (2563). *โครงการสร้างเสริมสุขภาพแม่และเด็กเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ปีงบประมาณ 2563*. *อุตรดิตถ์: โรงพยาบาลท่าปลา*.
- วรรณภา ทองแดง. (2551). *การประเมินผลโครงการอยู่ดีมีสุข ในปีงบประมาณ 2550: ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จกับพื้นที่ที่ไม่ประสบความสำเร็จอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วิเชียร วิทย์อุดม. (2551). *พฤติกรรมองค์กร*. กรุงเทพมหานคร: ธนรัชการพิมพ์.
- ศรีสุดา วงศ์วิเศษกุล และเนตรรัชณี ตั้งภาคภูมิ. (2556). *การประเมินผลโครงการการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพเด็กปฐมวัยและผู้สูงอายุในชุมชน*. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครราชสีมา*. 19 (2), 31-45.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี.
- Gulick, L. (1937). *Notes on the Theory of Organization. Papers on the Science of Administration*. New York: Institute of Public Administration.
- Reid, N. (2015). *Florida Women, Infants, and Children Mock Program Evaluation*. Florida: Florida State University College of Education.

สร่งกูบ้านเขวากับการกลายเป็นประเพณีประดิษฐ์ ช่วงปี พ.ศ. 2535-2564

เมวลัย นิมิตร^{1*}, นราวิทย์ ดาวเรือง²

หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Song Ku Ban Khwao and Becoming to the Inventive Traditions in the Decade from 1992 to 2021

Mayvalai Nimit^{1*}, Narawit Daorueang²

Bachelor of Arts Program in History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

Article Info

Vol. 2 No. 2 (May-Aug 2022)

Academic Article

Article History:

Received 30 Jan 2022;

Revised 25 Feb 2022;

Accepted 28 Feb 2022

คำสำคัญ:

สร่งกูบ้านเขวา;
ประเพณีประดิษฐ์;
รัฐราชการ

Corresponding Author,

E-mail: 61010113013

@msu.ac.th*

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการอธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสร่งกูบ้านเขวา ตำบลเขวา อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม ใช้วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์บอก โดยการสัมภาษณ์ รวมทั้งการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ตลอดช่วงระยะเวลา 86 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2478-2564) ประเพณีสร่งกูบ้านเขวาปรับเปลี่ยนตามความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ ก่อนปี พ.ศ. 2478 ประเพณีสร่งกูบ้านเขวาเกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก สถานที่จัดงาน คือ บริเวณรอบกุ โดยมีการสร่งน้ำหอมพระพุทธรูปและกิจกรรมรื่นเริงที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้น เช่น มวย รำวง หมอลำ ต่อมาช่วงหลังปี พ.ศ. 2478-2535 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนและขุดแต่งโบราณสถานกุบ้านเขวา พร้อมทั้งกำหนดเขตพื้นที่โบราณสถานไม่ให้ชาวบ้านก้าวล่วง และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535-2564 รัฐราชการได้เข้ามามีบทบาทในการจัดงานประเพณีสร่งกูในลักษณะของการประดิษฐ์ประเพณีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว จึงพบว่า ชุมชนเริ่มหมดบทบาทและความสำคัญลง ขณะเดียวกันรัฐราชการกลับเข้ามามีบทบาทและมีอำนาจในการจัดงานสร่งกูอย่างเบ็ดเสร็จ องค์ความรู้ใหม่ คือ ปรัชญาการณที่เกิดขึ้นในงานประเพณีสร่งกูบ้านเขวาสามารถนำไปเป็นตัวบทเพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงประเพณีสร่งกูในพื้นที่อื่น ๆ ของภูมิภาคอีสาน โดยเฉพาะการที่รัฐเข้ามากำกับดูแล มักทำให้เกิดกิจกรรมหรือประเพณีใหม่ที่เรียกว่า ประเพณีประดิษฐ์ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและส่งเสริมรายได้ให้เกิดขึ้นในชุมชน

Keywords:

Song Ku Ban Khwao;
Traditional Inventions;
Government

Abstract

This article would like to explain the change in Song Ku tradition at Ban Khwao, Khwao Sub-district, Muang District, Maha Sarakham Province. The researchers use an oral history study method by interviewing and studying related research papers. The results of the study reveal that over the past 86 years (1935-2021), the Song Ku

Ban Khwao tradition has transformed in line with economic and social metamorphosis that is before 1935, the Song Ku Ban Khwao tradition originated mainly from the cooperation of the local community, and the event was held in nearby the village. There were the Buddha statues perfumed and festive activities organized by the villagers, such as boxing, dancing, and singing (Molum). During the latter part of 1935-1992, the Fine Arts Department has announced the registration and excavation of the Ku Ban Khwao archaeological site as defining the area of the ancient monument. After excavated, it was not allowed villagers to invade. In addition, from 1992 to 2021 the government had come to play a role in organizing the Song Ku tradition in the form of inventing traditions to promote tourism. It was found that the community had lost its role and importance. At the same time, the bureaucratic government had regained its role and had the power to organize the Song Ku event in its entirety. The new body of knowledge is spectacle occurring in Song Ku Ban Khwao festival can be used as a text to understand the change in the Song Ku tradition in other areas of the Isan region. Especially, the government has come to supervise resulting in new activities or traditions called artificial traditions in order to promote tourism and gain income to community.

บทนำ

ประเพณีสงฆ์บ้านเขวายเป็นประเพณีในอีตลิบสองที่ชาวบ้านต่าง ๆ ในตำบลเขวา อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้ปฏิบัติมาอย่างยาวนาน เป็นประเพณีที่มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในสถานที่แห่งนี้ โดยการทำบุญสงฆ์น้ำพระพุทธรูป การขอขมาและขอพรต่อเจ้าพ่อปรารงค์ การจุดบั้งไฟเสี่ยงทายเพื่อขอให้ฝนตกตามฤดูกาล การเสี่ยงทายความสงบสุขของชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ เช่น หมู่บ้านเขวา หมู่บ้านดอนคู้ หมู่บ้านสงเปลือย ทั้งยังจัดกิจกรรมรื่นเริงของชาวบ้านที่มาร่วมงานเพื่อสร้างบรรยากาศความเป็นท้องถิ่นเดียวกัน

อย่างไรก็ดี ประเพณีสงฆ์บ้านเขวาไม่ได้มีรูปแบบกิจกรรมดั้งเดิมที่ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของท้องถิ่นเดียวกัน เนื่องจากประเพณีถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบที่อยู่ภายใต้ระเบียบและการกำกับของรัฐบาล โดยเฉพาะหลังจากมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2530 และการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่นในช่วงหลังปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเกิดหน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่มีการจัดสรรงบประมาณผ่านหน่วยงานดังกล่าว เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายให้ชุมชน หมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งกรณีสงฆ์บ้านเขวาได้รับการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาชุมชนด้านประเพณีและงานประจำปีขององค์การบริหารส่วนตำบลเขวาตามแผนพัฒนาท้องถิ่นตลอดมา ล่าสุดพบว่า ได้บรรจุไว้ในแผนพัฒนาพัฒนา 5 ปี (พ.ศ. 2561-2565) (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, 2561: 11)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า ประเพณีสงฆ์บ้านเขวาในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงตามบริบทที่มีความทันสมัย ซึ่งในอดีตการสงฆ์น้ำพระพุทธรูปและขอพรจากเจ้าพ่อปรารงค์ในเรื่องสุขภาพ ความสามัคคีของคนในชุมชนและขอให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ทั้งยังมีหรรสพสมโภชน์ เช่น หมอลำ รำวง ชกมวย โดย

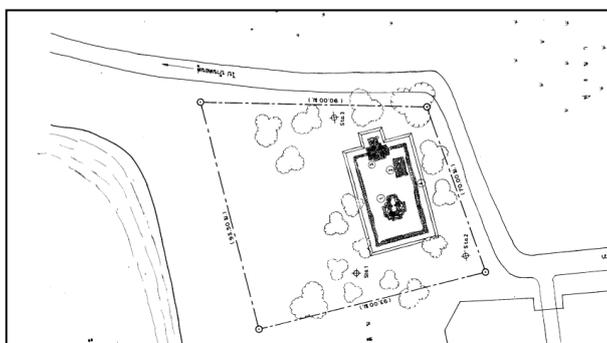
จัดงานในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี โดยมีคนจากหลายชุมชนเดินทางมาร่วมงานอย่างคับคั่งและเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ต่อมาเมื่อหน่วยงานรัฐเข้ามามีบทบาททำให้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างงาน ประเพณีสงกรานต์ในรูปแบบใหม่ เช่น การรำบวงสรวง การแสดงแสงสีเสียง การประกวดสาวงามประจำปี การออกร้าน ซึ่งงานในลักษณะใหม่นี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของปฐม หงส์สุวรรณ (2556: 4) ซึ่งกล่าวไว้ว่าเป็นการปรับตัวทางคติชน ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ ในยุคสมัยใหม่นี้มีการหยิบยืม นำข้อมูลคติชนแต่เดิมมาผลิตสร้างหลายลักษณะ ซึ่งถือเป็นการดัดแปลงข้อมูลเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมสมัยใหม่ที่ได้แปรรูปลักษณ์ร่างบางอย่างด้วยอิทธิพลของกระแสความทันสมัยและโลกาภิวัตน์

ดังนั้น เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในประเพณีพิธีกรรมสงกรานต์บ้านเขวาสันติ อําเภอมืองจังหวัดมหาสารคาม ผู้ศึกษาจึงขอเสนอชุดความรู้ของความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงกรานต์บ้านเขวาสันติในแต่ละช่วงเวลาอย่างซับซ้อน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เนื้อเรื่อง

รูปลักษณ์ของกุ้งและประเพณีสงกรานต์บ้านเขวาสันติ ก่อนปี พ.ศ. 2478

ลักษณะโดยรวมของปราสาทบ้านเขวาสันติแบ่งเป็น 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ปราสาทประธาน กำแพงแก้วและโคปุระ และซากวิหารหรือบรรณาลัย สิ่งก่อสร้างที่กล่าวมาข้างต้นใช้ศิลาแลงเป็นสัมภาระในการก่อสร้าง ศิลาแลงเป็นดินที่มีแร่เหล็กปนรวมตัวกันจนมีความแข็ง เป็นที่นิยมในการใช้เป็นสัมภาระก่อสร้างสถาปัตยกรรมในศิลปะเขมรแบบบายน ซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แผ่นผังของปราสาทบ้านเขวาสันติประกอบด้วยปราสาทประธาน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีโคปุระอยู่ทางทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว มีวิหารหรือบรรณาลัยขนาดเล็กสร้างอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน (สมชาติ มณีโชติ, 2531: 14-15)

ภาพที่ 1 ลักษณะแผนผังกุ้งบ้านเขวาสันติ (ประกาศกรมศิลปากรเรื่องกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน, 2544)

อย่างไรก็ดี ในอีกด้านหนึ่งที่ชาวบ้านรับรู้เกี่ยวกับปราสาทบ้านเขวาสันติจากคำบอกเล่าของชาตรี ไชยคำภา (2564) ซึ่งสอดคล้องงานศึกษาของจรีพร เรืองเทพ (2530: 5) เรื่องปราสาทบ้านเขวาสันติ ความว่า

“...ขอมได้ตกลงกันว่า จะสร้างกุ้ง จะแข่งขันกันสร้างโดยแบ่งเป็นผู้ชายสร้างที่ตำบลคลองชัย และตำบลหนองหินชัย ผู้หญิงจะสร้างที่ปราสาทบ้านเขวาสันติ ข้อตกลงให้ใช้เวลา 1 ปี ใครเสร็จก่อนจะมีรางวัล ผู้หญิงและผู้ชายลงมือพร้อมกัน แต่ผู้ชายคิดว่า ตัวเองร่างกายกำยำ มีความแข็งแรงทำเมื่อไหร่ก็เสร็จ จึงได้มาจับสาวที่สร้างและได้ช่วยผู้หญิงสร้างทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนครบเวลา 1 ปี ผู้หญิงเป็นฝ่ายเสร็จก่อน...”

และจากคำบอกเล่าของซารี ไชยคำภา (2564) เล่าว่า

“...แต่ก่อนมีการสร้างกุฏิขึ้นโดยคนโบราณที่มีความสูง 8 ศอก ตำนานนี้เล่าว่า ผู้หญิงกับผู้ชาย นั้นแข่งกันสร้างกุฏิ โดยตกลงว่า ฝ่ายใดสร้างเสร็จก่อนจะเป็นฝ่ายชนะ โดยผู้ชายสร้างที่คล้อง ชัย และตำบลหนองสินชัย และผู้หญิงจะสร้างปรังก์ภูบ้านเขวา ผู้หญิงและผู้ชายลงมือทำ พร้อมกัน แต่ผู้ชายคิดว่า ตนเองกำยำ มีความแข็งแรงทำเมื่อไหร่ก็เสร็จ จึงได้มาจับสาวที่สร้าง และช่วยผู้หญิงสร้างทำไปเรื่อย ๆ ผู้หญิงนั้นเป็นฝ่ายเสร็จก่อน...”

อีกทั้งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับปรังก์ภูบ้านเขวามีความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยชาวบ้านเชื่อว่า กุฏิบ้านเขวาเป็นที่สถิตของเจ้าพ่อปรังก์ภู ตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านนั้นพบว่า เจ้าพ่อปรังก์ภูสามารถดลบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล และปกป้องคนในครอบครัวหรือชุมชนให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังสามารถบนบานขอให้ประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา ด้วยความศักดิ์สิทธิ์นี้เองทำให้ความเชื่อไม่ได้จำกัดอยู่ในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามเท่านั้น แต่ยังแพร่ไปในพื้นที่โดยรอบ ทำให้มีผู้ศรัทธาจากกาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ดเดินทางมาร่วมด้วย ถึงแม้เส้นทางเข้ามายังกุฏิบ้านเขวาในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2478 จะลำบากก็ตาม (หนูไกร คำวิจารณ์, 2564) รายละเอียดของการเดินทางเข้ามาร่วมพิธีกรรมสร้างกุฏิ หนูไกร คำวิจารณ์ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า

“...ช่วง 5 เพ็ง (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5) ในพิธีนี้ชาวบ้านจะนำน้ำอบ ดอกไม้ ธูปเทียน มาร่วมพิธี ถ้าไม่ทำจะทำให้เกิดอาเพศ ลมจะแรง พายุจะเข้า แล้วงานสร้างกุฏิเขาก็จะจัดกัน 3 วัน 3 คืน มีทั้งหมดลำ ร้าง มวย ในพิธีจะมีการนำเครื่องเช่นเครื่องไหว้ต่าง ๆ มาถวาย และมีกระจำเป็นผู้ประกอบพิธีหลังจากนั้นก็ทำการสงฆ์พระพุทธรูปในปรังก์ภู และขอพรจากเจ้าพ่อปรังก์ภู...”

ภาพที่ 2 พระพุทธรูปหน้าองค์ปรังก์ภู ในทุกปีจะสงฆ์น้ำ บวงสรวงตามประเพณี (ปารีชาติ ชูปฏิบัติ, 2530)

กรณีคนที่เข้าร่วมชมมหรสพ บัวลี อุทัยนิล (2565) ได้กล่าวถึงบรรยากาศว่า

“...ผู้คนที่มาชมต่างมาเข้าร่วมงานรื่นเริง ร้าง หมอลำ หนึ่งกลางแปลง มวย และมีการจ้างลิเกมาจากชุมชนบ้านหม้ออีกด้วย มีการรวบรวมเงินกันและว่าจ้างมหรสพก่อน จึงค่อยชำระค่าใช้จ่ายภายหลัง งบประมาณที่ได้ มาจากการขายสินค้าในชุมชน งานจะมี 3 วัน 3 คืน มีการรับประทานอาหารร่วมกัน โดยแต่ละครอบครัวจะสรรหาอาหารไปร่วมรับประทานในงาน...”

จากข้อมูลดังกล่าวมา จะพบว่า บรรยากาศการจัดงานในช่วงเวลานี้ เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะการร่วมกันเป็นเจ้าภาพในการจัดงานรวม ทั้งร่วมกันเป็นเจ้าภาพในการจัดหาอาหารมาร่วมรับประทาน

ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และความสามัคคีปรองดองกันของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่รอบปราสาทกูบ้านเขวา

กูบ้านเขวากับการขึ้นทะเบียนของรัฐและผลกระทบต่อชาวบ้านหลังปี พ.ศ. 2478-2535

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 เป็นต้นมา การเข้ามาของกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานกูบ้านเขวา ดังข้อความในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 ถือเป็นระยะแรกที่มีการเข้ามามีบทบาทของหน่วยงานรัฐที่มีต่อโบราณสถาน แต่ยังไม่ได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์แต่อย่างใด ลักษณะแผนผังของโบราณสถานประกอบไปด้วยปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลาง มีประตูทางเข้า (โคปุระ) สูโบราณสถานอยู่ทางทิศตะวันออก ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธานมีวิหาร (บรรณาลัย) หันหน้าเข้าหาปราสาทประธาน โบราณสถานทั้ง 3 ตั้งอยู่ในแนวกำแพงแก้วล้อมรอบ ซึ่งสร้างต่อเชื่อมออกจากโคปุระเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขึ้นจากฐานบัว ประตูทางเข้าปราสาทประธานอยู่ที่กึ่งกลางเรือนธาตุด้านตะวันออก ส่วนอีก 3 ด้านทำเป็นประตูหลอก วงกบประตูทางเข้าปราสาทประธานตัวล่างและตัวข้างแนวตั้ง 2 ตัวทำด้วยศิลาแลง และส่วนทับหลังเหนือวงกบทำด้วยหินทรายสีแดงและไม่พบหลักฐานเสาประดับกรอบประตูและเสาดัดผนังบริเวณทางเข้าปราสาทประธาน ห้องมุขด้านหน้ามีประตูทางเข้าตั้งอยู่ในแนวเดียวกันกับประตูทางเข้าประธาน (ห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณารักษ์, 2541: 27-28) ส่วนถนนและการคมนาคมในช่วงที่มีการเข้ามามีบทบาทของกรมศิลปากรทำให้บริเวณพื้นที่กูบ้านเขวาเกิดการพัฒนาลักษณะ ซึ่งก่อนหน้านี้เป็นทางเกวียน

ในปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา ได้เกิดองค์การการส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ทำให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของไทยขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอีสานโดยมองผ่านการปรับตัวของประเพณีในชุมชนท้องถิ่นที่เด่นชัดนั้นเกิดขึ้นภายหลังจากมีนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น โดยใช้ประเด็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2556: 14) โดยในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐได้พยายามดำเนินนโยบายการท่องเที่ยวไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการสร้างงานและรายได้ จนทำให้เกิดประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของชนบท ทั้งนี้ ยังเป็นการร่วมฉลองงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว ทั้งยังพยายามส่งเสริมฟื้นฟูการจัดงานประเพณีไปสู่จังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ และในปี พ.ศ. 2530 รัฐบาลได้ออกประกาศให้เป็นปีแห่งการท่องเที่ยว ด้านธรรมชาติ สภาพแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยว โบราณสถาน โบราณวัตถุ จารีตประเพณี พิธีกรรม ที่มีอยู่ตามท้องถิ่น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2537: บทนำ) ดังนั้น จะเห็นได้ว่าจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้เห็นว่าหน่วยงานรัฐพยายามส่งเสริมฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณี อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานี้ประเพณีสงกรานต์บ้านเขวายังไม่ได้รับแรงกระเพื่อมให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเนื่องจากยังอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจของรัฐ จึงทำให้ประเพณีสงกรานต์ยังคงมีการดำเนินไปตามพิธีกรรมดั้งเดิมและชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกูบ้านเขวาและชุมชนอื่น ๆ ที่ไกลออกไปยังคงมีบทบาทในการจัดงานประเพณีสงกรานต์เช่นเดิม

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2532 กรมศิลปากรได้เข้ามาดำเนินการขุดแต่ง และขุดค้นเพื่อศึกษาโบราณสถาน โดยคณะกรรมการจากหน่วยศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น ได้มาขุดแต่งและขุดศึกษาโบราณสถานกูบ้านเขวา ตำบลเขวา อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม ในขณะที่ได้ค้นพบหลักฐานโบราณวัตถุ ได้แก่ ภาชนะดินเผา พระพุทธรูปบุเงินภายในภาชนะดินเผา ประติมากรรมหินทรายรูปพระโพธิสัตว์วัชรปาณีทรงครุฑ ซึ่งซารี ไชยคำภา (2564) อธิบายเหตุการณ์ในช่วงนั้นว่า

“...ช่วงนี้ผมเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านก็เป็นคนเซ็นรับรองให้กรมศิลปากรเข้ามาทำการขุดแต่ง ขุดค้นเอง และชาวบ้านก็เห็นพ้องว่าเห็นกันว่าเข้ามาดูแล อนุรักษ์รักษาก็เข้าใจ และเห็นว่า

หลังจากชุดค้นพบแล้วได้นำพระพุทธรูปที่ค้นพบต่าง ๆ ไปไว้ที่ศาลากลางจังหวัดก่อน และหลังจากนั้นก็เห็นว่าย้ายไปที่พิพิธภัณฑสถานขอนแก่น...”

และบัวลี อุทัยนิล (2565) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “...ในช่วงที่พบว่าพระพุทธรูปก็เห็นว่าเขาเอาไปดูแลรักษาไม่ให้เสียหายอีกทั้งชาวบ้านก็เห็นพ้องกันว่าเขาเอาไปรักษาไม่ได้ทำให้เกิดความเสียหายก็ไม่ได้ต่อต้านหรือมีข้อโต้แย้ง...”

หลังจากช่วงเวลานี้เป็นต้นมา ชาวบ้านเห็นว่า มีร่องรอยการชุดของกรมศิลปากรทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่สบายใจต่อการชุดแต่งในครั้งนี้ ดังความเห็นของชารี ไชยคำภา (2564) กล่าวว่า “...ก็เห็นว่า ช่วงนั้นกรมศิลปากรกล่าวมาว่ายังไม่ถึงบที่จะมาดำเนินการต่อให้แล้วเสร็จจึงทำให้บริเวณปราสาทคู่มี่ร่องรอยที่ถูกรื้อถอน หินกระจัดกระจาย...”

ในการเข้ามามีบทบาทของกรมศิลปากรนั้นได้มีข้อห้ามตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติปี พ.ศ. 2504 ซึ่งมีเนื้อหาว่า

“...ห้ามนำสัตว์เลี้ยง ห้ามจับสัตว์ทุกประเภท ห้ามอบายมุขทุกชนิด พื้นที่นี้เป็นโบราณสถาน กรุณาให้ความเคารพต่อสถานที่ ซึ่งเป็นทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งมีบทลงโทษตามกฎหมาย...”

ภาพที่ 3 ป้ายข้อห้าม (เมวลัย นิมิตร, 2565)

ถึงกระนั้น จากการที่สภาพภูบ้านเขายังบูรณะไม่เสร็จ และการมีข้อห้ามต่อผู้คนในชุมชน ชาวบ้านก็ไม่ได้ปฏิบัติตามข้อห้ามที่กล่าวไว้ซึ่งดูได้จากคำบอกเล่าของชารี ไชยคำภา (2564) กล่าวว่า

“...ก็รู้ว่า มีข้อห้ามแต่ถึงอย่างนั้นผู้คนในชุมชนก็มีการแอบปฏิบัติประเพณีสงกรานต์โดยการสรงกู่องค์พระพุทธรูปจำลองที่ตั้งอยู่ถึงแม้จะมีซากหินกระจัดกระจายในพื้นที่ และก่อนหน้าที่จะมีการบูรณะก็มีการจัดกิจกรรมประเพณีรื่นเริงที่มีมหรสพ หมอลำ อย่างเดิม...”

จะเห็นได้ว่า ในช่วงเวลานี้ แม้ว่ากรมศิลปากรจะเข้ามาดำเนินการขึ้นทะเบียนโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ภูบ้านเขาว รวมทั้งการมีข้อกฎหมายในการห้ามชุมชนนำสัตว์เข้ามาเลี้ยง ห้ามเสพอบายมุข ห้ามจับสัตว์ เป็นต้น ซึ่งนัยยะดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงสิทธิความเป็นเจ้าของที่รัฐสถาปนาบนพื้นที่ที่เรียกว่า ภูบ้านเขาว แต่ชุมชนยังคงต่อสู้ต่อรองกับอำนาจรัฐโดยการเข้าไปจัดกิจกรรมสงกรานต์ให้เห็น

ประเพณีสงฆ์บ้านเขว้าในฐานะประเพณีประดิษฐ์หลังปี พ.ศ. 2535-2564

หลังจากมีการขุดแต่ง ขุดค้นเพื่อศึกษาโบราณสถานหมู่บ้านเขว้าแล้ว ต่อมาเมื่อมีแผนพัฒนาฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อตอบสนองปณิธานวัฒนธรรมไทยในปี พ.ศ. 2537 ส่งผลให้งานประเพณีพื้นบ้านในภูมิภาคต่าง ๆ ได้กลายเป็นงานวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองเรื่องการท่องเที่ยว (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2556: 15) เช่นเดียวกันกับประเพณีสงฆ์บ้านเขว้าก็ได้รับผลกระทบกับสถานการณ์ข้างต้น อย่างไรก็ตาม แม้ในช่วงระยะเวลาจะมีการปรับปรุงบูรณะหมู่บ้านเขว้า แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความเชื่อและศรัทธาในประเพณีสงฆ์ของชุมชนที่เคยปฏิบัติมาจากรุ่นสู่รุ่นของหมู่เกาะ คำวิจารณ์ (2564) กล่าวว่า

“...ตอนเขาเข้ามาบูรณะก็เห็นจะมีชาวบ้านหลายคนไปขอขมาต่อเจ้าพ่อปราสาทแก้ว ส่วนในช่วงประเพณีสงฆ์ บนบานต่อเจ้าพ่อปราสาทแก้วก็ยังมีเหมือนเดิมเพราะตอนเขาเข้ามาบูรณะไม่ตรงกับช่วงสงฆ์ของชาวบ้าน ชาวบ้านก็ยังทำพิธีกรรมนี้เหมือนเดิม...”

อย่างไรก็ตาม การเข้ามาของกรมศิลปากรที่เข้ามาขุดแต่งศึกษาโบราณสถานหมู่บ้านเขว้าก็ได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ชาวบ้าน เนื่องจากบริเวณที่กรมศิลปากรขุดค้นทำให้เกิดหลุมบ่อ ซึ่งชาวบ้านเกรงว่าจะเกิดผลกระทบต่อโบราณสถาน หลักฐานดังกล่าวปรากฏในหนังสือพิมพ์แนวหน้าฉบับวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2537 โดยมีคำสัมภาษณ์จากพระบุตรา จันทธัมโม เจ้าอาวาสวัดปราสาทแก้ว (ไตรภพ ผลคำ, 2537: 26) ความว่า

“...ถึงแม้โรยศาลาแห่งนี้จะมีหลักฐานต่าง ๆ ยืนยันว่า เป็นโบราณสถานที่มีคุณค่ายิ่ง แต่ภาพที่ปรากฏต่อหน้าผู้คนพบเห็นสลดใจเป็นอย่างยิ่ง พื้นที่ของปราสาทแก้วถูกเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรขุดเพื่อสำรวจชั้นฐานแต่เมื่อขุดแล้วกลับไม่ยอมนำมาคืนมากลับปล่อยให้กลายเป็นหลุมบ่อทั่วไป หน้าฝนน้ำท่วมขังคิดแล้วน่าเป็นห่วงโบราณสถานแห่งนี้ไม่รู้จะทนสภาพอยู่นานเท่าใด”

และจากคำบอกเล่าของทองอินทร์ ไชยแสง (2564) กล่าวว่า “...ที่กรมศิลปากรเขามาขุดนั้นก็ทำให้เห็นว่ากลายเป็นหลุมบ่อทำให้รู้สึกไม่สบายใจ อีกทั้งยังมีทั้งก้อนหินกระจัดกระจายเต็มไปหมด...”

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ได้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทยภายใต้การใช้คำเชิญชวนว่า Amazing Thailand โดยมองถึงจุดเด่นภายในประเทศด้านทรัพยากรธรรมชาติและธรรมเนียมประเพณี เพื่อยกระดับคุณภาพอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (กนกวรรณ ฐนทร, 2541: 3) ในช่วงระยะเวลานี้ได้มีการขุดแต่งและขุดค้นศึกษาโบราณสถาน มีการค้นพบโบราณวัตถุ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อแกร่งแบบเขมร ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 แสดงให้เห็นถึงการใช้อุบายศาลในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 และขุดค้นพบพระพุทธรูปปูนปั้นเป็นพระพุทธรูปสมัยล้านช้าง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 23 นอกจากนี้ยังพบหลักฐานอื่น ๆ ได้แก่ ประติมากรรมหินทรายรูปพระโพธิสัตว์วัชรปาณีทรงครุฑ เทียบเคียงได้กับที่พบในปราสาทบันทายฉมาร์ ซึ่งมาอายุราวสมัยบายน พุทธศตวรรษที่ 18 และการค้นพบประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองข้างประกองน้ามนต์ เรียกว่าพระโพธิสัตว์โกลิยคุรุไวฑูรยประภา ประติมากรรมอีกรูปหนึ่ง คือ รูปพระโพธิสัตว์วัชรธร (ห้างหุ้นส่วนจำกัดปราณรักษ์, 2541: 42) ซึ่งจากคำบอกเล่าของทองอินทร์ ไชยแสง (2564) ที่เข้ามาเห็นเหตุการณ์ ได้ให้ความคิดเห็นว่า “...เห็นเขามาขุดก็รู้สึกใจหาย เห็นว่ามีของโบราณอยู่เต็มไปทั้งไห ทั้งพระที่อยู่ในไห เห็นแล้วก็รู้สึกเสียดาย แต่ก็เห็นว่าเขาเอากลับไปอนุรักษ์รักษาที่พอเข้าใจ...”

ภาพที่ 4 การบูรณะกุบ้านเขวา (ห้างหุ้นส่วนจำกัดปราณรักษ์, 2541)

ในปี พ.ศ. 2541 มีการประกาศกำหนดเขตพื้นที่โบราณสถานกุบ้านเขวา ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 118 ตอนพิเศษ 29 ง วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2544 บนพื้นที่ 4 ไร่ 2 งาน 23 ตารางวา นับตั้งแต่การสถาปนาอำนาจของรัฐโดยหน่วยงานที่เรียกว่ากรมศิลปากร ทำหน้าที่ควบคุมดูแลโบราณสถานกุบ้านเขวานั้น มิได้มีงบประมาณเข้ามาสนับสนุนหรือดูแลโบราณสถานกุบ้านเขวาอีกเลย ทำให้คนในชุมชนต้องปรึกษาหารือกันเพื่อหาทางออก ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลเขวานำเดินการส่งหนังสือเรื่องการถ่ายโอนภารกิจโบราณสถานถึงผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา ในวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560 (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, 2559) จากนั้น สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา ได้มีหนังสือถึงนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเขวา เรื่องการส่งมอบการถ่ายโอนภารกิจการดูแลรักษาโบราณสถาน วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2561 ซึ่งทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา ได้รับสิทธิ์ในการดูแลโบราณสถานกุบ้านเขวานับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ประพัฒน์ คำยอด (2564) ซึ่งเป็นกรรมการหมู่บ้านดูแลกุบ้านเขวาและกำนันผู้ใหญ่บ้านสงเปลือย กล่าวว่า

“...หลังจากโอนย้ายมาให้้องค์การบริหารส่วนตำบลเขวาเข้ามาดูแลจัดการดำเนินงานทำกิจการต่าง ๆ ชาวบ้านก็ไม่สามารถเอารัว เออควยเข้าไปเลี้ยงแถวนี้ได้แล้ว แต่ถ้าจะทำกิจกรรมอะไรก็ต้องไปขออนุญาตเขา แต่ถ้าจะมาทำการก่อสร้างอย่างอื่นนั้นกรมศิลปากรห้ามไว้ถ้าจะต้องขออนุญาต...”

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ซารี ไชยคำภา ทำให้ทราบว่า ตนเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านตอนดู่มาก่อนจึงเห็นความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในช่วงของความเปลี่ยนแปลงบริเวณปรางค์กู่ และได้กล่าวว่า

“...ก่อนชาวบ้านสามารถใช้พื้นที่โบราณสถานได้อย่างสะดวกจนต่อมาจากการเข้ามาของหน่วยงานรัฐทำให้การใช้พื้นที่ในบริเวณดังกล่าวนี้ต้องได้รับอนุญาตเนื่องจากองค์การบริหารส่วนตำบลเขวาได้รับอำนาจการดูแลรักษาโบราณสถานกุบ้านเขวา...”

บทบาทของชาวบ้านในช่วงเวลานี้ลดลงและไม่สามารถใช้พื้นที่โบราณสถานได้สะดวกอย่างเคย เพราะไม่สามารถทำการใด ๆ ได้ในบริเวณที่กรมศิลปากรกำหนดเขตพื้นที่โบราณสถาน แต่ชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนการจัดกิจกรรมรื่นเริงในบริเวณรอบนอกของกู่ แต่ยังคงสามารถทำพิธีสงฆ์ได้อย่างเดิม ส่วนการควบคุมดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลเขวานั้นเป็นไปในลักษณะการจัดการดูแลขั้นพื้นฐานและควบคุมการใช้โบราณสถาน รวมทั้งเป็นเจ้าของภาพในการจัดกิจกรรมสงกุบ้านเขวา จากคำบอกเล่าของสุภาวดี ฉัตรจรัสกุล (2565) ผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา กล่าวว่า

“...จริง ๆ แล้วการเข้าไปจัดงานหรือทำงานร่วมกับกรรมการหมู่บ้านนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลเขาวังซึ่งจะมีบทบาทอย่างจริงจัง เมื่อปี พ.ศ. 2545 เนื่องจากกลุ่มกรรมการหมู่บ้านอยากดำเนินการกิจกรรมกันภายในชุมชน แต่หลังจากพูดคุยกันจึงได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับประเพณีดั้งเดิมของชาวบ้าน...”

หลังจากการทำงานร่วมกันของกรรมการหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบลเขาวังทำให้งานประเพณีสงกรานต์เปลี่ยนแปลงโครงสร้างไป โดยชาวบ้านถูกลดบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมวางแผนและจัดกิจกรรมในงานประเพณีสงกรานต์ เพราะมีการจัดคณะกรรมการจัดงานที่มาจากผู้นำชุมชน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและอื่น ๆ มีการจัดกิจกรรมในรูปแบบใหม่ขึ้นมาหรืออาจเรียกได้ว่า เป็นประเพณีประดิษฐ์ (Invention of Traditions) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชน โดยปรากฏหลักฐานจากแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาวัง เช่น มีการรื้อบวงสรวงหมู่บ้านเขาวัง มีผู้ประกอบการร้านค้าต่าง ๆ ที่เข้ามาค้าขายในงาน การจัดแสดงแสง สี เสียง เช่น มีการประกวดสาวงาม การประกวดร้องเพลง เป็นต้น ในช่วงเวลานี้ประเพณีสงกรานต์จัดงานเพียง 1-2 วันเท่านั้น ทั้งนี้ ยังมีหน่วยงานรัฐเข้ามาร่วมงานด้วย เช่น โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล วิทยาลัยการเกษตร อำเภอเมืองมหาสารคาม (องค์การบริหารส่วนตำบลเขาวัง, 2561: 24) จากคำบอกเล่าของชาตรี ไชยคำภา (2564) กล่าวว่า

“...เดี๋ยวนี้งานสงกรานต์จะต่างจากเมื่อก่อนมาก เพราะเมื่อก่อนมี 3 วัน 3 คืน แต่หน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบลมาห้ามไว้ว่า จัดแบบเดิมไม่ได้แล้ว เพราะกลัวจะสร้างความเสียหายให้หมู่บ้าน และก่อนหน้านี้มีกลุ่มวัยรุ่นมาตีกัน เลยไม่จัดงานหลายวันแล้ว...”

นอกจากนั้น มีการส่งเสริมเชิญชวนผู้คนเข้าร่วมงานจากการโฆษณาโดยวิทยุกระจายเสียงของหมู่บ้านวิทยุกระจายเสียงจังหวัดมหาสารคาม และมีรถวิ่งประชาสัมพันธ์เชิญชวน ผู้ประกอบการประเภทร้านค้าเข้ามาขายของบริเวณรอบๆ จากคำบอกเล่าของหนูไกร คำวิจารณ์ (2564) อธิบายถึงบรรยากาศในงานว่า “...หลังจาก อบต. เขาเข้ามาดูแลงานมันก็ใหญ่ขึ้นมีร้านค้าขายของ มีงานแสดง คนมาร่วมงานเยอะขึ้นทำให้สามารถขายดอกไม้ ธูป เทียน ได้ในช่วงที่มีงาน จากมีงานสงกรานต์ทำให้หมู่บ้านเขาวังเป็นที่รู้จักมากขึ้น...”

ภาพที่ 5 ประเพณีสงกรานต์บ้านเขาวังปี 2549 (วิโรจน์ ชีวาสุภถาวร, 2548)

ภาพที่ 6 งานประเพณีสงฆ์ภายใต้ชื่องาน “นมัสการสงฆ์พระธาตุปรางค์กู๋ ประจำปี 2558”
(องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, 2558)

นอกจากนี้ สุภาวดี ฉัตรจรัสกุล ผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา ได้อธิบายเพิ่มเติม ซึ่งทำให้เห็นภาพปรากฏการณ์ที่เรียกได้ว่าการประดิษฐ์ประเพณีในงานสงฆ์บ้านเขวาในทุก ๆ ปี เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจชุมชน ความว่า

“...ในปี พ.ศ. 2558-2559 มีงานประเพณีสงฆ์ประเภทการประกวดนางงาม ปี 2561 ยังคงมีงานประกวดสาวงามประจำปี และการแข่งขันร้องเพลง ปี พ.ศ. 2562 เพิ่มการพ้อนรำ 24 หมู่บ้าน รำบรวงสงฆ์ ปี พ.ศ. 2563 มีการทำบุญแห่ต้นเจดีย์ต้นทองที่วัด และในปี พ.ศ. 2564 องค์การบริหารส่วนตำบลได้เข้าร่วมงานและมีการรื้อถวายต่อเจ้าพ่อปรางค์กู๋...” (สุภาวดี ฉัตรจรัสกุล, 2565)

ภาพที่ 7 งานประเพณีสงฆ์ภายใต้ชื่อ “ร่วมสืบสารงานนมัสการและสงฆ์ปรางค์กู๋บ้านเขวา ประจำปี 2562”
(องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, 2562)

นอกจากนี้ จากการจัดงานประเพณีสงฆ์บ้านเขวายังพบว่า นอกจากมีการประดิษฐ์ประเพณีแล้วยังมีการปรับเปลี่ยนชื่องานไปตามวาระและความสำคัญในแต่ละปี เช่น ปี พ.ศ. 2558 ที่ใช้ชื่องานว่า งานนมัสการสงฆ์พระธาตุปรางค์กู๋ ประจำปี 2558 หรือในปี พ.ศ. 2562 ใช้ชื่องานว่า ร่วมสืบสารงานนมัสการและสงฆ์ปรางค์กู๋บ้านเขวา ประจำปี พ.ศ. 2562 เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบันได้เกิดการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2563 เป็นต้นมา ทำให้การจัดกิจกรรมประเพณีสงฆ์ในรูปแบบใหม่ที่อยู่ภายใต้การควบคุมโรคระบาด เช่น ในปี พ.ศ. 2563-2564 ในช่วงเวลานี้ไม่มี

การจัดงานกิจกรรมประเพณีรื่นเริง มีเพียงชาวบ้านสงฆ์บ้านเขวาท้องถิ่นและทำพิธีตามปกติ (สุภาวดี ฉัตรจรัสกุล, 2565) อีกทั้งมีการคัดกรองวัดใช้ก่อนเข้าโบราณสถาน (ประพัฒน์ ค่ายอด, 2564)

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาสงฆ์บ้านเขวาทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจของประเพณีความเชื่อที่มีต่อโบราณสถานหมู่บ้านเขวา และทำให้ทราบว่า ประเพณีการสงฆ์บ้านเขวาได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ชุมชนในบริเวณใกล้เคียงมีการปรับตัวต่อสิ่งใหม่ตามลำดับ เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงจึงขอแบ่งระยะเวลา ดังนี้

1. ช่วงที่หนึ่ง รูปลักษณ์ของกุและประเพณีสงฆ์บ้านเขวาก่อนปี พ.ศ. 2478 เนื่องจากโบราณสถานหมู่บ้านเขวายังไม่ได้ขึ้นทะเบียนต่อกรมศิลปากรทำให้ผู้คนในชุมชนใช้พื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์บริเวณหมู่บ้านเขวาท้องถิ่นด้วยความอิสระในการประกอบพิธีกรรม เช่น พิธีสงฆ์ต่อเจ้าพ่อปรางค์กุ ซึ่งงานประเพณีจะจัดในวัน 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ชาวบ้านต่างเอาน้ำอบ น้ำหอม ดอกไม้ธูปเทียนมากราบไหว้ขอพรต่อเจ้าพ่อและทำพิธีสงฆ์ และมีการจัดงานประเพณีรื่นเริงที่ถูกจัดขึ้นโดยชุมชน เช่น หมอลำ มหรสพ ระยะเวลา 2-3 วัน

2. ช่วงที่สอง กุบ้านเขวากับการขึ้นทะเบียนของรัฐและผลกระทบต่อชาวบ้านหลังปี พ.ศ. 2478-2535 เมื่อเวลาผ่านไปทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อโบราณสถานหมู่บ้านเขวาโดยการเข้ามามีบทบาทของกรมศิลปากรมีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานหมู่บ้านเขวา ระยะเวลาที่มีการขุดศึกษาโบราณสถานหมู่บ้านเขวา ซึ่งทำให้ชาวบ้านในระยะเวลาที่เกิดความรู้สึกต่อสิ่งที่ได้พบที่กุบ้านเขวา อาทิเช่น พระพุทธรูปบุเงิน ไห ฯลฯ ที่กรมศิลปากรได้เข้ามาขุดค้นขุดศึกษาโบราณสถาน ถึงแม้จะมีการดำเนินการขุดศึกษาและขุดแต่งในพื้นที่โบราณสถานหมู่บ้านเขวา ในเวลานี้ยังถูกลดบทบาทลงเนื่องจากการบังคับใช้ข้อกำหนด แต่กระนั้นชาวบ้านก็ยังคงทำพิธีประเพณีสงฆ์ในบริเวณพื้นที่โบราณสถานหมู่บ้านเขวาเช่นเดิม เพียงไม่มีการจัดงานประเพณีรื่นเริง อีกทั้งมีการชาวบ้านมีการทำพิธีขอขมาต่อเจ้าพ่อปรางค์กุในบริเวณรอบกุ เนื่องจากมีการขุดศึกษาและขุดแต่ง

3. ช่วงที่สาม ประเพณีสงฆ์บ้านเขวาในฐานะประเพณีประดิษฐ์หลังปี พ.ศ. 2535-2564 ในช่วงระยะเวลาที่เกิดความเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการเข้ามาของหน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบลเขวา ทำให้ประเพณีสงฆ์บ้านเขวาได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ การใช้พื้นที่โบราณสถานในการจัดการแสดงประเพณีแสงสีเสียง การประกวดนางงามขององค์การบริหารส่วนตำบลเขวาการเข้ามาของผู้ประกอบการร้านค้าและการเข้ามาของผู้คนจากหลากหลายพื้นที่โดยการโฆษณาเชิญชวนเข้าร่วมจากหลายภาคส่วนนี้ทำให้กุบ้านเขวากลายเป็นที่รู้จักมากขึ้น ถึงแม้ประเพณีจะกลายเป็นในรูปแบบใหม่ชาวบ้านก็ยังยึดถือเชื่อและปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีสงฆ์บ้านเขวาเช่นเดิมตามความเชื่อต่อเจ้าพ่อปรางค์กุ

บทสรุป

การศึกษาเรื่องสงฆ์บ้านเขวากับการกลายเป็นประเพณีประดิษฐ์ระหว่างปี พ.ศ. 2435-2564 จะเห็นการปฏิบัติการทางสังคมที่ทำให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมในการใช้พื้นที่โบราณสถานหมู่บ้านเขวาในการทำพิธีสงฆ์ต่อความเชื่อต่อ “เจ้าพ่อปรางค์กุ” เป็นสิ่งที่ชาวบ้านเคารพนับถือและให้ความสำคัญ ประเพณีประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นใหม่นั้นมีผลมาจากการเข้ามาขององค์การบริหารส่วนตำบลเขวาที่ต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งปรากฏในแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลเขวาโดยรูปแบบของประเพณีนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ การจัดการประกวดนางงาม การประกวดร้องเพลง มีการเข้ามาของร้านค้า ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่มีเพียงคนในชุมชนทำกิจกรรมสงฆ์ในชุมชนเองโดยงานจะมีหมอลำ มหรสพ และใช้เวลาจัดงาน 2-3 วัน แต่เมื่อมีการเข้ามาขององค์การบริหารส่วนตำบลเขวาจึงทำให้มีการเข้าร่วมจากหลายหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน มหาวิทยาลัย การโฆษณาผ่านสถานีวิทยุกระจายเสียง ฯลฯ จากเหตุนี้ทำให้

ผู้คนจากหลากหลายพื้นที่เข้าร่วมงานประเพณีสงกรานต์มากขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงประเพณีสงกรานต์จะเห็นว่า มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ เมื่อสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปมีการนำประเพณีดั้งเดิมมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานะสังคมในช่วงเวลานั้นทำให้เกิดการผลิตซ้ำ ปรับปรุงประเพณีดั้งเดิมเป็นในรูปแบบใหม่ และเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่เมื่อมีการเข้ามามีบทบาทของหน่วยงานรัฐทำให้บทบาทการใช้พื้นที่โบราณสถานของชาวบ้านลดลง เนื่องจากการบังคับใช้กฎหมายซึ่งได้มีข้อห้ามตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 คือ ห้ามเลี้ยงสัตว์ ห้ามเสพอบายมุข แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีการละเมิดข้อกำหนดโดยมีการปฏิบัติประเพณีสงกรานต์ของคนในชุมชนเองจากอดีตที่ผ่านมาผู้คนในชุมชนสามารถใช้พื้นที่ด้วยความอิสระและปราศจากการควบคุม แต่เมื่อมีการเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐ คือ กรมศิลปากร ความอิสระในการประกอบพิธีกรรมหรือการใช้ประโยชน์ของชุมชนถูกควบคุม แม้กระทั่งการจัดงานประเพณีสงกรานต์เดิมจัดโดยชุมชนเองก็มีหน่วยงานรัฐ คือ องค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสินรินทร์เข้ามาจัดการ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบกิจกรรมและการจัดการ แต่ก็ยังมีการควบคุมจากกรมศิลปากรเช่นเดิมที่คอยตรวจสอบการกระทำของชุมชนต่อโบราณสถาน จากการศึกษาพบว่า ยังขาดการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องการปฏิบัติต่อโบราณสถานระหว่างภาครัฐกับชุมชน อาจเกิดผลเสียแก่โบราณสถาน หากมีการสร้างความเข้าใจในระหว่างกันจะเกิดความยั่งยืนทางโบราณสถานและความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ประเพณีสงกรานต์บ้านเขวาสินรินทร์ยังเป็นกิจกรรมด้านความเชื่อของชาวอีสานซึ่งสร้างขวัญและกำลังใจต่อคนในชุมชน ทั้งการใช้พื้นที่โบราณสถานก็ยังมีส่วนช่วยให้โบราณสถานมีชีวิตชีวาอีกครั้ง

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ ฐนทร. (2541). ปีการท่องเที่ยวไทย 2541-2542. *รังสิตสารสนเทศ*. 4 (1), 63-77.
- จूरืพร เรืองเทพ. (2530). *ปรากฏการณ์บ้านเขวาสินรินทร์*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตมหาสารคาม.
- ซารี ไชยคำภา. (2564). ชาวบ้านดอนตู ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม. *สัมพันธ์*. 16 ธันวาคม. ไตรภพ ผลคำ. (11 พฤศจิกายน 2537). ปรากฏการณ์บ้านเขวาสินรินทร์ “อโศกยาศาล” ที่รอกการปฏิสังขรณ์. *แนวหน้า*, น. 26.
- ทองอินทร์ ไชยแสง. (2564). ชาวบ้านดอนตู ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม. *สัมพันธ์*. 29 ธันวาคม.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2537). *หมายเหตุร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร: แพรว.
- บัวลี อุทัยนิล. (2565). ชาวบ้านดอนตู ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม. *สัมพันธ์*. 26 มกราคม.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. (2556). *ประเพณีประเพณีในชุมชนลุ่มน้ำโขง*. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน.
- ประกาศกรมศิลปากรเรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (26 มีนาคม 2544). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 118 ตอนพิเศษ 29 ง. หน้า 17*.
- ประพัฒน์ คำยอด. (2564). บ้านสงเปลือย ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม. *สัมพันธ์*. 29 ธันวาคม.
- ปาริชาติ ชูปฏิบัติ. (2530). *ประวัติปรากฏการณ์เทวสถาน 2,000 ปี*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตมหาสารคาม.
- เมวลัย นิมิตร. (2565). ชาวบ้านศรีมหาสารคาม ตำบลตลาด อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม. *ข้อมูลภาคสนาม*. 26 มกราคม.

- วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร. (2548). *การศึกษาแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทลิมในจังหวัดมหาสารคาม*. มหาสารคาม: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมชาติ มณีโชติ. (2531). *ปราสาทบ้านเขว “อโรคยศาล”*. มหาสารคาม: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยครูมหาสารคาม.
- สุภาวดี ฉัตรจรัสกุล. (2565). ผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา. *สัมภาษณ์*. 12 มกราคม.
- เสียงสารคาม. (13 ธันวาคม 2546). เกี่ยวกับบ้านเขวาโบราณสถานกว่า 800 ปี. *เสียงสารคาม*, น. 13.
- หนูไกร คำวิจารณ์. (2564). *ชาวบ้านดอนตู ตำบลเขวา อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม*. *สัมภาษณ์*. 29 ธันวาคม.
- ห้างหุ้นส่วนจำกัดปุราณรักษ์. (2541). *รายงานการบูรณะโบราณสถานปราสาทบ้านดอนตู (บ้านเขวา) ตำบลเขวา อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม*. ขอนแก่น: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น.
- องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา. (2558). *รายงานสรุปผลโครงการน้อมสการตวงน้ำปราสาทบ้านดอนตู ประจำปี 2558*. มหาสารคาม: องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม.
- _____. (2559). *เรื่องการโอนภารกิจโบราณสถาน*. มหาสารคาม: องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม.
- _____. (2561). *แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2561-2565)*. มหาสารคาม: องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม.
- _____. (2562). *รายงานสรุปผลโครงการสืบสานประเพณีน้อมสการและตวงน้ำปราสาทบ้านดอนตู “เพ็งเดือนห้า ถวายประทีปบูชา สรงศรีทธาบ้านเขวา” ประจำปี 2562*. มหาสารคาม: องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม.

การบริหารองค์กรทางสังคมชุมชนวิถีพุทธด้วยหลักสังคหวัตถุ 4

พระบุญช่วย จิตจิตโต (ยังสามารถ)

หลักสูตรศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Management of Social Organization Based on Buddhist Community with Four Saṅgahavatthus

Phra Boonchuay Thitacitto (Yangsamart)

Doctor of Philosophy Program in Buddhist Studies, Graduate School, Mahamakut Buddhist University

Article Info

Vol. 2 No. 2 (May-Aug 2022)

Academic Article

Article History:

Received 12 Mar 2022;

Revised 18 Mar 2022;

Accepted 19 Mar 2022

คำสำคัญ:

องค์กรทางสังคม;

ชุมชนวิถีพุทธ;

สังคหวัตถุ

Corresponding Author,

E-mail: [phraboonchuay622](mailto:phraboonchuay622@gmail.com)

@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการบริหารจัดการองค์กรทางสังคมด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การบริหารจัดการดังกล่าวทำให้เกิดวัฒนธรรมการบริหารองค์กรในชุมชนวิถีพุทธที่ยั่งยืน โดยบทความนี้ได้กล่าวถึงประเด็นความหมาย ประเภทขององค์กรทางสังคม รวมถึงการบริหารจัดการองค์กรทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนชุมชนวิถีพุทธด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 ผลจากการศึกษาพบว่า หลักการบริหารจัดการองค์กรทางสังคม 5 ลักษณะ สามารถขับเคลื่อนให้เกิดชุมชนวิถีพุทธตามหลักธรรม ดังนี้ 1. การขับเคลื่อนการบริหารโดยการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน ใช้ข้อทาน 2. การขับเคลื่อนการบริหารโดยให้งานบรรลุเป้าหมายขององค์กร ใช้ข้อปิยวาจา 3. การขับเคลื่อนการบริหารโดยการสร้างสมดุลระหว่างประสิทธิผลกับประสิทธิภาพ ใช้ข้อสมานัตตตา 4. การขับเคลื่อนการบริหารโดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ข้ออัตถจริยา 5. การขับเคลื่อนการบริหารที่ต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีเปลี่ยนแปลง ใช้ข้อสมานัตตตา องค์ความรู้ใหม่จากบทความนี้ทำให้เห็นว่า สังคหวัตถุธรรมสามารถประยุกต์ใช้ได้กับหลักการบริหารจัดการองค์กรทางสังคมทางตะวันตกทั้ง 5 ลักษณะ ซึ่งเป็นบูรณาการหลักพุทธธรรมให้เกิดการบริหารจัดการองค์กรทางสังคมแบบวิถีพุทธอย่างแท้จริง

Keywords:

Social Organization;

Buddhist Community;

Saṅgahavatthu

Abstract

This article aims to present the management of social organization according to Buddhist principle. This management establishes organizational management culture within Buddhist community sustainably. This article mentions to the meanings and types of social organization, including social organizational management in order to drive Buddhist community with four Saṅgahavatthus. The result of this study reveals that five social organizational managements are driven to be Buddhist community in the following Dhammas: 1) a management drive for working with people and by

people used Dāna; 2) a management drive for achieving the goal of organization used Piyavācā; 3) a management drive for building a balance between effectiveness and efficiency used Samānattatā; 4) a management drive for using the most of limited resources used Atthacariyā; and 5) a management drive for facing the changed external environment used Samānattatā. The body of knowledge from this article reveals that Saṅgahavatthus is able to apply to five Western social organizational managements which are integrated by Buddhist principle for building social organizational management based on Buddhist community definitely.

บทนำ

ในช่วงระยะ 20 ปีที่ผ่านมา สังคมเกิดการวิพากษ์วิจารณ์แนวทางการพัฒนาประเทศระหว่างแนวคิด 2 กระแสหลัก คือ กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) และกระแสชุมชนท้องถิ่น (Localization) อันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นการเจริญเติบโตด้านวัตถุ แต่ได้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ยังทำลายสัมพันธภาพของผู้คนระหว่างธรรมชาติสิ่งแวดล้อมกับชุมชน ทำให้เกิดความโดดเดี่ยวทางสังคม ไร้ศักดิ์ศรี สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ขณะที่กระแสชุมชนท้องถิ่นได้ให้ความสำคัญแก่ชุมชนในการกำหนดแนวทางดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับความเป็นพหุวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความหมาย มีศักดิ์ศรีและคุณค่า เป็นแนวคิดที่มองทุกอย่างเป็นองค์รวม ด้วยการนำเสนอประสบการณ์ของชาวบ้านและชุมชนที่ประสบ ความสำเร็จจากการพัฒนาบนพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมที่ต่างกัน (อาคม ใจแก้ว, 2543) กระแสชุมชนท้องถิ่นจึงกลายเป็นกระแสหลักของการพัฒนาประเทศไทยในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม สภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน ทำให้เกิดปัญหาสังคมตามมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาสังคมระดับล่าง คือ ครอบครัว ชุมชน กระทั่งเป็นปัญหาสังคมระดับมหภาคทั่วประเทศ เช่น การปล้นชิงทรัพย์สิน การทะเลาะวิวาทกัน ยาเสพติด แรงงานต่างด้าว ปัญหาเหล่านี้ส่งผลต่อการพัฒนาด้านจิตใจของผู้คนในสังคมตามไปด้วย เช่น การเกิดความเครียด การสูญเสียความเชื่อมั่น การหวาดระแวงระหว่างกัน ความจริงแล้วปัญหาเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันระหว่างกายภาพและจิตภาพ อันหมายถึง ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสังคมทำให้จิตใจของคนเปลี่ยนไป เช่น ความเร่งรีบของสังคมทำให้คนขาดสติในการทำงาน หรือการที่คนปัจจุบันห่างไกลศาสนาหรือมองว่า ศาสนาล้าหลัง ก็ทำให้หันไปพึ่งพาความสะดวกสบายทางโลกวัตถุมากขึ้น โดยภาพแล้วเป็นการขาดความสมดุลระหว่างวัตถุกับจิตใจ ดังนั้น การพัฒนาหรือแก้ปัญหาสังคมปัจจุบันต้องสร้างความสมดุลให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงความเจริญด้านวัตถุตามกระแสโลกาภิวัตน์ และความเจริญด้านจิตใจที่มีพื้นฐานแบบกระแสชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยการพึ่งพาระหว่างกันชุมชน โดยเฉพาะความเชื่อศรัทธาในคุณงามความดีทางศาสนาที่จะเป็นตัวขับเคลื่อนสังคมให้เกิดความผาสุกได้ ด้วยเหตุนี้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงมีความจำเป็นในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง เป็นชุมชนที่เอื้ออำนวยช่วยเหลือกันและกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เพื่อให้เกิดความสุขและความเจริญทั้งตนและหมู่คณะ (พระครูวิจิตรธรรมานุรักษ์, 2557) ชุมชนที่เน้นการแก้ปัญหาและพัฒนาดังกล่าวมา จึงเป็นลักษณะของชุมชนวิถีพุทธที่นำหลักการสังคมสงเคราะห์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ การยึดเหนี่ยวจิตใจ ประสานชุมชนไว้ให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งหลักการ

สงเคราะห์ที่พระพุทธเจ้านำมาใช้ในงานสังคมสงเคราะห์ ก็คือ หลักสังคหัตถุ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2543)

ดังนั้น บทความนี้ผู้เขียนจึงนำหลักสังคหัตถุมาประยุกต์ใช้ในมิติของการบริหารจัดการชุมชนตามแนวทางวิถีพุทธ เนื่องจากหลักสังคหัตถุเป็นการแสดงถึงหลักความเอื้ออาทรของชุมชนวิถีพุทธที่พระพุทธเจ้าทรงอุปมาในสังคหสูตรเหมือนกับพาหนะที่จะนำสังคมไปสู่ความเจริญ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 32: 50-51) ประกอบด้วย 1) ทาน คือ การเกื้อกูลกันด้วยการให้ หมายถึง การเสียสละหรือการเอื้อเพื่อแบ่งปันของตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว 2) เปยยวัชชะหรือปิยวาจา คือ การใช้วาจาประสานไมตรี หมายถึง การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคาย ก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับกาลเทศะ 3) อตถจริยา คือ การร่วมสร้างสรรค์ประโยชน์ หมายถึง การสงเคราะห์หรือการปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น 4) สมานัตตตา คือ ความมีตนสม่ำเสมอ ในที่นี้ หมายถึง การมีจิตใจที่มั่นคง ประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย ไม่หวั่นไหวตามกระแส หลักการเหล่านี้ผู้เขียนเชื่อว่า สามารถนำไปใช้ในการบริหารองค์กรเพื่อใช้แก้ปัญหาสังคมและส่งเสริมการพัฒนาตามกระแสท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

เนื้อเรื่อง

ความหมายขององค์กร

คำว่า องค์กร เป็นศูนย์รวมกิจกรรมที่ประกอบกันขึ้นเป็นหน่วย หากเป็นงานสาธารณะ เรียกว่า องค์กรบริหารส่วนราชการ และหากเป็นหน่วยงานเอกชน เรียกว่า องค์กรบริหารธุรกิจ องค์กรสามารถแบ่งได้หลายประเภท หากแบ่งตามจุดมุ่งหมายของการจัดตั้งสามารถแบ่งได้ 4 ประเภท (จรรยา ทองถาวร, 2537) คือ 1) องค์กรเพื่อประโยชน์ของสมาชิก (Mutual-benefit) 2) องค์กรเพื่อธุรกิจ (Business) 3) องค์กรเพื่อสาธารณะ (Commonweal) 4) องค์กรเพื่อการบริการ (Service) หรืออาจแบ่งตามหน้าที่ในการจัดสรรทรัพยากรเป็นหลัก (พงศัสน์ ศรีสมทรัพย์ และชลิตา ศรีมณี, 2548; รังสรรค์ ประเสริฐศรี, 2557) เช่น องค์กรทางเศรษฐกิจ องค์กรทางการเมือง หรือแม้กระทั่งองค์กรทางสังคมที่กล่าวถึงในบทความนี้ก็จัดเป็น องค์กรที่จัดตั้งตามหน้าที่ในการจัดสรรทรัพยากร อันหมายถึง องค์กรที่มีเป้าหมายเพื่อดำรงรักษา สร้างความเจริญเติบโตและความผาสุกแก่ปวงชน เช่น องค์กรทางด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา สาธารณสุข สโมสรและสวนสาธารณะ

หากจำแนกองค์กรโดยยึดโครงสร้างสามารถแบ่งเป็น 2 แบบ (สมคิด บางโม, 2538) ดังนี้ 1) องค์กรแบบเป็นทางการ เป็นองค์กรที่มีการจัดโครงสร้างอย่างเป็นทางการเป็นระเบียบแบบแผนแน่นอน โดยมีกฎหมายรองรับหรือที่เรียกว่า องค์กรรูปนัย เช่น บริษัท มูลนิธิ หน่วยงานราชการ กรม โรงพยาบาล โรงเรียน 2) องค์กรแบบไม่เป็นทางการ เป็นองค์กรที่รวมตัวจัดตั้งขึ้นด้วยความสมัครใจของสมาชิก และความสัมพันธ์ส่วนตัวในเรื่องอาชีพ ศาสนา ประเพณีที่คล้ายคลึงกัน เป็นการรวมตัวอย่างง่ายและเลิกล้มได้ง่าย องค์กรในลักษณะนี้เรียกว่า องค์กรอรูปนัย ซึ่งเป็นองค์กรนอกแบบ เช่น ชมรมหรือกลุ่มต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม องค์กรเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคมที่สมาชิกทุกคนมีบทบาทหน้าที่ รวมถึงระเบียบกฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงส่วนประกอบขององค์กร จะมีโครงสร้างที่เป็นส่วนประกอบสำคัญ (จรรยา ทองถาวร, 2537) ดังนี้ 1) เป้าหมายวัตถุประสงค์ 2) ภาระหน้าที่ 3) การแบ่งงาน 4) สายการบังคับบัญชา 5) ช่วงการควบคุม 6) ความเอกภาพ ทั้งนี้ เพื่อบรรลุเป้าหมาย

ที่องค์กำหนดไว้ ไม่ว่าจะเป็นเป้าหมายทางเศรษฐกิจหรือกำไร เป้าหมายเกี่ยวกับการให้บริการ หรือเป้าหมายด้านสังคม

ประเภทขององค์กรทางสังคม

องค์กรที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อพิจารณาเฉพาะลักษณะขององค์กรทางสังคม จะเห็นว่า แนวคิดนี้เป็นกรอบแนวคิดทางสังคมวิทยา ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับกลุ่มคนประเภทต่าง ๆ ในสังคม โดยสามารถแบ่งเป็น 5 ประเภท (ปราณี กองทิพย์ และมังกร ปุมกิ่ง, 2542) ดังนี้

1) กลุ่มสังคม คือ กลุ่มคนขนาดเล็กตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งติดต่อสื่อสารกันเป็นประจำเพื่อทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดหรือหลายอย่างเพื่อสนองความต้องการของสมาชิกหรือกลุ่ม เช่น กลุ่มเพื่อน กลุ่มคนงาน กลุ่มคนทำบุญที่วัด

2) ครอบครัว คือ กลุ่มสังคม แต่เป็นกลุ่มสังคมที่สมาชิกของกลุ่มมีความสัมพันธ์ทางสายโลหิต ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวเป็นความสัมพันธ์ที่มีเข้มข้น เพราะเป็นสามีภรรยา พ่อแม่ ลูกหรือความเป็นญาติ

3) ชุมชน คือ กลุ่มสังคมหรือองค์การ เป็นสังคมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง มีขนาดใหญ่กว่ากลุ่มสังคมและครอบครัว นอกจากนี้ ชุมชนยังเป็นที่ตั้งของโรงเรียน ตลาด สถานที่ราชการ เช่น วัด โรงพยาบาล ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน ที่ทำการกำนัน องค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอ จังหวัด

4) สหจร หมายถึง องค์การสังคมที่ได้รับการจัดตั้งอย่างจริงจังเพื่อปฏิบัติหน้าที่เฉพาะอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เช่น สมาคม สโมสร คณะกรรมการ หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด กระทรวง กองทัพ บริษัท ห้างสมุด องค์การเหล่านี้ต่างจากองค์การ 3 ประเภทแรก เพราะมีเจ้าหน้าที่ทำงานประจำ กำหนดเวลาในการทำงาน มีทรัพย์สินเป็นของตัวเอง

5) ชนชั้น คือ การจัดชนชั้นทางสังคมที่แบ่งคนออกเป็นกลุ่มหรือเป็นชั้นตามสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม กลุ่มที่มีสถานภาพสูง เช่น มีเงินมาก มีเกียรติยศสูง กลุ่มที่มีสถานภาพปานกลางเป็นชนชั้นกลาง และกลุ่มที่มีสถานภาพต่ำเป็นชนชั้นล่าง การแบ่งคนออกเป็นชนชั้นเป็นการแบ่งตามระบบของสังคมสมัยใหม่

ประเภทขององค์กรทางสังคมเหล่านี้มีองค์ประกอบเบื้องต้นในลักษณะที่คล้ายกัน ดังนี้ 1) การกระทำระหว่างกันทางสังคม (Social Interaction) ได้แก่ คนอย่างน้อย 2 คน ที่มีการกระทำระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ 2) หน้าที่ (Function) หรือวัตถุประสงค์ขององค์การสังคมนั้น ๆ เช่น กลุ่มสังคม มีหน้าที่ เช่น การละเล่นระหว่างเพื่อน หรือหน้าที่ของครอบครัว เช่น การเลี้ยงดูสมาชิก การอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ 3) แบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) เช่น กฎ ระเบียบ ประเพณีปฏิบัติขององค์การนั้น ๆ เช่น ครอบครัวมีกฎ ระเบียบปฏิบัติระหว่างสามีภรรยาหรือระหว่างพ่อแม่กับลูก ซึ่งสังคมต่าง ๆ จะวางระเบียบไว้ไม่เหมือนกัน

องค์กรทางสังคมชุมชนวิถีพุทธ

สำหรับชุมชนวิถีพุทธ คือ ชุมชนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา มีแนวทางการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด เช่น การรักษาศีล 5 เป็นต้น นอกจากนั้นภายในชุมชนยังมีการอนุรักษ์ สืบสาน รักษา ต่อยอดประเพณี วัฒนธรรม อันติงามของท้องถิ่นไว้อย่างมีแบบแผน ฉะนั้น เมื่อก้าวถึงองค์กรทางสังคมที่เป็นชุมชนวิถีพุทธ จะเป็นชุมชนที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม ครอบครัว ชุมชน สหจรและชนชั้น ซึ่งได้นำหลักพระพุทธศาสนามาใช้หรือมีวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมแบบพุทธ อย่างไรก็ตาม เมื่อสรุปลักษณะของชุมชนวิถีพุทธจะเห็นความสำคัญ 5 ประการ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) ดังนี้

1. ชุมชนวิถีพุทธ มีหน้าที่หรือภารกิจบางอย่างที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ของระบบสังคมที่ใหญ่กว่า เช่น มีหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคม หน้าที่ในการดำรงสถาบันครอบครัวหน้าที่ในการสร้างผลผลิตทางเศรษฐกิจ หากสังคมขาดชุมชนท้องถิ่นทำหน้าที่ดังกล่าวแล้วก็จะส่งผลให้ระบบสังคมอ่อนแอและอาจถึงการล่มสลายของระบบสังคมได้

2. ชุมชนวิถีพุทธ เป็นเครื่องมือที่สะท้อนความคิดเห็นของประชาชนในระบบสังคมได้เป็นอย่างดี เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นเป็นหน่วยการปกครอง ทั้งเป็นทางการ คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และไม่เป็นทางการ คือ การดูแลหมู่บ้านของผู้ใหญ่บ้านหรือผู้อาวุโสในหมู่บ้านไปพร้อมกันก็สามารถรวมตัวกันแสดงออกถึงความคิดและความเชื่อหรือทัศนคติต่อเรื่องต่าง ๆ ในรูปแบบที่เป็นทางการได้ ด้วยความสำคัญดังกล่าว ชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นหน่วยทางสังคมที่ดีในการสะท้อนความต้องการของประชาชน อีกทั้งยังมีช่องทางในการนำเสนอที่เป็นทางการได้ด้วย ซึ่งส่งผลดีต่อรัฐบาลหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาของระบบสังคมโดยรวม

3. ชุมชนวิถีพุทธ เป็นแหล่งรวมผลประโยชน์และความต้องการของคนในสังคมให้เข้าเป็นหมวดหมู่ และง่ายต่อการจัดการข้อเรียกร้องต่าง ๆ เช่น กลุ่มหัตถกรรมในท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกรในท้องถิ่น กลุ่มประมงในท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังทำหน้าที่ในการกลั่นกรองผลประโยชน์ต่าง ๆ ก่อนจะเข้าสู่กระบวนการเรียกร้องที่เป็นระบบ

4. ชุมชนวิถีพุทธ เป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมในการบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน หรือเปรียบเสมือนปราการด่านแรกของหน่วยงานที่จะช่วยเหลือสังคม ก่อนที่จะได้รับการเยียวยาจากหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้น ความสำคัญของชุมชนวิถีพุทธจึงเป็นชุมชนท้องถิ่นที่ทำหน้าที่บรรเทาปัญหาเบื้องต้นของประชาชนในพื้นที่

5. ชุมชนวิถีพุทธ เปรียบเสมือนสถาบันหนึ่งในการฝึกการมีส่วนร่วมหรือส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้แก่ประชาชน เพราะการบริหารชุมชนหรือท้องถิ่นจำเป็นต้องมีกลไกในการเลือกตั้งผู้แทนของประชาชนเข้าไปทำหน้าที่ในการบริหารชุมชนอันจะส่งผลดีต่อการเมืองในระดับชาติ นอกจากนี้ ชุมชนทำหน้าที่ให้ประชาชนรู้จักสิทธิหน้าที่และหวงแหนในท้องถิ่นของตน

ความสำคัญของชุมชนทั้ง 5 ประการข้างต้นทำให้เห็นได้ว่า ชุมชนมีความจำเป็นต่อระบบสังคมในขั้นพื้นฐานที่สุดและมีผลต่อการดำรงอยู่ของระบบสังคม รวมถึงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้แก่ประชาชนได้อีกทางหนึ่งด้วย จึงสรุปได้ว่า ชุมชนวิถีพุทธมีความสำคัญเพราะมีหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคม หน้าที่ในการดำรงสถาบันครอบครัวหน้าที่ในการสร้างผลผลิตทางเศรษฐกิจ เป็นเครื่องมือที่สะท้อนความคิดเห็นของประชาชนในระบบสังคมได้เป็นอย่างดี เป็นศูนย์รวมผลประโยชน์และความต้องการของคนในสังคมให้เข้าเป็นหมวดหมู่ เป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมในการบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน และเป็นสถาบันหนึ่งในการฝึกการมีส่วนร่วมหรือส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้แก่ประชาชน

การบริหารจัดการองค์กรทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนชุมชนวิถีพุทธด้วยหลักสังคหวัตถุ 4

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มหรือชุมชนขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่หมู่บ้าน ตำบล เมือง และประเทศ จึงต้องมีการจัดระเบียบของสังคมเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมเป็นไปด้วยความเรียบร้อย สงบสุข และเกิดความก้าวหน้าในชุมชน จึงเป็นสาเหตุให้เกิดสถาบันสังคมและการบริหารจัดการ ซึ่งการบริหารจะบรรลุเป้าหมายหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความสามารถ ประสพการณ์และบุคลิกภาพส่วนตัวของผู้บริหารแต่ละคน (เด่น ชะเนติยง, 2539) สำหรับการบริหารงานในองค์กรทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนชุมชนวิถีพุทธเป็นการทำงานที่เป็นขั้นตอน โดยมีการวางแผนงานก่อนลงมือทำเพื่อให้งานออกมามีประสิทธิภาพตามขั้นตอนการทำงาน

และการบริหารงานทั่วไป และเมื่อนำหลักสังคหวัตถุ 4 มาบูรณาการรวม จะเห็นการขับเคลื่อนในลักษณะการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุตามหลักของการบริหาร 5 ลักษณะ (เสนาะ ตีเยาว์, 2545) ดังต่อไปนี้

1. การขับเคลื่อนการบริหารเป็นการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน เป็นกระบวนการทางสังคม คือ การอาศัยกลุ่มคนที่รวมกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร โดยอาศัยความร่วมมือของบุคคลอื่นเพื่อให้ งานบรรลุเป้าหมาย การบริหารในข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จต้องมีความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลที่ดี มีความเป็นผู้นำและสามารถทำงานเป็นทีมได้ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับ สภาพแวดล้อม มีการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ให้งานบรรลุเป้าหมายได้ ในข้อนี้ผู้เขียนเห็นว่า สามารถนำ หลักสังคหวัตถุในเรื่องของทาน คือ การให้ปัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละ ตลอดจนให้ ความรู้ความ เข้าใจ และศิลปวิทยาเพื่อประโยชน์แก่สมาชิกในองค์กร คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัวและเป็น การให้เพื่อชื่อใจสมาชิกขององค์กรทางสังคม

2. การขับเคลื่อนการบริหารทำให้งานบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์กรต้องอาศัยความ ร่วมมือกันของคนทุกคน ลักษณะสำคัญ 3 ประการ ที่ผู้บริหารต้องให้ความสำคัญ คือ 1) การตั้งเป้าหมาย การ ตั้งเป้าหมายสูงเกินไป อาจไม่สำเร็จก็ได้ หรือการตั้งเป้าหมายต่ำ ก็ไม่ท้าทาย 2) การจะไปถึงเป้าหมายต้องมี ระบบ แผนงานที่มีประสิทธิภาพ 3) ต้องระบุเวลาที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย ข้อนี้ผู้เขียนเห็นว่า ควรนำ หลักสังคหวัตถุข้อปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ แนะนำใน สิ่งที่เป็นประโยชน์ การใช้เหตุผลอธิบายให้เห็นความสำคัญขององค์กร การรู้จักใช้ศิลปะในการเจรจาเป็นสิ่ง สำคัญที่ช่วยให้องค์กรบรรลุเป้าหมายได้

3. การขับเคลื่อนการบริหารเป็นการสมดุลระหว่างประสิทธิผลกับประสิทธิภาพ คำว่า ประสิทธิภาพ หมายถึง การทำงานให้บรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนด ส่วนคำว่า ประสิทธิภาพ หมายถึง การทำงานโดยใช้ ทรัพยากรอย่างประหยัดหรือเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุด การทำงานจะต้องคำนึงถึงการบรรลุเป้าหมายและการใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดความสมดุลกันในด้านประสิทธิผลและประสิทธิภาพ ข้อนี้ผู้เขียนเห็นว่า สามารถนำ หลักสังคหวัตถุเรื่องสมานัตตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือการรักษาความสมดุลในการปฏิบัติงาน ใน ที่นี้ หมายถึง การสร้างความสมดุลในด้านประสิทธิผลและประสิทธิภาพของงาน ผลลัพธ์ของงานต้องคุ้มค่ากับ ต้นทุนขององค์กร การบริหารองค์กรทางสังคมในลักษณะนี้ จะช่วยให้เกิดความคุ้มค่า คุ้มทุน คุ้มเวลาที่สมาชิก ขององค์กรได้ทำงานร่วมกับองค์กร

4. การขับเคลื่อนการบริหารเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด การใช้ ทรัพยากรต้องตระหนักถึงการให้ที่เหมาะสม ไม่สิ้นเปลือง การบริหารที่ดีต้องใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดอย่างไร ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในข้อนี้ผู้เขียนเห็นว่า สามารถนำหลักสังคหวัตถุข้อออตถจริยามาใช้ คือ การประพฤติใน สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นให้ การให้ความช่วยเหลือด้วยแรงกายและขวนขวายกิจการด้วยการบำเพ็ญ สาธารณประโยชน์ รวมทั้งการช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม ในที่นี้ หมายถึง การ บริหารองค์กรให้เกิดประโยชน์เป็นที่ตั้งภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ตามลักษณะแนวคิดประโยชน์นิยมที่ ยึดผลประโยชน์เป็นใหญ่ แม้ผลลัพธ์ที่ออกมาจะมีปริมาณน้อย แต่หากได้บริหารจัดการเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ขององค์กรแล้ว ก็ถือว่า ได้บริหารจัดการตามข้อออตถจริยาในความหมายที่กล่าวมานี้

5. การขับเคลื่อนการบริหารจะต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีเปลี่ยนแปลงไป สภาพแวดล้อมภายนอกเป็นสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ ผู้บริหารต้องมีความสามารถในการรับมือและปรับตัวให้เข้ากับ สถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง ในข้อนี้ผู้เขียนเห็นว่า สามารถนำหลักสังคหวัตถุข้อสมานัตตตตามาใช้ คือ การ เป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือการรักษาความเสมอต้นเสมอปลาย ในที่นี้ หมายถึง การบริหารองค์กรต้องทนต่อ สภาพภาวะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้ได้ ผู้บริหารต้องหนักแน่น ไม่หวั่นไหวตามกระแสโลกาภิวัตน์ หรือ

แม้กระทั่งความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายในขององค์กรเอง เช่น ความเห็นต่างของสมาชิกในองค์กร การเอา รัดเอาเปรียบของสมาชิกบางคน การกล่าวเสียดสี สิ่งเหล่านี้เป็นสภาพความเปลี่ยนแปลงที่ผู้บริหารองค์กรต้อง ยอมรับให้ได้ ขณะเดียวกันก็ต้องรักษาสภาพจิตใจให้มั่นคง หนักแน่นในลักษณะของสมานัตตตาที่มีความหมาย อีกนัยหนึ่ง คือ การรักษาสภาพจิตใจให้เป็นปกติเพื่อแก้ไขปัญหามาให้ผ่านพ้นไปได้

จากลักษณะที่กล่าวมา จะเห็นว่า การขับเคลื่อนการบริหารองค์กรทางสังคมเป็นการใช้ศาสตร์และ ศิลปะในการทำงาน เป็นการทำงานกับคนและโดยอาศัยคนหรือกลุ่มคนที่รวมกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมาย ขององค์กร การบริหารจะต้องมีความสมดุลกันระหว่างประสิทธิผลกับประสิทธิภาพ การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผู้บริหารจะต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น ผู้บริหาร หรือผู้นำชุมชนต้องมีความเสมอภาค การให้ความมั่นคงในงานแก่บุคลากร ชุมชน ความยุติธรรมที่เป็นหลัก ปฏิบัติในการบริหารงาน และการเสริมสร้างจริยธรรมและคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนขององค์ พระพุทธเจ้าในเรื่องของหลักการสงเคราะห์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน อันเป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจผู้อื่น คือ สังคหวัตถุ ธรรมตามที่ได้กล่าวมา

องค์ความรู้ใหม่

จากที่กล่าวมา การบริหารองค์กรทางสังคมในการขับเคลื่อนชุมชนวิถีพุทธด้วยการบูรณาการเข้ากับ หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ ดังนี้

หลักการบริหารองค์กรทางสังคม	หลักสังคหวัตถุ 4
1. การขับเคลื่อนการบริหารเป็นการทำงานกับ คนและโดยอาศัยคน	ใช้ข้อทาน คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อสมาชิก ขององค์กร ข้อนี้ช่วยให้ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว และเป็น การซื่อสัตย์จากสมาชิกขององค์กร
2. การขับเคลื่อนการบริหารทำให้งานบรรลุ เป้าหมายขององค์กร	ใช้ข้อปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำ สุภาพ มีเหตุผลและมีศิลปะในการเจรจาให้ งานบรรลุเป้าหมายได้
3. การขับเคลื่อนการบริหารเพื่อเป็นการสร้าง ความสมดุลระหว่างประสิทธิผลกับ ประสิทธิภาพ	ใช้ข้อสมานัตตตา คือ การรักษาความสมดุล ในการปฏิบัติงานระหว่างประสิทธิผลกับ ประสิทธิภาพ เพื่อให้งานคุ้มค่ากับต้นทุนของ องค์กร
4. การขับเคลื่อนการบริหารเป็นการใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์ มากที่สุด	ใช้ข้ออัตถจริยา คือ การบริหารองค์กรให้เกิด ประโยชน์เป็นที่ตั้งภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่ อย่างจำกัด ตามลักษณะแนวคิดประโยชน์ นิยมที่ยึดผลประโยชน์เป็นใหญ่
5. การขับเคลื่อนการบริหารจะต้องเผชิญกับ สภาพแวดล้อมภายนอกที่มีเปลี่ยนแปลง	ใช้ข้อสมานัตตตา คือ การบริหารองค์กรที่ ต้องทนต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดย ผู้บริหารต้องหนักแน่น จิตใจมั่นคง ไม่ หวั่นไหวตามกระแสโลกาภิวัตน์ หรือความ เปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายในขององค์กร

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารองค์กรทางสังคมด้วยหลักสังคหวัตถุ 4

บทสรุป

การบริหารองค์กรทางสังคมในการขับเคลื่อนชุมชนวิถีพุทธด้วยการบูรณาการเข้ากับหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 เป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการบริหารองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นการช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ ผู้บริหารหรือผู้นำชุมชนจะต้องมีหลักในการบริหารตนเองเสียก่อน ซึ่งสิ่งที่สำคัญประการหนึ่ง คือ หลักคุณธรรมของผู้นำ ได้แก่ การบริหารคนที่เป็นสิ่งสำคัญต่อการตัดสินใจเข้าร่วมงานในองค์กร ผู้บริหารต้องมีหลักการยึดเหนี่ยวน้ำใจผู้อื่น คือ สังคหวัตถุธรรม ดังนั้น การบริหารจัดการขับเคลื่อนองค์กรชุมชนจึงมีความจำเป็นต้องใช้หลักการบริหารจัดการขับเคลื่อนสมัยใหม่ทั้ง 5 ลักษณะ มาผสมผสานกับหลักการทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อให้องค์กรทางสังคมได้ปรับตัวให้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งหลักของสังคหวัตถุ 4 ที่ช่วยให้องค์กรทางสังคมเกิดวัฒนธรรมการบริหารจัดการแบบพุทธ ประกอบด้วย 1) ทาน การเสียสละ การเอื้อเฟื้อต่อสมาชิกในองค์กร 2) ปิยวาจา การมีศิลปะในการเจรจาให้องค์กรบรรลุเป้าหมาย 3) อุตถจริยา การบริหารให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์กร และ 4) สมานัตตตา การบริหารองค์กรให้เกิดความสมดุลและการทนต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกาภิวัตน์ หลักธรรม 4 ประการนี้ จะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวใจผู้คนในสังคมให้อยู่อย่างสันติภายใต้วัฒนธรรมแบบวิถีพุทธสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- จรรยา ทองถาวร. (2537). *มนุษย์สัมพันธ์*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนอักษรบัณฑิต.
- เด่น ชะเนตยั้ง. (2539). *การบริหารงานบุคคล*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปราณี กองทิพย์ และมังกร ปุ่มกิ่ง. (2542). *หลักการจัดการ*. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาวិชาการ.
- พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์ และชลิตา ศรีมณี. (2548). *องค์การและการจัดการในภาครัฐ*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระครูวิจิตรธรรมานุรักษ์. (2557). *การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมสำหรับการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 2*. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539) *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 21*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. (2557). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารองค์การภาครัฐ หน่วยที่ 1*. ใน *เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการบริหารองค์การภาครัฐ*, พิมพ์ครั้งที่ 12. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมคิด บางโม. (2538). *หลักการจัดการ*. กรุงเทพมหานคร: วิทยพัฒน์.
- สมพงศ์ เกษมสิน. (2545). *การบริหาร*, พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- เสนาะ ตีเยาว์. (2545). *หลักการบริหาร*, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อาคม ใจแก้ว. (2543). *แนวความคิดเบื้องต้นทางสังคม เศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลง*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

การสร้างเครือข่ายการค้าโค-กระบือในภาคอีสาน: กรณีศึกษานายฮ้อยชุมชนบ้านหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ช่วงปี พ.ศ. 2550-2564
จันทร์เพ็ญ โพธิ์กลาง^{1*}, นราวิทย์ ดาวเรือง²

หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Cattle-buffalo Trade Network Construction in Northeast of Thailand:
A Case Study of Nai-Hoi in Ban Nong Kae Community, Rob Muang Sub-district,
Muang District, Roi Et Province, During 2007-2021

Janpen Phoklang^{1*}, Narawit Daorueang²

Bachelor of Arts Program in History, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Mahasarakham University

Article Info

Vol. 2 No. 2 (May-Aug 2022)

Academic Article

Article History:

Received 24 Jan 2022;

Revised 01 Mar 2022;

Accepted 11 Mar 2022

คำสำคัญ:

องค์การสร้างเครือข่าย;
การค้าโค-กระบือ;
การไล่ต้อน;
สื่อสังคมออนไลน์

Corresponding Author,

E-mail: janpenp23

@gmail.com*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของการค้าโค-กระบือ รวมถึงการสร้างเครือข่ายการค้าโค-กระบือของนายฮ้อยชุมชนบ้านหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์บอกเล่าและชุดข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ก่อนปีพ.ศ. 2470 การค้าโค-กระบือของนายฮ้อยชุมชนบ้านหนองแกใช้วิธีการค้าแบบไล่ต้อน โดยอาศัยเส้นทางเกวียนเป็นหลักและอาศัยเครือข่ายญาติเสมือนที่เรียกว่า เสี้ยว เป็นผู้จัดหาและรับซื้อโค-กระบือไว้ให้ตามเส้นทางไล่ต้อน ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2481-2520 รัฐได้เริ่มพัฒนาเส้นทางคมนาคมโดยดำเนินการสร้างเส้นทางรถไฟและถนนมิตรภาพ ทำให้นายฮ้อยใช้รถไฟและรถบรรทุกเป็นพาหนะในการขนส่งโค-กระบือไปขายแทนการไล่ต้อน ส่งผลให้การค้าแบบไล่ต้อนได้หายไป โดยเฉพาะช่วงปี พ.ศ. 2521-2550 กลุ่มนายฮ้อยได้เปลี่ยนมาใช้รถบรรทุกเป็นพาหนะในการขนส่งโค-กระบือไปขายอย่างเต็มรูปแบบเนื่องจากเส้นทางคมนาคมมีความสะดวกมากขึ้น และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551-2564 การค้าโค-กระบือเปลี่ยนผ่านเข้าสู่การค้าในระบบใหม่ที่เรียกว่า การค้าออนไลน์ นายฮ้อยยุคใหม่ได้ค้าโค-กระบือผ่านแอปพลิเคชันไลน์ เฟซบุ๊ก และเว็บเพจต่าง ๆ ทำให้การค้าโค-กระบือมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น องค์ความรู้ใหม่ คือ วิธีการสร้างเครือข่ายการค้าโค-กระบือของกลุ่มนายฮ้อยถูกปรับเปลี่ยนไปตามบริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมอยู่เสมอ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมและการสื่อสาร ปัจจุบันพบการสร้างเครือข่ายทางการค้าโค-กระบือและความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ผ่านไลน์ เฟซบุ๊ก เว็บไซต์และเพจต่าง ๆ ที่มีความซับซ้อนและกว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม

Keywords:

Networking;

Abstract

This article aims to study the development and change of the

Cattle-buffalo Trade;
Chasing;
Social Media

cattle-buffalo trade as well as the establishment of the cattle-buffalo trade network of Nai-Hoi in Ban Nong Kae Community, Rob Muang Sub-district, Muang District, Roi Et Province. The study is conducted by using an oral history study method and datasets from related research and documents. The results reveal that before 1927, the cattle-buffalo trade of Nai-Hoi in Ban Nong Kae Community used a herding trade, relying on a wagon route and a network of virtual relatives called "Siao" to supply and buy cattle-buffalo along the herding route to sell. After that, during 1938-1977, the government built a railway route and Mittraphap Road. So, Nai-Hoi had to use trains and trucks to transport cattle-buffalo to sell instead of herding them. Consequently, the herding trade gradually disappeared until, during 1978-2007, Nai-Hois' group completely used trucks to transport cattle-buffalo to sell. Due to the transportation in the city becoming more convenient and cattle-buffalo trade transitioning into a new trading system called "online trading" from 2008 to 2021, Nai-Hois had traded the cattle-buffalo through social networking services, including LINE, Facebook, and various web pages. As a result, the cattle-buffalo trade became even more complicated. The body of knowledge is that the method of building a cattle-buffalo trade network of Nai-Hois' group has always been adapted according to the socio-economic context. More importantly, the development of transportation and communication causes the cattle-buffalo trade network and a new form of relationship through LINE, Facebook, websites, and Facebook Pages that are more complicated and extensive than ever before.

บทนำ

การค้าขายโค-กระบือมีหลักฐานบันทึกตั้งแต่หลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริงค์ ในพ.ศ. 2398 เป็นต้นมา (ประสิทธิ์ แก้วสิงห์, 2517: 102) ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตและการค้าเพื่อการส่งออก โดยเฉพาะการผลิตข้าวเพื่อการส่งออก ภาคกลางของประเทศไทยเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญมาอย่างช้านาน ทำให้ทางภาคกลางของไทยขยายพื้นที่ทำการเพาะปลูกอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ความต้องการโค-กระบือในพื้นที่ภาคกลางจึงเพิ่มสูงขึ้นเพื่อนำไปใช้เป็นแรงงานในการเกษตรกรรม จากเหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญ ความต้องการใช้โค-กระบือเป็นจำนวนมากเพื่อตอบสนองความต้องการในการผลิตข้าวปริมาณมาก ๆ ทำให้เกิดการไล่ต้อนโค-กระบือจากภาคอีสานไปขายยังภาคกลาง จนก่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายทางการค้าในการค้าโค-กระบือของกลุ่มนายฮ้อยขึ้นมา เพื่อเอื้อประโยชน์ในการดำเนินการจัดหาโค-กระบือให้ได้จำนวนตามที่ต้องการ

รายละเอียดข้างต้นมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการค้าโค-กระบือของกลุ่มนายฮ้อยบ้านหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีกลุ่มนายฮ้อยทำการไล่ต้อนโค-กระบือไปขายยังภาคกลาง

ในช่วง พ.ศ. 2470-2480 เส้นทางการค้าสู่พื้นที่ภาคกลางของกลุ่มนายฮ้อยจะใช้วิธีการเดินเท้าเพื่อไล่ต้อนโค-กระบือไปขายผ่านหมู่บ้าน ผ่านชุมชนหรือจังหวัดต่าง ๆ ก็จะแวะเจรจาเพื่อเข้าไปซื้อโค-กระบือ พร้อมทั้งไล่ต้อนไปเรื่อยจนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง สำหรับเส้นทางการไล่ต้อนโค-กระบือไปขายของนายฮ้อยบ้านหนองแกนั้นต้อง ผ่านอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม บ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ผ่านดงพญาเย็นเข้าสู่จังหวัดนครราชสีมา โดยมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่จังหวัดอุทัยธานี เพชรบุรี สุพรรณบุรี อ่างทอง เป็นหลัก (ทวี รักษาภักดี, 2564) ใช้ระยะเวลาในการเดินทางประมาณ 3 เดือน ภายหลังจากเมื่อภูมิภาคอีสานได้รับการพัฒนาแหล่งน้ำและส่งเสริมให้ทำการเกษตรเป็นหลัก นายฮ้อยจึงปรับเปลี่ยนวิธีการค้าโค-กระบือแบบใหม่ ด้วยวิธีการเดินทางไปรับซื้อโค-กระบือภายในชุมชนของตนและชุมชนใกล้เคียงนำมาผูกไว้ที่บ้าน เพื่อให้ นายฮ้อยหรือผู้ที่สนใจโค-กระบือ มาติดต่อเพื่อขอซื้อไปใช้งาน

หลังการเกิดเส้นทางรถไฟจากจังหวัดนครราชสีมา-ขอนแก่นในปี พ.ศ. 2476 รวมทั้งการสร้างถนนมิตรภาพจากจังหวัดนครราชสีมาถึงจังหวัดอุดรธานีโดยผ่านอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น หลังปี พ.ศ. 2504 ทำให้เกิดเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อที่มีชื่อว่า ถนนแจ้งสนิท จากอำเภอบ้านไผ่ ผ่านอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด และสิ้นสุดที่จังหวัดอุบลราชธานี ทำให้การขนส่งโค-กระบือมีความสะดวกสบายมากขึ้น จึงพบว่า กลุ่มนายฮ้อยที่บ้านหนองแกใช้ยานพาหนะบรรทุกโค-กระบือไปขายที่ภาคกลางและพื้นที่อื่นได้สะดวกมากขึ้น ขณะเดียวกันนายฮ้อยต่างถิ่นก็เดินทางเข้ามารับซื้อโค-กระบือที่บ้านหนองแกอย่างไม่ขาดสาย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2527 นายฮ้อยบ้านหนองแกจึงเปิดตลาดโค-กระบือขึ้นเรียกว่า ตลาดนัดค้าโค-กระบือชมพู่บุตร (ไล แนนอุดร, 2564) ซึ่งได้รับผลกำไรตอบแทนเป็นอย่างดี ประกอบกับเครือข่ายทางการค้าในลักษณะที่เป็นเครือข่ายและเครือข่ายได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์แบบเครือข่ายในระบบออนไลน์ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา

ดังนั้น บทความเรื่องการสร้างเครือข่ายการค้าโค-กระบือในภาคอีสาน: กรณีศึกษานายฮ้อยชุมชนหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ในช่วงปี พ.ศ. 2550-2564 จะทำให้เห็นถึงพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของการค้าโค-กระบือในระดับชุมชน แสดงให้เห็นถึงความสามารถทางการค้าของชาวอีสานที่ปรับเปลี่ยนไปในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าโค-กระบือในลักษณะใหม่ที่เรียกว่า การค้าในสังคมออนไลน์ ที่มีความซับซ้อนมากขึ้นดังรายละเอียดที่จะนำเสนอในประเด็นถัดไป

เนื้อเรื่อง

ความเปลี่ยนแปลงการสร้างเครือข่ายการค้าโค-กระบือของนายฮ้อยชุมชนหนองแก

การสร้างเครือข่ายทางการค้าโค-กระบือของนายฮ้อยชุมชนหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีการจัดแบ่งมิติเวลาออกเป็น 4 ยุค เพื่อให้ทราบถึงรายละเอียดและความสำคัญ ดังนี้

1) นายฮ้อยชุมชนหนองแกกับการค้าแบบไล่ต้อนในอดีตถึง พ.ศ. 2480

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) ในปี พ.ศ. 2398 ทำให้การค้าในภาคกลางเติบโตและเฟื่องฟูมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนจากระบบพอยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขายโดยเฉพาะการผลิตข้าวเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดโลก เพราะในขณะนั้นประเทศจีนและญี่ปุ่นซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการผลิตข้าวเพื่อการส่งออกไปยังตลาดโลกเกิดความล้มเหลวในการเพาะปลูก ทำให้ประเทศไทยสนับสนุนให้พื้นที่ทางภาคกลางขยายพื้นที่การทำไร่ทำนาอย่างรวดเร็วเพื่อผลิตข้าวในการส่งออก (พอพันธ์ อยุธยา, 2558) และสิ่งที่ตามมาจากการขยายตัวของพื้นที่การทำนา คือ ความต้องการโค-กระบือที่เพิ่มสูงขึ้นเพื่อนำไปใช้แรงงานในภาคเกษตรกรรม จึงทำให้เกิดการนำทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือในภาค

อีสาน โดยเฉพาะโค-กระบือถูกไล่ต้อนไปขายยังภาคกลาง เพื่อตอบสนองความต้องการในการเพิ่มผลผลิตข้าว ต่อมาปี พ.ศ. 2401 รัฐบาลได้เป็นผู้จัดหาโค-กระบือจากภาคอีสานเพื่อใช้ทุนแรงในกระบวนการผลิตข้าวเชิง พาณิชยกรรม โดยให้กลุ่มนายฮ้อยที่ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าในภาคอีสานทำหน้าที่ไล่ต้อนโค-กระบือลงไปยัง ภาคกลางบริเวณจังหวัดอุทัยธานี สุพรรณบุรี อ่างทอง นครปฐม เป็นต้น

การค้าโค-กระบือของนายฮ้อยในยุคแรกนี้ นายฮ้อยจะเดินทางไปแบบกองเกวียนหลังฤดูการเก็บเกี่ยว ข้าวนาปีช่วงเดือนมกราคม-เมษายนจนถึงก่อนการทำนารอบใหม่ เพราะต้องรอการเก็บเกี่ยวข้าวนาปีให้แล้ว เสร็จ อีกประการหนึ่ง หากไล่ต้อนโค-กระบือไปขายในระยะหลังการเก็บเกี่ยวจะไม่ทำลายผลผลิตทางการ เกษตรของชาวบ้านตามเส้นทางการค้า อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะถึงช่วงไล่ต้อนโค-กระบือไปขาย กลุ่มนายฮ้อยจะ เดินทางไปรับซื้อโค-กระบือในชุมชนใกล้เคียงมาผูกไว้ที่บ้านของตนก่อน (นิคม คำทองสุข, 2564) โดยการซื้อ ด้วยเงินสด กล่าวคือ นายฮ้อยสามารถนำโค-กระบือไปขายได้โดยไม่ต้องจ่ายเงินล่วงหน้า สามารถนำเงินมา จ่ายภายหลังที่กลับจากการค้าขายแล้ว ลักษณะการซื้อขายดังกล่าวแสดงให้เห็นความเชื่อถือ ความซื่อสัตย์ของ นายฮ้อย อาจกล่าวได้ว่า เป็นเสมือนเครือข่ายการค้าในระบบเครือญาติที่เรียกว่า เสี่ยว ของกลุ่มนายฮ้อย ยกตัวอย่าง สายตระกูลแน่นอุดร ซึ่งปัจจุบันนายฮ้อยเผ่า แน่นอุดร ยังประกอบอาชีพนายฮ้อยตามบรรพบุรุษ ดังข้อมูลสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ในอดีตปู่ของตนเองก็ได้ประกอบอาชีพนายฮ้อยเช่นเดียวกัน ซึ่งก่อนปู่จะทำการต้อนโค- กระบือออกไปค้าขายจะมีการเดินทางไปหาซื้อโค-กระบือตามชุมชนและชุมชนใกล้เคียงมาไว้ ที่บ้านตนเองก่อนเสมอจนจะครบจำนวนที่ต้องการ แล้วจึงทำการรวบรวมพรรคพวกให้ได้ จำนวนหนึ่งแล้วตั้งเป็นกองคาราวานไล่ต้อนโค-กระบือไปขายยังตลาดภายนอก โดยจำนวน คนที่ไปในแต่ละครั้งจะขึ้นอยู่กับจำนวนโค-กระบือที่ไปหาซื้อมาได้ เพื่อให้ดูแลโค-กระบือได้ อย่างทั่วถึง ไม่มีการซื้อโค-กระบือด้วยเงินสด จนกว่านายฮ้อยจะนำโค-กระบือไปขายยัง จุดหมายสำเร็จก่อน แล้วจึงนำเงินกลับมาให้เจ้าของโค-กระบือ...” (เผ่า แน่นอุดร, 2564)

ลักษณะของการเดินทางประกอบด้วยกลุ่มย่อยหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มจะเรียกว่า พาข้าว มีคนสังกัด จำนวน 9-12 คน ดูแลโค-กระบือ จำนวน 70-80 ตัว เพราะในขบวนหนึ่งกอง อาจจะมีจำนวนโค-กระบือมาก ถึง 500-600 ตัว การแบ่งออกเป็นพาข้าวจะทำให้ดูแลโค-กระบือได้อย่างทั่วถึง กลุ่มนายฮ้อยจะใช้วิธีการเดิน เเท้าและใช้วัวเทียมเกวียนในการขนสัมภาระ โดยจะใช้เส้นทางเดินผ่านจังหวัดมหาสารคาม ขอนแก่น ไปถึง จังหวัดนครราชสีมา ผ่านดงพญาเย็น เข้าพื้นที่ภาคกลางผ่านจังหวัดสระบุรี อยุธยา ระหว่างทางหากเจอชุมชน นายฮ้อยก็จะเข้าไปติดต่อซื้อโค-กระบือในชุมชนที่เดินทางผ่านไปด้วย ซึ่งจะมีกำนันเป็นผู้กระจายข่าวสารให้ คนในชุมชนของตนเองได้รับรู้ หากใครต้องขายโค-กระบือก็จะมาแจ้งกับผู้นำหมู่บ้านไว้ให้นายฮ้อยไปดูโค- กระบือที่บ้านของตน เมื่อตกลงราคากันจนเป็นที่น่าพอใจแล้ว นายฮ้อยก็จะซื้อโค-กระบือเหล่านั้นต้อนเข้าฝูง ไปด้วย โดยจะทำแบบนี้ไปเรื่อย ๆ จนถึงปลายทางซึ่งเป็นตลาดค้าโค-กระบือที่ภาคกลาง คือ จังหวัดอุทัยธานี อยุธยา สระบุรี และภาคตะวันออก คือ จังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา เป็นต้น (เดลินิวส์ว่าไรต์, 2560)

ภาพที่ 1 การเดินทางไปค้าโค-กระบือแบบกองเกวียนของนายฮ้อยยุคแรก
(Teenee Variety, 2562)

กระทั่งภายหลังปี พ.ศ. 2443 เป็นต้นมา วิธีการเดินทางไปค้าขายของกลุ่มนายฮ้อยก็เริ่มเปลี่ยนแปลงขึ้นเนื่องจากมีทางรถไฟมาถึงภูมิภาคอีสาน คือ สายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา การเข้ามาของทางรถไฟได้ทำให้เศรษฐกิจในภาคอีสานเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเพราะทำให้เกิดความรวดเร็วในการขนส่งทั้งผู้คนและสินค้า (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2523: 74) บริเวณริมทางรถไฟกลายเป็นพื้นที่ของคนจีนที่เริ่มอพยพเข้ามาอยู่ก่อน จนกลายเป็นนายทุนในการส่งออกสินค้าจากภาคอีสานสู่ภาคกลาง ทำให้บทบาทและวิธีการค้าของนายฮ้อยเริ่มเปลี่ยนแปลงไป (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2564) การเดินทางไปค้าขายเริ่มสะดวกขึ้นเนื่องจากนายฮ้อยบ้านหนองแกจะใช้เส้นทางเดินเท้าถึงสถานีรถไฟนครราชสีมา จากนั้น จึงไล่ต้อนโค-กระบือขึ้นรถไฟไปขายต่อที่ภาคกลาง แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านคมนาคมและรูปแบบของยานพาหนะ ที่เริ่มเข้ามามีต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีดั้งเดิมในการค้าโค-กระบือของกลุ่มนายฮ้อยบ้านหนองแก

ปี พ.ศ. 2469-2471 เมื่อเริ่มมีการสร้างทางรถไฟมายังอีสานใต้ จากจังหวัดนครราชสีมาถึงจังหวัดศรีสะเกษ การค้าขายโค-กระบือของกลุ่มนายฮ้อยบ้านหนองแก ถูกปรับเปลี่ยนไปบ้างโดยเฉพาะการเปลี่ยนเส้นทางในการเดินทางจากจังหวัดมหาสารคาม ขอนแก่น นครราชสีมา มาเป็นการใช้เส้นทางอีสานใต้จากจังหวัดศรีสะเกษไปจังหวัดนครราชสีมา ทดแทนเส้นทางเดิมจากขอนแก่นไปจังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากเส้นทางดังกล่าวจะใกล้กว่า อย่างไรก็ตาม ในระยะเวลาช่วงนี้ยังปรากฏว่า นายฮ้อยหลายรายมีการไล่ต้อนโค-กระบือไปขายอยู่บ้างในเส้นทางเดิม เพราะมีความต้องการโคจำนวนมากจึงต้องตระเวนไปซื้อโค-กระบือตามชุมชนต่าง ๆ ตลอดเส้นทาง ดังนั้น นายฮ้อยบ้านหนองแกส่วนใหญ่จึงไม่นิยมใช้รถไฟเป็นพาหนะไปขาย แต่จะใช้รถไฟในการเดินทางกลับภูมิภาคอีสานใต้ ดังที่นายฮ้อยทองดี มณีวรรณ (2565) กล่าวไว้

“...ตนเริ่มไปเป็นนายฮ้อยตั้งแต่อายุ 15 ด้วยการตามพ่อไปค้าขายวัวควาย แต่ครั้งจะไปประมาณ 46 วัน เดินข้ามแม่น้ำมูลไปขายทางชลบุรี เขตพนัสนิคม ฉะเชิงเทรา เพราะมีตลาดในการค้าอยู่ที่นั่น เดินทางด้วยวัวเทียมเกวียนไปตลอดเส้นทาง ใช้เส้นทาง ลำโรงทาบ ประทาย ประโคนชัย และเข้าด่านกักกันสัตว์ที่อำเภอประคำ เข้าตาโคโดน หนองแวง สระแก้ว เลาะชายแดนไปเรื่อย ๆ จนถึงทางภาคกลาง ระหว่างทางหากโชคร้ายจะโดนปล้น บางครั้งก็เป็นโจร บางครั้งก็ตำรวจ ตชด. โดนปล้นแต่ทุกครั้งเขาก็ไม่ได้เอาไปหมดเพราะเอาไปไม่ไหว วัวควายเยอะ จะสู้ก็สู้ไม่ได้เพราะมีแต่ปืนแก๊ปกระบอกเดียว อาวุธเขามีเยอะกว่า ก็ยอมให้เขาปล้นแล้วขายส่วนที่เหลือเอา ไปถึงตลาดก็ขายทั้งเกวียนและวัวควาย ซื้อของกลับมาฝากลูกเมียที่บ้าน ไม่มีที่ใส่ที่หอบใส่ป่าหรือคอนใส่ผ้าขาวม้า ขึ้นรถสองแถวมาลงหัวลำโพงและขึ้นรถไฟที่นั่น ต่อรถไฟมาเรื่อย ๆ จนกว่าจะมาถึงปลายทางที่จังหวัดศรีสะเกษ จากนั้น จึงหาบของที่ซื้อมาใส่ป่าเดินทางมาจนถึงบ้าน...”

กระทั่งในปี พ.ศ. 2475-2476 เริ่มมีการสร้างทางรถไฟมายังอีสานกลาง-อีสานเหนือ จากจังหวัดนครราชสีมาถึงอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ในปีพ.ศ. 2475 จึงเริ่มเปลี่ยนเส้นทางในการเดินทางอีกครั้งเนื่องจากมีเส้นทางรถไฟมาถึงบ้านไผ่จังหวัดขอนแก่นแล้ว ทำให้เวลาในการเดินทางไปค้าขายโค-กระบือของนายฮ้อยเริ่มรวดเร็วกว่าเดิม นายฮ้อยบางกลุ่มในชุมชนที่พอมีทุนได้เดินเท้าผ่านเพียงจังหวัดมหาสารคามเท่านั้น พอถึงจังหวัดขอนแก่นก็จะต้อนโค-กระบือขึ้นรถไฟไปจนถึงนครราชสีมาและขึ้นรถไฟจากนครราชสีมาไปลงที่หัวลำโพง ก่อนจะไล่ต้อนโค-กระบือไปขายยังตลาดต่าง ๆ อีกทอดหนึ่ง หรือบางครั้งนายฮ้อยก็ขายโค-กระบือให้กับคนจีนบริเวณริมเส้นทางรถไฟหรือสถานีรถไฟบ้านไผ่ พ่อค้าชาวจีนก็จะส่งโค-กระบือขึ้นรถไฟไปขายต่อที่กรุงเทพฯ (วิรัตน์ ทิปะณี, 2565)

ภาพที่ 2 บรรยากาศร้านค้าของคนจีนในอดีตที่เมืองโคราชหรือนครราชสีมา พ.ศ. 2479
ภาพจาก Robert Larimore Pendleton (โคราชในอดีต, 2563)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า เครือข่ายของนายฮ้อยในยุคไล่ต้อนนี้ไม่ได้มีเพียงในชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียงเพียงเท่านั้น แต่เครือข่ายดังกล่าวได้ถูกสร้างและกระจายออกไปตามเส้นทางที่นายฮ้อยเดินทางออกไปค้าขาย ไม่ว่าจะเป็นกำนันที่คอยประสานคนในชุมชนบนเส้นทางไล่ต้อนโค-กระบือไปขาย หรือแม้แต่กองเกวียนหรือกองคาราวานที่เดินทางมาเจอกัน ทว่าปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาพร้อมกับการเกิดขึ้นของเส้นทางรถไฟนั้นได้ทำให้วิถีทางการค้าของนายฮ้อยเริ่มเปลี่ยนแปลงไป บทบาทการค้าของนายฮ้อยที่เคยสัมพันธ์กับตลาดภายนอกภูมิภาคเริ่มถูกจำกัดให้เข้าสู่ตลาดในภูมิภาคมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มนายฮ้อยที่มีเงินทุนสำหรับการเดินทางที่มากพอ ประกอบกับการเกิดขึ้นของถนนมิตรภาพช่วงจังหวัดนครราชสีมา-อุดรธานี ที่ทำให้เกิดโครงข่ายเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับถนนมิตรภาพ ทำให้กลุ่มนายฮ้อยบ้านหนองแกปรับเปลี่ยนวิธีการค้าวัวควายและสร้างเครือข่ายในอีกลักษณะใหม่ ดังประเด็นที่จะนำเสนอต่อไป

2) จากยุคไล่ต้อนเข้าสู่ยุคการใช้พาหนะขนส่งในช่วง พ.ศ. 2481-2520

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2481 เป็นต้นมากล่าวได้ว่าการค้าขายโค-กระบือในระยะนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการซื้อขายในระบบเงินเชื่อ ที่เริ่มหายไปเพราะเงินตราเริ่มเข้ามามีบทบาทในฐานะตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า พร้อมกับการไล่ต้อนโค-กระบือไปขายยังต่างถิ่นโดยเฉพาะพื้นที่ภาคกลางเริ่มน้อยลง ส่วน

หนึ่งมาจากการพัฒนาระบบคมนาคมให้ดีขึ้นภายในภูมิภาค นับตั้งแต่การเปิดเส้นทางรถไฟสู่ภาคอีสาน จำนวน 2 สาย คือ สายอีสานใต้ จากจังหวัดนครราชสีมา-อุบลราชธานี สายอีสานกลาง-อีสานเหนือ จาก จังหวัดนครราชสีมา-จังหวัดหนองคาย เป็นต้นมา ชุมชนบริเวณทางรถไฟได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ นครราชสีมาได้กลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญของภาคอีสาน การค้าขายและสินค้าเกือบทั้งหมดได้ตก ไปอยู่ในมือของพ่อค้าคนจีน (พิภู บุชบก, 2560: 58-60) นำมาสู่ปัญหาในการประกอบอาชีพของกลุ่มนายฮ้อย บ้านหนองแก คือ ต้นทุนในการขนส่งโค-กระบือเริ่มเพิ่มสูงขึ้น ราคาโค-กระบือจากเดิมตัวละ 20-40 บาท ก็ ปรับขึ้นราคาเป็นตัวละ 500-600 บาท นับตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา นายฮ้อยที่เคยไล่ต้อน โค-กระบือไปขายจึงเริ่มลดลงเนื่องจากไม่สามารถสู้ต้นทุนในการขนส่งได้ ทำให้นายฮ้อยบางกลุ่มในชุมชนบ้าน หนองแก หันมาทำการค้ากับกลุ่มพ่อค้าคนจีนทดแทน (สุวิทย์ อิศราสวัสดิ์, 2529: 182; จงกล มีสวัสดิ์, 2565)

การค้าขายในยุคนี้ พบว่านายฮ้อยเริ่มไม่เดินทางออกนอกภูมิภาค แต่จะใช้วิธีการรับซื้อโค-กระบือตาม ชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงมาผูกไว้ที่บ้านนายฮ้อยและขายตามหมู่บ้านต่าง ๆ แทน ได้กำไรตัวละ 50-100 บาท หากวันไหนโชคดีก็จะได้ 500 บาท แล้วแต่การต่อรองราคา ดังที่สุนทร นิลพันธ์ (2565) กล่าวไว้ว่า

“..ประกอบอาชีพนายฮ้อยสืบทอดมาจากรุ่นพ่อ เคยหยุดทำตอนพ่อเสียชีวิตเพราะไม่มีทุน แต่ กลับมาทำอีกเพราะความผูกพันระหว่างคนกับควาย เชื่อว่าควายเป็นมุลมังมาตั้งแต่อดีต พ่อ เก็บสะสมทุนได้จึงมาประกอบอาชีพนายฮ้อยอีกครั้ง แต่ก่อนวัวควายมีทุกบ้าน เดินไปซื้อแหบ ทุกบ้านโดยเฉพาะบ้านหนองจิก บ้านโพน บ้านตลาด บ้านป่าฝาง ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียง เครื่องชายนายฮ้อยจึงถูกสร้างขึ้นตามบ้านที่ไปหาซื้อวัวควาย รุ่นพ่อไม่มีตลาด วัวควายซื้อมา เอามาขายตามบ้าน มีนายฮ้อยบ้านหนองผักแว่นมาซื้อที่บ้าน กำไรทีละ 50-100 บาท สูงสุด กำไรอยู่ที่ 500 ก็มี แล้วแต่การต่อรองราคา ระหว่างที่ไปต้อน ถ้ามีคนมาติดต่อซื้อก็ขายไป ด้วย ใช้วิธีต้อนไปด้วยขายไปด้วย ถึงจะได้เงิน ไม่มีการเดินทางไปค้าขายที่ภาคกลาง มีแต่ พ่อค้าทางภาคกลางมารับเอง มาหาซื้อเอง เอารถมาไล่เองตามบ้านนายฮ้อย..”

หลังปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา การพัฒนาของรัฐภายใต้เงื่อนไขทางการเมืองที่ต้องการปราบปรามกลุ่ม คนที่เห็นต่างทางการเมือง ทำให้เริ่มมีการตัดถนนหลายสายเข้าสู่ภูมิภาคอีสาน ปัจจัยดังกล่าวได้กลายเป็นส่วน หนึ่งที่ทำให้ให้นายฮ้อยชุมชนบ้านหนองแก เริ่มนำพาหนะเข้ามาใช้อำนวยความสะดวกในการค้าโค-กระบือ ควบคู่กับการใช้ขบวนกองเกวียนไล่ต้อนโค-กระบือไปขายเช่นเดิม ทว่าเป็นระยะทางไม่ไกลมากนัก ห้วงเวลานี้ เส้นทางคมนาคมเป็นถนนดินสลับกับถนนลูกรัง จึงเริ่มนำรถบรรทุกสิบล้อหรือหกล้อมาใช้ในการขนส่งค้าขาย โค-กระบืออย่างจริงจังช่วงปี พ.ศ. 2516-2518 เนื่องจากมีการสร้างถนนเชื่อมต่อกับจังหวัดและอำเภอต่าง ๆ ทำให้การขนส่งรวดเร็วกว่าในอดีตเป็นอย่างมาก ห้วงเวลาดังกล่าวนี้เกิดการสร้างเครือข่ายนายฮ้อยกับคนกลุ่ม ใหม่ กล่าวคือ การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างนายฮ้อยกับคนขับรถหกล้อหรือสิบล้อ เพื่อพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกันในการขนส่งโค-กระบือไปขายยังตลาดภายนอกชุมชน การไล่ต้อนจะเห็นเฉพาะในช่วงที่นายฮ้อย ออกไปตระเวนซื้อโค-กระบือในชุมชนใกล้เคียงเพื่อนำมาผูกไว้ที่บ้านของตน เมื่อได้จำนวนโค-กระบือครบ ตามต้องการแล้วก็จะจ้างรถหกล้อมาขนไปขายยังตลาดภายนอก ดังคำกล่าวที่ว่า

“...เมื่อถึงเวลาเดินทางไปขายโค-กระบือ นายฮ้อยจะรวมตัวกันประมาณ 5-6 คนเพื่อเข้า รถบรรทุกในเครือข่ายขนโค-กระบือไปขาย สาเหตุที่ต้องรวมตัวกันเนื่องจากในระยะนี้นาย ฮ้อยจะนำโค-กระบือของตนไปขาย 2-3 ตัวเท่านั้น และหากโค-กระบือไม่เต็มคันรถ นายฮ้อย ก็ต้องจ่ายค่ารถเต็มจำนวนเช่นเดิมเพื่อเป็นค้ำประกันให้กับคนขับ โดยเริ่มต้นที่ตัวละ 200 บาทแล้วแต่ความใกล้ ไกลของระยะทาง ซึ่งหากนายฮ้อยรวมกลุ่มกันไปขาย ไปรถคันเดียวกัน

ค่ารถที่ต้องจ่ายให้กับคนขับก็จะถูกลงเพราะสามารถเฉลี่ยกันออกค่าน้ำมันได้ กำไรที่ควรจะได้ ก็ยังพอเหลืออยู่บ้าง มากกว่าจ้างไปคนเดี่ยวชายโค-กระบือ 2-3 ตัวแล้วกลับ กำไรที่เหลือน้อย เครือข่ายรถบรรทุกที่รับจ้างจะมีทั้งบ้านแสบง และแถวโพนทอง เครือข่ายนายฮ้อยที่ไปด้วยกันก็จะมีทั้งบ้าน ปาฝา นองจิก โพนทอง และจังหวัด โดยสร้างเครือข่ายกันเมื่อเดินทางไปซื้อโค-กระบือ ชาวบ้านจะบอกคนนั้นเป็นนายฮ้อย คนนี้เป็นนายฮ้อย เราไปหาซื้อโค-กระบือที่ชุมชนนั้นก็รู้จักนายฮ้อยในชุมชนนั้นตามไปด้วย...” (เสน่ห์ อารมณเื้อ, 2565)

ภาพที่ 3 รถบรรทุกขนส่งโค-กระบือ (จันทร์เพ็ญ โพธิ์กลาง, 2565)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า บทบาททางการค้าและเครือข่ายของนายฮ้อยที่เคยทำการค้าขายอย่างกว้างขวาง ถูกจำกัดให้อยู่ในพื้นที่มากขึ้น โดยการเข้ามาของถนนหนทางเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การไล่ต้อนโค-กระบือไปขายยังนอกภูมิภาคเริ่มลดลงในเกือบทุกเส้นทางที่เคยเดินทางไกล การเดินทางไปค้าขายของนายฮ้อยรวดเร็ว และสะดวกสบายมากขึ้นนับตั้งแต่ทางรถไฟเข้ามา การไล่ต้อนที่เคยทำแบบในอดีตค่อยๆหายไปเพราะมีการเข้ามาของรถบรรทุกขนาดใหญ่ของเครือข่ายนายฮ้อย และพ่อค้าคนจีนที่เข้ามาทำการค้าในบริเวณชุมชนต่างๆ ในภูมิภาคอีสานและชุมชนบ้านหนองแก

3) จากนายฮ้อยเป็นนายห้างหลังเกิดตลาดนัดค้าโค-กระบือบ้านหนองแกช่วง พ.ศ. 2521-2550

กล่าวได้ว่าระหว่างปี พ.ศ. 2520-2530 ถือเป็นยุคการเปลี่ยนแปลงการทางการค้าโค-กระบือที่ชุมชนหนองแกเป็นอย่างมาก เนื่องจากเริ่มมีการคมนาคมสะดวกมากขึ้น จากสภาพการณดังกล่าวได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เครือข่ายนายฮ้อยในชุมชนบ้านหนองแกรวมตัวกันเปิดตลาดนัดค้าโค-กระบือบ้านหนองแกในปี พ.ศ. 2527 โดยใช้ชื่อว่า ตลาดนัดโค-กระบือชมพู่บุตร นำโดยนายสำราญ ชมพู่บุตร เพื่อตอบสนองความต้องการการซื้อขายโค-กระบือที่รวดเร็วและสะดวกขึ้น ซึ่งมีพ่อค้าจากนอกชุมชนพ่อค้าจากต่างจังหวัด และพ่อค้าจากภูมิภาคอื่น ๆ เดินทางเข้ามาที่ชุมชนบ้านหนองแกในวันเสาร์ของทุกสัปดาห์ เพื่อมารับซื้อโค-กระบือแล้วขนส่งนำไปขายต่อ (บุญถม เขวากักดี, 2564) การเกิดขึ้นของตลาดนัดดังกล่าวทำให้บทบาทของนายฮ้อยบ้านหนองแกถูกจำกัดให้ทำการค้าอยู่ในท้องถิ่นของตนเป็นหลัก โดยการนำโค-กระบือที่รับซื้อจากนอกพื้นที่เข้ามาขายในตลาดนัดแทน ลักษณะดังกล่าวมีผู้อธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...ตลาดนัดค้าโค-กระบือชมพู่บุตรได้ถูกเปิดขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2527 เนื่องจากถนนหนทางที่พัฒนาขึ้นทำให้มีนายทุนจากภายนอกเริ่มเข้ามาหาซื้อโค-กระบือในตลาดแทนการเดินทางไปหาซื้อโค-กระบือตามบ้านของนายฮ้อย เนื่องจากการค้าในตลาดมีจำนวนโค-

กระป๋องให้นายทุนเลือกเยอะกว่า และมีราคาถูกกว่าหากมีผู้เดินทางมาขายจำนวนมาก เป็นสาเหตุที่ทำให้ตลาดค้าโค-กระบือกระจายตัวขึ้นอยู่ตลอดเวลาเนื่องจากตลาดที่เปิดกว้างทำให้โอกาสทางการค้ามีมากขึ้น ตนเองที่ยังประกอบอาชีพนายฮ้อยอยู่และเป็นคนรุ่นเก่าจึงต้องเรียนรู้วิธีการซื้อขายกับนายฮ้อยรุ่นใหม่เสมอเพื่อต่อรองการค้า ขณะเดียวกันก็ยังเดินทางออกไปค้าขายยังตลาดนัดค้าโค-กระบือในจังหวัดใกล้เคียงอีกด้วยเนื่องจากตลาดในบางแห่งไม่ได้เปิดทุกวัน ทำให้รู้จักนายฮ้อยตามจังหวัดอื่นด้วยเช่นกันเนื่องจากนายฮ้อยหลายคนก็เดินทางไปค้าขายโค-กระบือเช่นเดียวกับตนเอง ทั้งมาจากทางจังหวัดพะเยา อุดรธานี กาฬสินธุ์ หรือยโสธรก็มี...” (บุญโฮม นิละพันธ์, 2565)

ตลาดที่เกิดขึ้นได้ดึงดูดทั้งนายฮ้อยจากต่างถิ่นเข้ามาทำการซื้อขายยังตลาดนัดค้าโค-กระบือที่บ้านหนองแกอย่างคับคั่ง นายฮ้อยธรรมบุญ ครูทวงศ์ เล่าเสริมว่า

“...การซื้อขายในตลาดนัดมีทั้งการซื้อ ขาย และแลกเปลี่ยนโค-กระบือ แล้วแต่นายห้างและนายฮ้อยจะตกลงกันเอง เจ้าของสถานที่จะเป็นผู้บริการลูกค้าในเรื่องเอกสารที่จะทำการซื้อ ขาย หรือแลกเปลี่ยนโค-กระบือเพื่อให้ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งจะมีการออกค่าเอกสาร คิดตัวละ 30 บาท ถือเป็นเอกสารกำกับและแสดงความเป็นเจ้าของโค-กระบือ ขณะเดียวกันการเข้ามาซื้อขายแต่ละครั้งนายฮ้อยก็ต้องเสียค่าบริการให้กับเจ้าของสถานที่อีกด้วย โดยจะคิดค่าบริการรถเล็ก 20 บาท และรถใหญ่ 60 บาทขึ้นไป รถที่เข้ามาซื้อขายนั้นจะมาจากทั่วทุกสารทิศ ทั้งภาคอีสาน ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ การมาพบกันดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการสร้างเป็นเครือข่ายเพื่อเรียนรู้ แลกเปลี่ยนเทคนิคและการต่อรองราคาระหว่างกัน จนกลุ่มนายฮ้อยเองสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันขึ้นได้ แม้จะไม่รู้จักกันมาก่อนก็ตาม...” (ธรรมบุญ ครูทวงศ์, 2564)

ภาพที่ 4 ตลาดนัดซื้อขายโค-กระบือ (จันทร์เพ็ญ โปธิ์กลาง, 2565)

การเข้าสู่ยุคการซื้อขายโค-กระบือในรูปแบบตลาดนัด ทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้าของนายฮ้อยจึงเป็นไปในลักษณะการค้าระหว่างนายฮ้อยกับนายห้าง เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และพนา กันธา (2563: 141-149) อธิบายไว้ว่า นายห้างเป็นกลุ่มนายทุนที่เข้ามากว้านซื้อโค-กระบือตามตลาดนัดทั่วภาคอีสาน เปรียบเสมือนผู้ทำหน้าที่แทนพ่อค้าชาวจีน ถือเป็นหนึ่งในกระบวนการค้าวัวควายข้ามแดนที่สามารถทำหน้าที่เชื่อมเครือข่ายการค้าโค-กระบือทั้งหมดเข้าหากันได้โดยเฉพาะในแง่ของเศรษฐกิจและระบบการซื้อขายโค-กระบือเพราะตัว

นายฮ้อยเองไม่สามารถเชื่อมต่อกับนายทุนนอกประเทศได้โดยตรง ตัวอย่างกรณีนายห้างอนันต์ ฉายอรุณ ผู้เข้ามาซื้อโค-กระบือที่ตลาดนัดชมพูปุตร บ้านหนองแก กล่าวว่

“...ตนเป็นคนจังหวัดกาญจนบุรี ออกมาหาซื้อโคไปขุน (เลี้ยงดู) เพื่อขาย ส่งออกต่างประเทศ ตั้งแต่ปี 2540 โดยเฉพาะจีนและเวียดนามเป็นหลัก ซึ่งจะมีนายหน้าคนไทยพาพ่อค้าชาวจีนมารับฟาร์ม ทีละ 1 รถพ่วงหรือ 2 รถพ่วงแล้วแต่ช่วง โดยโคที่ส่งออกไปขายจะต้องผ่านการขุนที่ฟาร์มก่อน หากเป็นโรคก็จะรักษาก่อน ซึ่งออกมาหาซื้อเองจะได้โคเองที่ตรงความต้องการ ลักษณะดี และคุ้มค่าง่า เพราะจะมีการต่อรองราคาก่อนการซื้อกับนายฮ้อยเสมอ ทำให้ไม่เสี่ยงต่อการขาดทุนเมื่อนำไปขาย โดยราคาขายโคที่ออกนั้นจะขายเป็นกิโล เริ่มตั้งแต่ กิโลกรัมละ 105 บาท ไม่เกิน 107 บาท ออกมาหาซื้อโค-กระบือ 1 ครั้ง จะใช้เวลาประมาณ 15 – 20 วัน ไปทุกนัดในภาคอีสาน โดยเฉพาะร้อยเอ็ด มหาสารคาม ยโสธร ขอนแก่น เพราะมีวัวควายให้เลือกเยอะ และสามารถต่อรองราคาได้ง่าย วัวซื้อที่ตลาดจะถูกนำขึ้นกระบะขนมาพักใส่รถลากไว้ก่อน 2- 3 วัน แล้วจึงจะขนมาไว้ที่ฟาร์มจังหวัดกาญจนบุรี ทำแบบนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าโคจะพอขายจึงจะได้พัก...” (อนันต์ ฉายอรุณ, 2565)

ภาพที่ 5 นายห้างอนันต์ ฉายอรุณ (จันทร์เพ็ญ โพธิ์กลาง, 2565)

จังหวัดส่วนใหญ่ที่นายห้างจะไปหาซื้อโค-กระบือตามตลาดนัด ได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม ขอนแก่นและยโสธร เพราะพื้นที่เหล่านี้ใกล้เคียงกันมีโค-กระบือเข้ามาขายจำนวนมากทุกสัปดาห์ ทำให้สามารถเลือกโค-กระบือได้อย่างคุ้มค่าง่า รวมถึงประหยัดค่าเชื้อเพลิงและค่าใช้จ่ายไปในเวลาเดียวกัน ส่วนใหญ่โค-กระบือที่เลือกไปจะต้องมีลักษณะดี เหมาะแก่การนำไปขุน (เลี้ยงดูเพื่อขาย) มีน้ำหนักตัวที่เหมาะสมกับราคา นอกจากนั้นทุกครั้งที่นายห้างมาหาซื้อโค-กระบือจะมีนายฮ้อยจับเชือกขึ้นรถมาด้วย นายฮ้อยจับเชือกกลุ่มนี้จะมีความรู้และประสบการณ์ในการดูลักษณะโค-กระบือว่าเหมาะสมกับราคาไหม หากเจอตัวที่ตรงตามลักษณะ ก็จะทำการต่อรองราคาจนเป็นที่น่าพอใจ จึงจะมาบอกนายห้างไปจ่ายเงินและดำเนินเรื่องทำใบขนย้ายสัตว์ ซึ่งจะทำแบบนี้ไปเรื่อย ๆ จนได้ตามจำนวนที่ต้องการ ดังนั้น ผู้ที่มาดูลักษณะวัวจึงต้องมีความชำนาญเป็นอย่างมากเพื่อลดการขาดทุนเมื่อนำไปขาย

ภายหลังปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา การค้าของนายฮ้อยได้ขึ้นอยู่กับนายห้าง เนื่องจากบทบาทของนายฮ้อยที่เคยเปรียบเสมือนพ่อค้าคนกลางได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการค้าโค-กระบือข้ามแดน จะเห็นได้จากราคาซื้อขายโค-กระบือที่ขึ้นอยู่กับนายห้างเป็นหลัก ซึ่งนายห้างกลุ่มนี้จะมีประสบการณ์ในการซื้อโค-

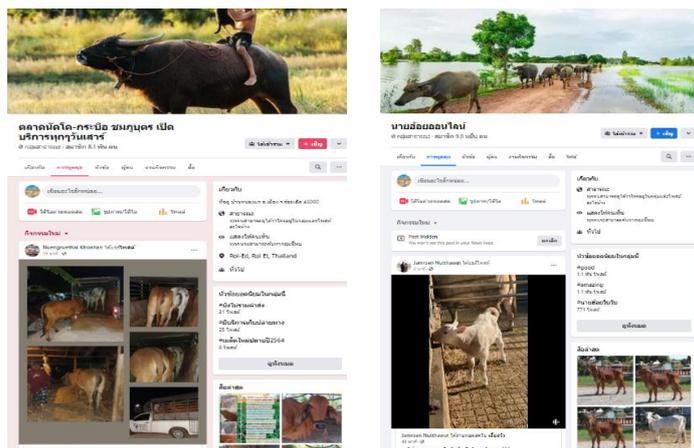
กระบือ และเครือข่ายหลายกลุ่ม มีเงินทุนในการซื้อมากพอที่จะกว้านซื้อโค-กระบือจากนายฮ้อยได้ จึงกลายเป็นผู้ที่สามารถกำหนดราคาการซื้อขายโค-กระบือจากกลุ่มนายฮ้อย โดยเฉพาะโคที่มีลักษณะดีเหมาะแก่การนำไปเลี้ยงเพื่อส่งขายให้กับพ่อค้าชาวเงินอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้การเกิดขึ้นของตลาดนัดค้าโค-กระบือ ได้กลายเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายในระบบเครือข่ายและเครือข่ายเสมือนของกลุ่มนายฮ้อยในอดีตมีจำนวนลดลงและกลายมาเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์แบบนอกพื้นที่ระหว่างนายฮ้อยกับนายห้างที่เข้ามากว้านซื้อโค-กระบือ นายฮ้อยจึงต้องสร้างสัมพันธ์ในลักษณะใหม่ที่เรียกว่า ความสัมพันธ์แบบนอกพื้นที่ เพื่อเรียนรู้เทคนิคทางการพูด การขาย และการต่อรองราคา เพื่อลดการเอาเปรียบของนายห้างที่เข้ามาทำการซื้อขายกับตนเอง โดยเฉพาะการต่อรองราคา เป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้เป็นอย่างมากต่อการประกอบอาชีพนายฮ้อย

ความสัมพันธ์แบบนอกพื้นที่ระหว่างนายฮ้อยกับนายฮ้อยและนายฮ้อยกับนายห้าง ส่วนหนึ่งมาจากการรวมตัวทางการค้าและส่วนหนึ่งมาจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ได้แก่ ถนนที่สะดวกขึ้น เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้นายฮ้อยไม่ต้องเดินเท้าไล่ต้อนโค-กระบือออกไปขายยังต่างถิ่นที่ไกล ๆ อย่างเช่นในอดีต แต่เปลี่ยนเป็นการหาโค-กระบือจากต่างพื้นที่มาขายยังตลาดนัดค้าโค-กระบือแทน ทำให้บทบาทการค้าขายของนายฮ้อยได้ถูกจำกัดอยู่เพียงในท้องถิ่นเป็นหลัก แต่มีเครือข่ายทางการค้าที่กว้างขึ้นเนื่องจากการเกิดขึ้นของตลาดนัดค้าโค-กระบือนี้นเอง ได้ดึงนายฮ้อยและนายทุนจากทุกสารทิศมาทำการค้าระหว่างกัน ความสัมพันธ์และเครือข่ายของนายฮ้อยจึงขยายกว้างขึ้นตามไปด้วย จนกลายเป็นความสัมพันธ์แบบนอกพื้นที่ที่เกิดขึ้นนั่นเอง

4) การสร้างเครือข่ายทางการค้าโค-กระบือผ่านสังคมออนไลน์ช่วง พ.ศ. 2550-2564

การสร้างเครือข่ายทางการค้าของนายฮ้อยในยุคนี้ถือเป็นยุคแห่งการค้าของนายฮ้อยรุ่นใหม่ที่มีเทคโนโลยีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการค้าขายโค-กระบือ ภายหลังปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมากล่าวได้ว่าอิทธิพลของเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตของผู้คนมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการค้าโค-กระบือผ่านระบบออนไลน์ขึ้นมา ซึ่งการค้าด้วยวิธีการดังกล่าวถือเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่สามารถสร้างรายได้ให้กับนายฮ้อยรุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากไม่เสียค่าบริการพื้นที่ ลดต้นทุนในการเดินทางไปค้าขาย และสามารถเข้าถึงตลาดได้เช่นเดียวกับการค้าในตลาดนัด อีกทั้งยังสามารถค้าขายได้ตลอดทั้งปี นายฮ้อยรุ่นใหม่จึงแสวงหาตลาดในการค้า เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ไม่มีเวลาเข้าไปหาซื้อโค-กระบือตามบ้านนายฮ้อยและตามตลาดนัด โดยจะใช้วิธีการโพสต์ขายโค-กระบือในโลกออนไลน์ผ่านทางแอปพลิเคชันเฟซบุ๊ก (Facebook) ยูทูบ (YouTube) ไลน์ (LINE) หรือตามเพจ (Facebook Page) ที่สร้างสำหรับผู้สนใจซื้อหรือขายโค-กระบือ ซึ่งนายฮ้อยสุพัฒน์ เคนหงส์ (2564) ได้กล่าวอย่างน่าสนใจว่า

“...ตนได้เข้ามาประกอบอาชีพนายฮ้อยเพราะเป็นอาชีพที่มีรายได้ดี หากขายเก่งหรือมีเทคนิคในการขายจะมีรายได้ถึง 60,000-70,000 บาท/สัปดาห์ ซึ่งก่อนจะมาประกอบอาชีพนายฮ้อยอย่างเต็มตัวเป็นพนักงานบริษัท และใช้เวลาว่างจากการทำงานโพสต์ขายโค-กระบือผ่านระบบออนไลน์มาแล้ว และสามารถสร้างรายได้ให้กับตนได้จำนวนหนึ่ง ก่อนจะตัดสินใจลาออกจากงานมาประกอบอาชีพนายฮ้อยอย่างเต็มตัวที่ค้าขายโค-กระบือทั้งในตลาดนัดและตลาดออนไลน์ ซึ่งหากเป็นการค้าในตลาดนัดจะเดินทางไปค้าขายยังจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดมหาสารคาม กาฬสินธุ์ ยโสธร เป็นต้น...”

ภาพที่ 6 ช่องทางการค้าโค-กระบือในระบบออนไลน์ (จันทร์เพ็ญ โพธิ์กลาง, 2565)

การค้าผ่านระบบออนไลน์ที่เกิดขึ้นได้ทำให้เครือข่ายทางการค้าของนายอ้อยในยุคนี้เปลี่ยนไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากระบบออนไลน์ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการสร้างเครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Network) ของกลุ่มผู้ค้าขายโค-กระบือ ได้ดึงดูดนายอ้อยสมัยใหม่เข้าสู่การสร้างเครือข่ายทางการค้าผ่านระบบออนไลน์ โดยเริ่มต้นจากเพื่อนที่รู้จักกันผ่านระบบออนไลน์แทน การค้าในยุคนี้ได้รับความสะดวกสบายอย่างมากหากเทียบกับยุคที่ผ่านมา เนื่องจากไม่มีการเดินเท้าเพื่อไล่ต้อนโค-กระบือไปขาย ลดต้นทุนด้านการคมนาคมและลดความเสี่ยงจากการดักปล้นสินค้าของกลุ่มโจร แต่ใช้เพียงอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เช่น โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ เป็นเครื่องมือสำคัญแทน

อาจกล่าวได้ว่า การค้าขายโค-กระบือหลังปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมาจุดประสงค์หลักของผู้ซื้อส่วนใหญ่ไม่ใช่การซื้อเพื่อไปบริโภคหรือใช้แรงงานเป็นหลัก แต่การซื้อขายในยุคของโลกออนไลน์นี้เป็นยุคแห่งการซื้อขายโค-กระบือเพื่อเปลี่ยนมือและเพิ่มมูลค่าสินค้าให้สูงขึ้นการซื้อขายจึงเป็นไปในลักษณะที่นายอ้อยซื้อขายระหว่างกันเอง โดยนายอ้อยแต่ละคนจะอาศัยประสบการณ์ ความชำนาญในการดูโค-กระบือ และประเมินราคาซื้อขายระหว่างกันเอง ซึ่งหากมีการซื้อขายกันแล้วก็อาจจะมีการนำไปขายต่อเพื่อเอากำไร หรือบางครั้งอาจซื้อขายแลกเปลี่ยนในช่วง 3-4 มือ เพื่อเพิ่มราคาสินค้าที่เดียวก็ได้ (ตั้ง พันธไชย, 2564) แม้วิธีการค้าโค-กระบือในรูปแบบออนไลน์จะเป็นวิธีทางเลือกที่ดีสำหรับคนยุคใหม่นี้ แต่การซื้อขายด้วยวิธีการดังกล่าวก็มีอุปสรรคและข้อเสียอยู่บ้างเช่นเดียวกัน โดยนางพัชรภา กองพลพรม อายุ 55 ปี ผู้ประกอบอาชีพนายอ้อย ออนไลน์ได้กล่าวว่า

“...ปัจจุบันอุปสรรคในการค้าโค-กระบือ คือ ระยะทางในการขนส่ง ค่าขนส่ง และค่าน้ำมันที่แพงขึ้น โดยราคาขนส่งดังกล่าวจะถูกรวมเข้ากับราคาโค-กระบือที่จะนำไปขายเลย ล่าสุดอยู่ที่ราคา 40,000 บาท บางตัวนำมาขายออนไลน์เพราะขายที่ตลาดไม่ได้เนื่องจากวัวไม่สวย ไม่ตรงตามลักษณะความต้องการของผู้ซื้อไปเลี้ยง เป็นวัวที่มีลักษณะไม่ดี หากไปโพสต์ขายออนไลน์จะง่ายกว่าเพราะผู้ซื้อไม่ได้มาเลือกเอง ในการซื้อขายออนไลน์ ผู้ซื้อจะต้องมีการโอนเงินมัดจำก่อน นายอ้อยจึงจะทำการส่งโค-กระบือให้ ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่านายอ้อยจะไม่ถูกผู้ซื้อโกง หลอกหลวง หรือไม่รับสินค้าเมื่อดำเนินการขนส่งโค-กระบือแล้ว...” (พัชรภา กองพลพรม, 2565)

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การสร้างเครือข่ายของนายอ้อยผ่านการค้าแบบออนไลน์ ได้ทำให้เกิดเครือข่ายทางการค้าที่แตกต่างจากการค้าของนายอ้อยในอดีตเป็นอย่างมาก ปัจจัยหลักมาจากการ

เปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่ก้าวหน้าของเส้นทางคมนาคมรูปแบบยานพาหนะและเทคโนโลยี นายฮ้อยสมัยใหม่จึงคิดหาช่องทางในการสร้างรายได้ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นอีกหนึ่งปัจจัยเข้ามามีผลต่อการดำรงชีวิตของนายฮ้อยบ้านหนองแกในปัจจุบัน เครือข่ายนายฮ้อยที่ถูกสร้างขึ้นในยุคนี้จึงถูกสร้างขึ้นผ่านระบบสังคมออนไลน์ กลายเป็นเครือข่ายทางการค้าที่ทำธุรกิจด้วยกันแม้จะรู้จักหรือไม่มีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติหรือเครือญาติเสมือนมาก่อนก็ตาม

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาเครือข่ายการค้าโค-กระบือในชุมชนบ้านหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า นายฮ้อยที่เข้ามาใช้พื้นที่ร่วมทำการค้ามีการปรับตัวอยู่เสมอเพื่อให้ทันสามารถประกอบอาชีพต่อไปได้ตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป นายฮ้อยหลายกลุ่มได้พยายามปรับเปลี่ยนวิธีการค้าเพื่อให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย กระทั่งปัจจุบันการค้าได้เปลี่ยนรูปแบบ โดยมีการสร้างเครือข่ายสังคมออนไลน์ ผ่านระบบอินเทอร์เน็ตเข้ามาแทนที่ ระบบดังกล่าวได้ก่อให้เกิดอาชีพ “นายฮ้อยออนไลน์” ขึ้นมาพร้อมกับความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ที่มีความซับซ้อนและกว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้เห็นสภาพการปรับตัวของกลุ่มนายฮ้อยอย่างชัดเจน จึงขอแจกแจงการปรับตัวของกลุ่มนายฮ้อยออกเป็นประเด็นตามยุคสมัยในแต่ละช่วงเวลา ดังนี้

1. ก่อนทศวรรษ 2470-2480 การค้าโค-กระบือของนายฮ้อยในชุมชนยังใช้วิธีการค้าแบบดั้งเดิม คือการไล่ต้อน เนื่องจากยังไม่มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมและรูปแบบยานพาหนะ ทำให้การค้าขายโค-กระบือยังคงใช้วิธีการเดินเท้าเป็นหลัก ในช่วงระยะเวลานี้จะเป็นรูปแบบเครือญาติและเครือญาติเสมือน

2. ช่วงปี พ.ศ. 2481-2520 มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ได้แก่ การสร้างทางรถไฟและการสร้างถนน มีการนำรูปแบบยานพาหนะชนิดใหม่เข้ามาใช้ ได้แก่ รถไฟ รถบรรทุก เป็นผลเนื่องจากนโยบายของรัฐทำให้ชุมชนในภาคอีสานได้รับผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลง การค้าแบบไล่ต้อนที่เคยเป็นมาในอดีตถูกปรับเปลี่ยนเป็นการใช้รถไฟและรถบรรทุกเป็นยานพาหนะในการขนส่งแทน เครือข่ายนายฮ้อยในช่วงระยะเวลานี้ จะเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างนายฮ้อยกับเจ้าของรถบรรทุก

3. ช่วงปี พ.ศ. 2521-2550 การเกิดขึ้นของตลาดนัดค้าโค-กระบือได้ทำให้กลุ่มนายฮ้อยเปลี่ยนมาใช้ยานพาหนะในการขนส่งด้วยรถบรรทุกอย่างเต็มรูปแบบ ตลาดเหล่านี้ได้กลายมาเป็นปัจจัยที่ดึงดูดนายฮ้อยจากต่างถิ่นเข้ามาทำการค้าขายจนก่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์แบบนอกพื้นที่ระหว่างนายฮ้อยด้วยกันเองขึ้น

4. ปี พ.ศ. 2551-2564 (ปัจจุบัน) การค้าโค-กระบือเริ่มเปลี่ยนผ่านเข้าสู่การค้าแบบการสร้างเครือข่ายสังคมออนไลน์ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต เนื่องจากระบบอินเทอร์เน็ตเริ่มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตของคนในสังคม นายฮ้อยยุคใหม่มีการค้าโค-กระบือผ่านแอปพลิเคชันทางไลน์ เฟซบุ๊ก และเว็บเพจต่าง ๆ ที่ตนสร้างขึ้น ทำให้การสร้างเครือข่ายทางการค้าของนายฮ้อยเกิดขึ้นผ่านระบบเครือข่ายสังคมออนไลน์ จนเกิดอาชีพที่เรียกว่า “นายฮ้อยออนไลน์” บทบาทของนายฮ้อยในยุคนี้จึงแตกต่างไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิง

บทสรุป

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เครือข่ายการค้าโค-กระบือของนายฮ้อยชุมชนบ้านหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีการปรับเปลี่ยนวิธีการค้าขายให้เข้ากับบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเสมอ นับตั้งแต่ยุคการค้าดั้งเดิมแบบไล่ต้อนซึ่งใช้กองเกวียนในการเดินทางไปขายอย่างยากลำบาก จนเข้าสู่ทศวรรษที่ 2500 เมื่อรัฐหันมาสนับสนุนการสร้างโครงสร้างพื้นฐานในภาคอีสาน มีการตัดถนนหลายเชื่อมกับ อำเภอและจังหวัดอื่น จึงเข้าสู่ช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านจากการการค้าแบบกองเกวียนเข้าสู่การใช้ยานพาหนะในการขนส่ง

โดยเริ่มจากรถไฟ และรถบรรทุก ปัจจัยเหล่านี้ได้เข้ามาทำให้เครือข่ายแบบเครือข่ายและเครือข่ายเสมือนของ นายฮ้อยชุมชนบ้านหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เปลี่ยนมาเป็นการสร้างเครือข่าย ความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกแทน

การรวมตัวกันของนายฮ้อยจากต่างถิ่นได้ก่อให้เกิดการสร้างตลาดนัดค้าโค-กระบือขึ้น ตลาดดังกล่าว ได้ทำให้นายฮ้อยออกจากการเดินทางแบบกองเกวียนอย่างปฏิเสธไม่ได้ บทบาทและเครือข่ายนายฮ้อยที่เคย สร้างนอกภูมิภาค ถูกจำกัดอยู่เพียงในพื้นที่ภูมิลำเนาของตนเท่านั้น ความสัมพันธ์ทางการค้าเริ่มเป็นไปใน รูปแบบของนายฮ้อยกับนายห้างผู้ซึ่งมีทุนและกำลังทรัพย์ในการค้าที่สูงกว่า โดยนายห้างเหล่านี้ได้ดึงนายฮ้อย เข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการค้าต่างแดน สามารถทำหน้าที่เชื่อมเครือข่ายการค้าโค-กระบือทั้งหมดเข้าหากัน ได้โดยเฉพาะในแง่ของเศรษฐกิจและระบบการซื้อขายโค-กระบือ จนกลายเป็นผู้มีอำนาจที่สามารถกำหนด ราคาการซื้อขายโค-กระบือได้อย่างง่ายดาย

ปัจจุบันการค้าโค-กระบือได้แตกต่างไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิงเนื่องจากการสร้างเครือข่ายสังคม ออนไลน์ผ่านระบบอินเทอร์เน็ตที่เข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมมากขึ้น นายฮ้อยรุ่นใหม่ได้ เริ่มใช้ช่องทางดังกล่าวเพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเอง ถือเป็นยุคของนายฮ้อยออนไลน์อย่างเต็มรูปแบบผ่านทาง แอปพลิเคชันออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ ยูทูป เว็บเพจ ระบบการค้าแบบดังกล่าวได้สร้างเครือข่ายและ ความสัมพันธ์ของนายฮ้อยแบบใหม่ขึ้นตามไปด้วย จนกลายเป็นเครือข่ายทางการค้าที่คนสามารถทำธุรกิจ ด้วยกันแม้จะรู้จักหรือไม่มีความสัมพันธ์อันที่เครือข่ายหรือเครือข่ายเสมือนมาก่อนก็ตาม

เอกสารอ้างอิง

- แก่งกิจ กิติเรียงลาภ และพนา กันธา. (2563). ระบบนายหน้าค้าวัวควายข้ามแดน:การค้าแบบกึ่งทางการ ความเสี่ยงและอำนาจที่เหลื่อมล้ำ. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*. 11 (2), 141-160.
- โคราชในอดีต. (25 กุมภาพันธ์ 2563). *บรรยากาศในร้านค้าที่ อ.โนนวัต (อ.โนนสูง) โคราชในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2479*. สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2565, จาก <https://m.facebook.com/korat.in.the.past/posts/2764236113645136/>
- จงกล มีสวัสดิ์. (2565). ชาวบ้านหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมภาษณ์*. 12 มกราคม.
- จันทร์เพ็ญ โพธิ์กลาง. (2565). ชาวบ้านป่าฝาง ตำบลป่าฝาง อำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด *ข้อมูลภาคสนาม*. 19 มกราคม.
- เดลินิวส์ว่าไรดี. (7 พฤศจิกายน 2560). นายฮ้อย มากกว่า “ตำนาน” การเปลี่ยนผ่านให้ทันสมัย. *เดลินิวส์*. น. 4-7.
- ตั้ง พันธไชย. (2564). ชาวบ้านหมู่มัน ตำบลหมู่มัน อำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมภาษณ์*. 30 ธันวาคม.
- ทวี รักษาภักดี. (2564). ชาวบ้านสงเปลือย ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. *สัมภาษณ์*. 11 ธันวาคม.
- ทองดี มณีวรรณ. (2565). ชาวบ้านโนนสว่าง ตำบลเหนือเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมภาษณ์*. 12 มกราคม.
- ธรรมบุญ ครูทวงศ์. (2564). ชาวบ้านหนองแก ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมภาษณ์*. 11 ธันวาคม.
- นิคม คำทองสุข. (2564). อายุ 67 ปี. ชาวบ้านหนองตื้น ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. *สัมภาษณ์*. 11 ธันวาคม.

- บุญถม เขวากักดี. (2564). ชาวบ้านปาฝา ตำบลปาฝา อำเภोजังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมพันธ์*. 29 ธันวาคม. บุญโฮม นิละพันธ์. (2565). ชาวบ้านโนนสว่าง ตำบลเหนือเมือง อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมพันธ์*. 12 มกราคม.
- ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. (2517). *การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2435- พ.ศ. 2453*. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เผ่า แน่นอุดร. (2564). ชาวบ้านปาฝา ตำบลปาฝา อำเภोजังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมพันธ์*. 29 ธันวาคม.
- พอพันธ์ อูยานนท์. (2558). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ 5 ภูมิภาคของไทย*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัชรภา กองพลพร. (2565). ชาวบ้านแดง ตำบลเหนือเมือง อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมพันธ์*. 12 มกราคม.
- พิภู บุซบก. (2560). *พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย พ.ศ. 2474-2559*. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภากการพิมพ์.
- ไล แน่นอุดร. (2564). ชาวบ้านปาฝา ตำบลปาฝา อำเภोजังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมพันธ์*. 11 ธันวาคม.
- วิรัตน์ ทิปะณี. (2565). ชาวบ้านหนองไผ่ ตำบลรอบเมือง อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมพันธ์*. 12 มกราคม.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2523). *การพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- สุนทร นิลพันธ์. (2565). ชาวบ้านปาฝา ตำบลปาฝา อำเภोजังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด. *สัมพันธ์*. 12 มกราคม.
- สุพัฒน์ เคนหงส์. (2564). ชาวบ้านเขว ตำบลเขว อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม. *สัมพันธ์*. 11 ธันวาคม.
- สุวิทย์ ธีรศาควัด. (18 พฤศจิกายน 2564). *กำเนิด “รถไฟสายอีสาน” เมื่อ “สนธิสัญญาเบาริง” ทำให้เกิดทุนนิยมในพื้นที่*. สืบค้นเมื่อ 14 มกราคม 2565, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_29204
- _____. (2529). *การค้าวัวควายในลุ่มแม่น้ำชีตั้งแต่ทศวรรษ 2470 ถึงปัจจุบัน*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เสน่ห์ อารมณเื้ออ. (2565). ชาวบ้านแดง ตำบลเหนือเมือง อำเภอมือง ร้อยเอ็ด. *สัมพันธ์*. 12 มกราคม.
- อนันต์ ฉายอรุณ. (2565). ชาวบ้านเขววัง ตำบลเลาขวัญ อำเภอลาขวัญ กาญจนบุรี. *สัมพันธ์*. 19 มกราคม.
- Teene Variety. (22 กรกฎาคม 2562). *ที่มาของนายฮ้อยอีสาน*. สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2565, จาก <https://variety.teenee.com/world/77897.html>

การพัฒนาจิตอาสาตามแนวทางพระพุทธศาสนา

พระครูวิลาศกาญจนธรรม^{1*}, แมชีกุลภรณ์ แก้ววิลัย²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรีศรีโพธิ์¹, นักวิชาการอิสระ²

Volunteer Development according to Buddhist Guidelines

Phrakhruwilardkanchanadhamma^{1*}, Maechee Kulaporn Kaewwilai²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Kanchanaburi Sripaibool Buddhist Colleges¹,

Independent Scholar²

Article Info

Vol. 2 No. 2 (May-Aug 2022)

Academic Article

Article History:

Received 26 Sep 2021;

Revised 29 Apr 2022;

Accepted 30 Jun 2022

คำสำคัญ:

การพัฒนา;

จิตอาสา;

จิตสาธารณะ;

พระพุทธศาสนา

Corresponding Author,

E-mail: [wiratkananatham](mailto:wiratkananatham@hotmai.com)

@hotmai.com*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการพัฒนาจิตอาสาตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา วารสารทางด้านแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยเล็งเห็นความสำคัญของจิตอาสาที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งพบว่า ความเป็นผู้มีจิตอาสา ไม่ใช่ภาวะที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองแบบฉับพลัน แต่เป็นภาวะที่ต้องเรียนรู้ รวมถึงการตระหนักรู้ด้วยตนเองอย่างลุ่มลึก และต้องพัฒนา ฝึกฝนด้วยหลักการอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะมีจิตอาสาอย่างแท้จริง การพัฒนาจิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นผู้นำปัญหาชีวิต ประโยชน์ คือ ประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลอื่น เป็นการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์และผสมผสานกันอย่างเป็นกระบวนการ โดยใช้หลักอิทธิบาท 4 อันประกอบด้วย 1. ฉันทะ มีใจรักที่จะทำ 2. วิริยะ พากเพียรทำ 3. จิตตะ เอาจิตใจฝักใฝ่ 4. วิมังสา ใช้ปัญญาทบทวน จากนั้น จึงนำหลักสังคหวัตถุ 4 มาใช้ เพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยการสงเคราะห์กันและกัน ได้แก่ 1. ทาน การให้ 2. ปิยวาจา การใช้คำพูดสุภาพ อ่อนหวาน 3. อัตถจริยา การชวนช่วยประพฤติดินให้เป็นประโยชน์ 4. สมานัตตตา การวางตนให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และสภาพแวดล้อม องค์ความรู้ใหม่ คือ การได้กระบวนการพัฒนาจิตอาสาที่เรียกว่า ปัจจัยการเรียนรู้ภายใน ได้แก่ การพัฒนาตามหลักอิทธิบาท 4 และปัจจัยการเรียนรู้ภายนอก ได้แก่ การพัฒนาตามหลักสังคหวัตถุ 4

Keywords:

Development;

Volunteer;

Public-minded;

Buddhism

Abstract

This academic article aims to present the development of volunteer according to the Buddhist guidelines. It is studied and researched from documents, textbooks, and journals on Buddhist concepts. By realizing the importance of volunteering, it is necessary for coexistence in society due to being a volunteer does not occur on its own suddenly. It is inherent in a person who at least has to learn, including profound self-awareness. In addition, it is a condition that has to be developed, learned, and practiced with some principle continually until attain a condition known as true volunteerism. Volunteer development according to Buddhism is a beneficial

practice for others. Furthermore, it is the application of Buddhist principles and blends together in a process by using the principles of four Iddhipādas which consist of 1) Chanda: having a willing to do; 2) Viriya: diligent to do it; 3) Citta: focused on the mind; and 4) Vimamsā: using intelligence to investigate. Then, the four principles of Saṅgahavattu are used for living with others by helping each other, namely 1) Dāna: giving and sharing; 2) Piyavācā: using words polite and sweet; 3) Atthacariyā: persevering in one's own conduct for the benefit of others; 4) Samānattatā: placing oneself consistently to suit the event and environment. The body of knowledge indicates that the process of volunteer development is acceptable, called Internal Learning Factor that is the development in accordance with the four Iddhipādas and External Learning Factor, the development in accordance with the four Saṅgahavattus.

บทนำ

จิตอาสาเป็นแนวคิดและกระบวนการในการช่วยเหลือบุคคลอื่นหรือสังคม เพื่อป้องกันปัญหา แก้ไขปัญหา หรือพัฒนาสังคมด้วยความเสียสละ ความสมัครใจ ความเต็มใจ โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินหรือสิ่งของอื่นใด นอกจากความสุใจและความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนเองได้บำเพ็ญประโยชน์โดยการช่วยเหลือบุคคลอื่นและสังคม ตามกำลังความสามารถของตนเองที่มีอยู่อย่างเต็มที่ จิตอาสาจึงเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนฐานของความเมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน การตระหนักรู้ถึงปัญหา ความทุกข์ หรือความเดือดร้อนของบุคคลหรือสัตว์อื่นให้มาเป็นปัญหา ความทุกข์หรือความเดือดร้อนของตนเอง และเป็นกระบวนการแห่งความกรุณา คือ ความสงสาร ความปรารถนาให้บุคคลในสังคมมีความสุข อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข จึงพยายามทุกวิถีทางในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้งหลาย ทั้งร่างกาย แรงใจและสติปัญญา เพื่อช่วยเหลือบุคคลอื่นที่ประสบกับปัญหาหรือเพื่อขับเคลื่อนระบบต่าง ๆ ในสังคมให้เกิดสิ่งสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม (ประพันธ์ ศุภษร และคณะ, 2555: 1)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ได้รับการยอมรับถึงแนวทางในการแก้ปัญหาด้านศีลธรรม เพราะสังคมไทยเป็นสังคมที่ยอมรับพระพุทธศาสนาและได้รับการหล่อหลอมจากหลักธรรมมายาวนาน วิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ตั้งแต่เกิดจนถึงตายเกี่ยวโยงกับพระพุทธศาสนาจึงสามารถนำหลักธรรมที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะการสรรค์สร้างคุณงามความดีที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมปัจจุบันจะหาได้ยาก เพราะการปฏิบัติตนของคนในสังคมมักมีความเห็นแก่ตัว ไม่มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อกัน เป็นสังคมที่ขาดศีลธรรม ดังที่พุทธทาสภิกขุได้บรรยายธรรมในโอกาสอายุครบ 7 ทศวรรษ ในหัวข้อโลกวิปริต (มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, 2554) ที่ว่า โลกนี้วิปริต เพราะการคลาดเคลื่อนออกจากหลักธรรม จนตกเป็นทาสของวัตถุนิยม ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกร้องให้ชาวพุทธพยายามเข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนาเพื่อนำตนให้หลุดพ้นจากอำนาจของวัตถุนิยมและช่วยนำศีลธรรมกลับมา เพราะ “ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา โลกาจะวินาศ” สังคมไทยกำลังเสื่อมลง เพราะคนเห็นแก่ตัวและขาดศีลธรรมกันมากขึ้น เต็มไปด้วยปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึงวิกฤติโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือโควิด-19

ในสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ที่เกิดขึ้นทั่วโลก ประชาชนได้ติดเชื้อและเสียชีวิตจำนวนมาก สำหรับสถานการณ์การระบาดในประเทศไทยจากข้อมูลตัวเลขและพื้นที่ของผู้ติดเชื้อพบว่า ผู้ติดเชื้อกระจายออกนอกกรุงเทพฯ ไปทั่วทุกจังหวัด จำนวนผู้ติดเชื้อเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และคาดว่า จะเพิ่มขึ้นอีกในอนาคต แต่ในวิกฤตก็ยังมีโอกาส ทำให้เห็นน้ำใจคนไทยไม่ทิ้งกัน ก่อให้เกิดจิตอาสาที่พร้อมใจช่วยเหลือกัน ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงภาคประชาชนที่ไม่นิ่งนอนใจ ต่างช่วยเหลือกันตามกำลังและความสามารถ จากการสำรวจของสำนักข่าวกรุงเทพธุรกิจออนไลน์พบว่า จิตอาสาของกลุ่มประชาชนทั่วไป กลุ่มร้านค้าร้านอาหาร กลุ่มศิลปินดาราก็ได้จัดกิจกรรมคนไทยไม่ทิ้งกัน ทั้งการช่วยเหลือบุคลากรทางการแพทย์และประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากภัยโรคโควิด-19 ไม่ว่าจะเป็นโครงการจัดหาอุปกรณ์จำเป็นและขาดแคลนเพื่อบุคลากรทางการแพทย์ กิจกรรมอาหารแจกฟรีเพื่อช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบด้านรายได้ (ผลกระทบต่อเนื่องจากคำสั่งปิดศูนย์การค้า ร้านค้าที่เป็นพื้นที่เสี่ยงโรคระบาด) กระทบประชาชนส่วนหนึ่งตกงาน ขาดรายได้เพื่อซื้ออาหารและสิ่งจำเป็นในครัวเรือน กลุ่มผู้ประกอบการโรงแรมที่มีจิตอาสาช่วยเหลือพี่น้องคนไทย โดยปิดกิจการชั่วคราวแล้วใช้โรงแรมโรงพยาบาลสนาม เตรียมพร้อมกรณีฉุกเฉินเมื่อโรคโควิด-19 แพร่กระจายมากกว่านี้ นอกจากนี้แล้ว คนไทยในต่างประเทศ อาทิ เจ้าของร้านอาหารไทยในสหรัฐอเมริกา แม้จะถูกสั่งปิดจากสถานการณ์โรคก็มีจิตอาสาทำอาหารแจกชาวต่างชาติ การกระทำดังกล่าวได้รับการชื่นชมในความมีน้ำใจและการมีจิตอาสาเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ยังบ่งบอกถึงพื้นฐานทางจิตใจของชาวพุทธไทยที่มีคำสอนทางพระพุทธศาสนาคอยบ่มเพาะในการสร้างคุณงามความดี การรู้จักเสียสละ การอดทน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แม้จะอยู่ในสถานการณ์วิกฤตก็ตาม (พิทยธิดา พิทยสกุล และคณะ, 2563: 18) อย่างไรก็ตาม ในบทความนี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดจิตอาสาในทางพระพุทธศาสนา โดยการนำหลักธรรมมาวิเคราะห์และนำไปใช้ในการเป็นผู้มีจิตอาสาที่ดีต่อไป

เนื้อเรื่อง

ในสภาวะสังคมปัจจุบัน คำว่า จิตอาสา มีความสำคัญอย่างมาก เพราะสังคมเต็มไปด้วยปัญหาความเดือดร้อนนานัปการ ในแต่ละวันมีคนต้องการความช่วยเหลืออย่างมาก ดังนั้น การกระตุ้นให้ผู้คนในสังคมเกิดจิตสำนึกด้านจิตอาสาหรือจิตสาธารณะจึงมีความจำเป็นเร่งด่วน โดยการปรับใช้หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสา

ตามหลักพระพุทธศาสนาสามารถเรียกบุคคลที่มีจิตอาสาว่า เป็นผู้บำเพ็ญพรতিประโยชน์ คือ ประโยชน์แก่อีกบุคคลหนึ่ง เพราะเป็นผู้ที่คิดและดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์สุขของบุคคลอื่นอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เห็นแก่ความทุกข์ยากลำบากหรือปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจบั่นทอนความตั้งใจที่มีมาตั้งแต่ต้นได้ ถ้าหากไม่มีจิตใจที่มั่นคงต่อการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นอย่างแน่วแน่ก็อาจล้มเลิกการช่วยเหลือผู้อื่นไปได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของการกระทำที่เสียสละเพื่อส่วนรวมว่า จิตอาสา พระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักธรรมนี้ว่า วัชฌิ หรืออริยวัชฌิ แปลว่า หลักธรรมเจริญอย่างอริยะ หมายความว่า ถ้ามีความเจริญอย่างที่พระองค์ตรัสไว้ก็แสดงว่า พุทธศาสนิกชนมีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติและมีหวังที่จะเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา หลักความเจริญดังกล่าวมี 5 ประการ ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา กล่าวโดยสรุป คำว่า จิตอาสา เป็นลักษณะทางจิตของบุคคลที่ประกอบด้วยความมีน้ำใจ และจิตสำนึกหรือสำนึกสาธารณะที่เสียสละแรงกาย แรงใจ สติปัญญาเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2552: 10)

การพัฒนาจิตอาสา มักจะใช้ทฤษฎีพุทธปัญญา อันได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา ซึ่งมีพื้นฐานแนวคิดมาจากทฤษฎีพฤติกรรมนิยมโดยนักจิตวิทยาพฤติกรรมนิยมที่เห็นว่า การวางเงื่อนไขมีข้อจำกัด

ในการอธิบายการเรียนรู้ ฉะนั้น นักจิตวิทยาเหล่านี้จึงให้ความสนใจต่อกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่สามารถสังเกตได้ เช่น ความคาดหวัง ความคิดและความเชื่อ ทฤษฎีนี้สามารถอธิบายถึงอิทธิพลทางสังคมที่มีต่อการเรียนรู้ อันได้แก่ สิ่งแวดล้อม ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น ความคิด แรงจูงใจ และพฤติกรรม ทั้งสามปัจจัยนี้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Woolfolk, 1993: 220) จากทฤษฎีนี้จะเห็นว่า อาสาสมัครหรือผู้มีจิตอาสามีความเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกับสังคม ซึ่งต้องทุ่มเท เสียสละทั้งเวลา แรงกาย แรงใจ เอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งนี้เพื่อประโยชน์และความสุขของคนหมู่มาก การเป็นอาสาสมัครไม่ว่าจะเป็นงานใด หากทำประโยชน์ในทางบวกล้วนเป็นสิ่งที่ควรทำ และคนที่จะเป็นอาสาสมัครได้ไม่ได้จำกัดวัย การศึกษา เพศ อาชีพ ฐานะหรือข้อจำกัดอย่างใดทั้งสิ้น หากผู้มีจิตอาสาอยากช่วยเหลือผู้อื่นก็สามารถทำงานได้อย่างราบรื่น

จึงสรุปได้ว่า จิตอาสาหรือจิตสาธารณะ คือ จิตบริการที่เกี่ยวกับความคิดและการปฏิบัติในการให้ความช่วยเหลือผู้อื่น เป็นการปฏิบัติที่มุ่งความสุขของผู้อื่น ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความตั้งใจและเจตนาดี ซึ่งจิตอาสาที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อสภาพสังคมปัจจุบัน เนื่องจากมีผู้ต้องการความช่วยเหลือในลักษณะต่าง ๆ มากมาย จิตอาสาจึงเป็นเรื่องสำคัญที่พึงพิจารณาร่วมกันว่า ตนสามารถจะเป็นคนหนึ่งที่ผู้มีจิตอาสาเพิ่มขึ้นในสังคมหรือไม่ จิตอาสาเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดองค์กรหรือเครือข่ายอาสาเพิ่มขึ้นในสังคมไทย ซึ่งจิตอาสาเป็นลักษณะจิตของบุคคลที่ประกอบด้วยความมีน้ำใจและจิตสำนึกหรือสำนึกสาธารณะที่เสียสละแรงกาย แรงใจ สติปัญญา เพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมตามแนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสาทางตะวันตก สำหรับแนวคิดของผู้มีจิตอาสาสมัครลักษณะดังต่อไปนี้ (1) การเกิดความรู้สึกสงสาร เนื่องจากพบเห็นผู้ที่มีความเดือดร้อนมากกว่าตนเอง และอยากที่จะหาหนทางช่วยเหลือผู้อื่น (2) ประสบการณ์ที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยตนเอง และได้รับความสุข จึงอยากที่จะช่วยเหลือผู้อื่น (3) ความรู้สึกต่อเนื้อเมื่อบุคคลได้รับการช่วยเหลือและรู้สึกประทับใจ จึงอยากทำสิ่งดีๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น (สัมพันธ์ คงพูนทรัพย์, 2560: 2-3)

ส่วนการพัฒนาจิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์และผสมผสานกันอย่างเป็นกระบวนการ โดยใช้หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย 1. ฉันทะ การมีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก 2. วิริยะ ความพากเพียร คือ ความขยัน หมั่นประกอบ หมั่นทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม 3. จิตตะ การเอาจิตใจจดจ่อ คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ 4. วิมังสา การใช้ปัญญาทบทวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาให้ใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 837: 416) จากนั้น นำหลักสังคหวัตถุ 4 มาใช้ เพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยการสงเคราะห์กันและกัน ได้แก่ 1. ทาน คือ การให้ การแบ่งปันในรูปสิ่งของหรือความรู้ 2. ปิยวาจา คือ การใช้คำพูดสุภาพ อ่อนหวาน ก่อให้เกิดไมตรี 3. อตถจริยา คือ การชวนชวยประพฤติดน บำเพ็ญตนเป็น ประโยชน์เพื่อผู้อื่น 4. สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และสภาพแวดล้อม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 32: 50-51) รายละเอียดจะได้กล่าวต่อไป

การพัฒนาจิตอาสาตามแนวทางหลักอิทธิบาท

ความเป็นผู้มีจิตอาสาหรือความเป็นผู้มีจิตสาธารณะ ไม่ใช่ภาวะที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองแบบฉับพลันทันด่วน แต่เป็นภาวะที่ต้องผ่านการเรียนรู้ การฝึกฝนทั้งโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ รวมถึงการตระหนักรู้ด้วยตนเองอย่างลุ่มลึก เมื่อผ่านสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้นั้นมีความเห็นอกเห็นใจ ต้องการช่วยเหลือหรืออนุเคราะห์โดยไม่หวังผลตอบแทนจากการกระทำของตน ดังนั้น ความเป็นผู้มีจิตอาสาจึงเป็นภาวะอย่างหนึ่งที่ต้องมีการพัฒนา การเรียนรู้ การฝึกฝนด้วยกระบวนการอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างต่อเนื่อง กระทั่งสู่ภาวะที่เรียกว่า ความเป็นผู้มีจิตอาสาอย่างแท้จริง ในทางพระพุทธศาสนาแนวทางการพัฒนาจิตอาสาดังกล่าว ด้วยการปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางการดำรงชีวิตและการกระทำทุกสิ่ง รวมถึงงานจิตอาสาให้ประสบความสำเร็จตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงสดับไว้อย่างแยบยล อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 837: 416)

1) ฉันทะ คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ อันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร เป็นใจที่ศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งนั้นเต็มเปี่ยม จึงจะเกิดความเพียรตามมา การมีใจรักถือเป็นสิ่งสำคัญ พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า มนุษย์เลือกที่จะศรัทธาบางอย่างและหมั่นตรวจสอบศรัทธาของตัวเองว่า ดีต่อตัวเองและดีต่อผู้อื่นอันรวมถึงสังคมโดยรวมหรือไม่ เมื่อดีทั้งสองอย่างก็มุ่งมั่นที่จะทำด้วยความตั้งใจ และหากไม่ดีก็จงเปลี่ยนแปลงศรัทธาใหม่ ซึ่งต้องเลือก ไม่เช่นนั้นอาจกลายเป็นคนที่สับสน ไม่มีแก่นสารและไร้รากในที่สุด เมื่อเป็นคนไม่มีแก่นสาร ก็จะถูกชักชวนไปในทางที่ไม่ดีได้ง่าย

2) วิริยะ คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจที่จะเรียนรู้ และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้นจนเชี่ยวชาญ คำว่า วิริยะ จึงหมายถึง ความเพียรพยายามอย่างสูงที่จะทำตามฉันทะหรือศรัทธาของตนเอง หากไม่มีความเพียรแล้วก่อนนุমানได้ว่า มีฉันทะหรือศรัทธาที่หลวมๆ ทั้งโกหกตนและผู้อื่น วิริยะจะมากำกับควบคุมอดทนอดกลั้น เป็นความรู้สึกไม่ย่อท้อต่อปัญหาและมีความหวังที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง โดยมีศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเตือนใจ ความอดทนเป็นเครื่องมือสำหรับคนใจเย็นและใจงาม ไม่ให้หุนหันพลุกพล่านและรุ่มร้อน อันจะทำให้มีโอกาสผิดพลาดหรือเสียความอดทนในที่สุด ดังนั้น ความเพียรจึงเป็นวิถีทางของบุคคลที่หาญกล้าและหายท่าต่ออุปสรรค

3) จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรอบคอบ คำนี้สำคัญมากสำหรับสังคมปัจจุบันที่มีความซับซ้อน เพราะแต่ละคนมีภาระหน้าที่ที่ต้องทำ แต่ก็ไม่ว่าจะ ทำอะไรก่อนหรือไม่มีจิตจดจ่อกับสิ่งที่ทำ ผลลัพธ์ของการกระทำก็จะออกมาไม่ดีเท่าที่ควร แต่หากมีใจจดจ่อต่อสิ่งที่คิดทำและรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือการพัฒนาตนเองก็จะดีขึ้นไปด้วย จะมีความรอบรู้มากขึ้น เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อย ดังนั้น ความรอบคอบจะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่มีความรอบรู้ที่เกิดจากการมีจิตตั้งมั่นเป็นพื้นฐาน

4) วิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้ทำ อันเกิดจากการมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างจดจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจารณ์ญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตนเองและกระบวนการต่าง ๆ ที่ผ่านมามี เกิดผลดีหรือผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวและร่วมทำกับคนอื่น ทั้งนี้ เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น การทบทวนเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญมาก ในยุคปัจจุบันผู้คนเริ่มสับสนวุ่นวาย การทบทวนความคิดเพื่อตรวจสอบว่า ได้คิดหรือทำอะไร พร้อมกับตั้งคำถามตนเองว่า ทำสิ่งนี้เพื่อความสุขของตนหรือสังคม ทั้งนี้ เพื่อให้รู้ว่า ควรปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงตนอย่างไรให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีและสร้างสรรค์ต่อตนเองและสังคมต่อไป ดังนั้น จึงต้องหมั่นถามตัวเองว่า รู้อะไรและไม่รู้อะไรบ้าง เป้าหมายชีวิตคือ อะไร และจะนำไปสู่เป้าหมายอย่างไร คำถามที่ดีหนึ่งคำถามดีกว่าคำตอบร้อยคำตอบ ถ้าตั้งคำถามกับตนเองบ่อย ๆ จิตก็จะหาคำตอบได้ ไม่เช่นนั้นก็มีชีวิตอยู่แบบไม่มีจุดหมายปลายทาง มีแต่ความทุกข์ใจ หากหากออกให้กับชีวิตไม่ได้

ดังที่กล่าวได้ว่า การพัฒนาตนเองให้ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาตนเพื่อความเป็นผู้มีจิตอาสาตามหลักทางพระพุทธศาสนาจะต้องยึดหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ คือ อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) อันประกอบด้วย 1. ความมีใจรักที่จะทำงานจิตอาสา 2. ความพากเพียรทำให้สำเร็จไม่ย่อท้อ 3. การเอาจิตใจจดจ่อกับงานจิตอาสาอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ 4. การใช้ปัญญาทบทวน หมั่นตรวจสอบข้อผิดพลาดและปรับปรุงให้งานดีขึ้น

การพัฒนาจิตอาสาตามแนวทางหลักสังคหวัตถุ

สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา อันกล่าวถึงจิตที่เป็นกุศล มีเจตนาที่ดี ไม่เห็นแก่ตัว และเป็นหลักในการช่วยเหลือมนุษย์และสังคม ดังพุทธดำรัสที่ตรัสแก่พุทธสาวก ตอนหนึ่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย... พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่คนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมวลมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกัน โดยสองรูป จงแสดงธรรมที่มีความงามเป็นเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในดวงตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย... แม้เราก็จักไปยังตำบลอรุเวลาเสนาานิคมเพื่อแสดงธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 32: 40)

พุทธดำรัสข้างต้นแสดงการบำเพ็ญประโยชน์ตามแนวจิตสาธารณะแก่ชาวโลก หลังจากทีพระอรหันต์ชุดแรก 60 รูป ได้พัฒนาตนถึงความสมบูรณ์พร้อมแล้ว พุทธดำรัสนี้เป็นเสมือนพุทธนโยบายอย่างเป็นทางการที่ทรงรับสั่งให้พระอรหันต์ชุดดังกล่าวไปบำเพ็ญประโยชน์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะ อันสะท้อนให้เห็นแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวพุทธที่เป็นไปเพื่อผู้อื่นอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม ในการลงมือทำงานด้านจิตอาสาเพื่อพัฒนาสังคม มีหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าหลายประการที่สามารถนำไปใช้ได้จริง ในที่นี้ ขอนำหลักสังคหวัตถุ 4 มากล่าว เพราะเป็นหลักธรรมที่สงเคราะห์ เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างแท้จริง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังคหสูตรว่า “...ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ 4 ประการนี้แล ทาน เพียรวิชชะ อตถจริยาในโลกนี้ และสมานัตตตนาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิ่มสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปได้ฉะนั้น...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 32: 50-51)

สังคหวัตถุมีความหมายถึง สังคหผล แปลว่า กำลังแห่งการสงเคราะห์หรือมนุษยสัมพันธ์ เป็นธรรมสำคัญสำหรับนักบริหาร รวมถึงผู้มีจิตอาสาในการทำงานเพื่อสังคม หากจิตอาสาไม่มีมนุษยสัมพันธ์ในการทำงานแล้ว งานก็อาจไม่มีใครช่วยและอาจไม่บรรลุตามเป้าหมายได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ไว้ตามหลักสังคหวัตถุ ซึ่งเป็นวิธีผูกใจคนเข้าด้วยกัน เหมือนกับรถม้าแล่นไปได้เพราะมีลิ่มสลักคอยตรึงส่วนประกอบต่าง ๆ ของรถม้าเอาไว้ หลักสังคหวัตถุจึงเป็นคุณธรรมที่ยึดเหนี่ยวและประสานใจให้เกิดความสามัคคีในการทำงานของจิตอาสา ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (พุทธทาสภิกขุ, 2525; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545)

1. ทาน คือ การให้ การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ การแบ่งปันในรูปสิ่งของหรือความรู้ โดยมุ่งเน้นธรรมทานมากกว่าอามิสทาน เพราะธรรมทานเป็นการช่วยเหลือแนะนำในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ชี้ช่องทางให้บุคคล สามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยตนเอง จิตอาสาต้องรู้จักการแบ่งปัน เอื้อเพื่อหรือมีจิตที่จะให้เป็นพื้นฐาน

2. เพียรวิชชะ หรือปียวาจา คือ การใช้คำพูดสุภาพ อ่อนหวาน ก่อให้เกิดไมตรี เป็นการพูดจากรักนิยม นับถือ โดยมุ่งเน้นการใช้ถ้อยคำที่สุภาพไพเราะอันประกอบด้วยสัจจะ คือ ความจริงใจและต้องเกิดประโยชน์แก่ผู้เจรจา ในข้อนี้จิตอาสาต้องรู้จักการพูดคุย มีศิลปะในการเจรจา เช่น การพูดให้กำลังใจผู้ที่ตนช่วยเหลือ

3. อตถจริยา คือ การชวนชวายนตนให้เป็นประโยชน์ อันหมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น โดยเน้นโลกกตถกิริยา คือ การทำคุณประโยชน์ให้แก่บุคคลในวงกว้าง ไม่จำกัดเฉพาะตนเองและญาติผู้ใกล้ชิด ในข้อนี้จิตอาสาต้องใจกว้าง มองประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เห็นความสุขของผู้อื่นเป็นความสุขของตนเอง

4. สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และสภาพแวดล้อม เป็นลักษณะของการรู้จักปรับตัวเข้ากับผู้อื่น ร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ ในข้อนี้จิตอาสาต้องประพฤติตนให้ถูกกาลเทศะ วางตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์และยึดมั่นอุดมการณ์ของจิตอาสาอย่างแน่วแน่ ไม่เอนเอียงตามอำนาจของผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นขณะทำหน้าที่ของจิตอาสา

วิเคราะห์หลักอิทธิบาทและสังคหัตถุในฐานะเครื่องมือการพัฒนาจิตอาสา

จากที่กล่าวมา หลักอิทธิบาทและสังคหัตถุเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตอาสาให้ดำเนินงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ผู้เขียนขอนำหลักธรรมทั้งสองมาวิเคราะห์ 2 ประเด็น คือ 1) ปัจจัยภายใน หมายถึง สิ่ง queื้อให้เกิดการพัฒนาในจิตใจของจิตอาสาเป็นหลัก ในที่นี้ คือ หลักอิทธิบาท 4 และ 2) ปัจจัยภายนอก หมายถึง สิ่ง queื้อให้เกิดการพัฒนาหรือปฏิบัติต่อสังคมภายนอก คือ หลักสังคหัตถุ

อิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นปัจจัยภายใน เพราะเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมในใจของจิตอาสา ดังนี้

1. จิตอาสาต้องมีใจรัก มีความภาคภูมิใจในการทำหน้าที่ของจิตอาสา หากไม่มีใจรักแล้ว การทำหน้าที่ก็อาจชะงัก ไม่ประสบความสำเร็จ หรืออาจหมดกำลังใจ ยุติการทำหน้าที่ของตนได้ ดังนั้น ความรักในหน้าที่หรือความชอบในสิ่งที่ตนเองกำลังทำเป็นสิ่งสำคัญ จิตอาสาต้องรักที่จะเป็นนักจิตอาสาเป็นประการแรก

2. ความพากเพียร ความขยัน มุมานะทำให้สำเร็จ เป็นคุณธรรมที่จิตอาสาต้องใส่ใจ หากขาดความเพียรพยายามแล้ว งานก็อาจไม่บรรลุเป้าหมายหรือเสียงานได้ จิตอาสาต้องท่องไว้ในใจอยู่เสมอว่า ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น

3. การเอาจิตใจจดจ่อ อุทิศตน ไม่เห็นแก่เหนื่อยหรืออามิสสินจ้าง จิตอาสาต้องมุ่งมั่นในหน้าที่ที่อาจเกิดอุปสรรคปัญหาในการทำหน้าที่บ้าง แต่ต้องเอาใจใส่ ไม่ย่อท้อในการแก้ปัญหา รวมถึงการใส่ใจในรายละเอียดเล็กน้อย ไม่สั๊กแต่ทำหน้าที่ให้ผ่านพ้นไป เพราะจิตอาสาต้องมีใจเกินร้อย ทำให้เต็มที่และสุดความสามารถ

4. การทบทวน ตรวจสอบข้อผิดพลาดและปรับปรุงงานอยู่เสมอ จิตอาสาต้องรู้จักถอดบทเรียนจากการทำหน้าที่แต่ละครั้งว่า มีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส สิ่งที่เป็นอุปสรรคปัญหาอย่างไร หากเป็นจุดแข็งและโอกาสนี้ควรพัฒนาต่อยอดต่อไป หากเป็นจุดอ่อนและอุปสรรคปัญหาก็แก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น

ส่วนสังคหัตถุ 4 ในฐานะเป็นปัจจัยภายนอก เพราะเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมของจิตอาสาที่เชื่อมโยงกับสังคมภายนอก ในลักษณะของความการสัมพันธ์กันที่ต่อกัน ยึดเหนี่ยวน้ำใจ ผูกไมตรีต่อกัน ดังนี้

1. การพัฒนาจิตอาสาตามหลักของการให้หรือการอนุเคราะห์ด้วยความเมตตาปรานีเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจหรือเป็นการบุญกุศลโดยไม่หวังผลตอบแทน การให้เป็นการสร้างไมตรีไว้ต่อกัน เป็นการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่แก่กัน เสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ รวมถึงการให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน ข้อนี้ถือเป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่มีอนุภาพมากในการผูกมัดใจผู้อื่น ดังพุทธพจน์ที่ว่า ผู้ให้ทาน ย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 35: 56) จะเห็นได้ว่า การให้ทาน คือ แบ่งปัน เสียสละส่วนตนให้กับผู้อื่นหรือส่วนรวม ยิ่งให้มากเท่าไร ก็ยิ่งเพิ่มความสำคัญให้กับตนเองในฐานะผู้ช่วยเหลือสังคมให้เกิดการเป็นอยู่อย่างมีความสุข

2. การพัฒนาจิตอาสาด้วยการแนะนำหรือตักเตือนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยอาศัยหลักการพูดถ้อยคำที่น่าฟัง มีเหตุผล พูดให้เกิดความเข้าใจตรงกัน เกิดประโยชน์และความพึงพอใจ พูดถ้อยคำเป็นที่นำมาซึ่งความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น การมีจิตอาสาต้องใช้หลักของการพูดให้กำลังใจ พูดให้ผู้อื่นเกิดความเอิบอิ่ม สบายใจทั้งต่อผู้ร่วมงานและผู้ได้รับการช่วยเหลือ

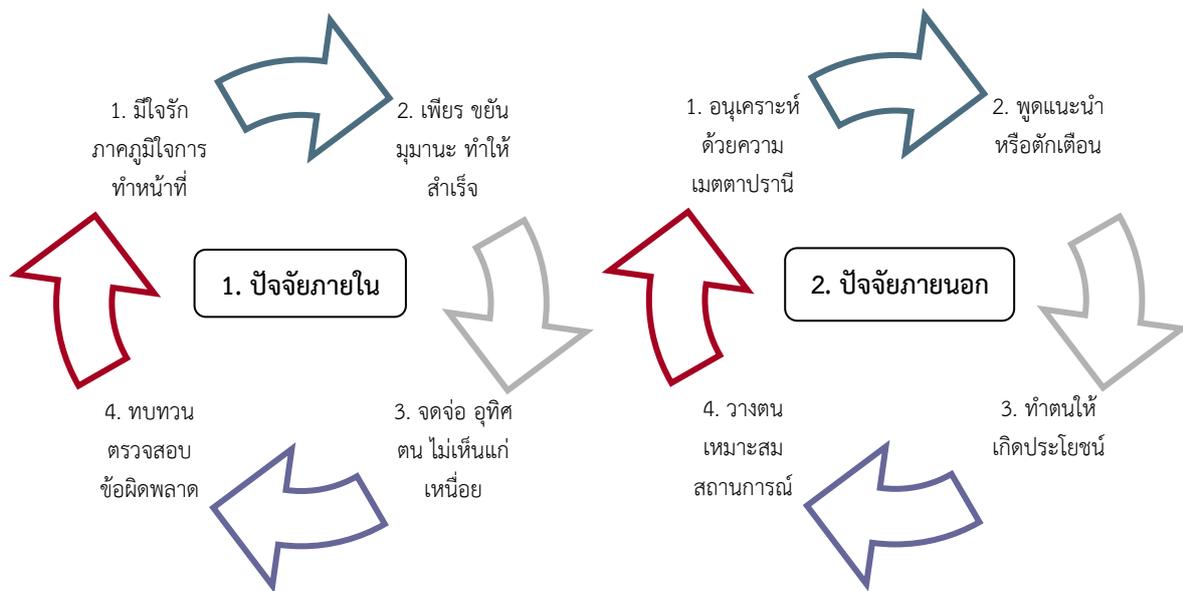

3. การพัฒนาจิตอาสาด้วยการประพฤติตนให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม หลักธรรมข้อนี้มุ่งสอนตน 2 ด้าน คือ 1) การทำตนให้เป็นประโยชน์ หมายถึง ทำตนให้มีคุณค่าในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ด้วยการตั้งใจฝึกฝนอบรมตน ให้เป็นคนเจริญด้วยความรู้ความสามารถ และ 2) การทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ คือ เมื่อทำตนให้เป็นประโยชน์แล้วต้องสร้างตนให้เป็นประโยชน์กับผู้อื่น การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่นิ่งดูตาย มีน้ำใจไมตรีต่อกัน บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตามสติกำลังความสามารถ

4. การพัฒนาจิตอาสาด้วยการวางตนอย่างเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม โดยจำแนกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การวางตนให้เหมาะสมกับฐานะที่ตนมีอยู่ในสังคม เช่น การเป็นหัวหน้าครอบครัว บิดามารดา ครู อาจารย์ เพื่อนบ้าน ซึ่งจิตอาสาต้องรู้สถานะของตนเพื่อจะได้ปฏิบัติหน้าที่ต่อผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม ไม่มีอคติ 2) การปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอต่อผู้คน โดยให้ความเสมอภาค เป็นที่ไว้วางใจ ไม่เอา رأตเอาเปรียบผู้อื่น เข้ากับผู้อื่นได้ดี รวมถึงการไม่ถ้อยศหรือดูแคลนผู้ที่ตนช่วยเหลือ (พระสุระ ญาณธโร (จันทิก), 2561)

องค์ความรู้ใหม่

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า การพัฒนาจิตอาสาตามแนวทางพระพุทธศาสนาโดยอาศัยหลักธรรม 2 ประการนี้ ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาใน 2 ลักษณะ คือ ปัจจยภายในและปัจจยภายนอก จึงทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 ปัจจยการเรียนรู้จิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนา

จากภาพนี้อธิบายได้ว่า ปัจจยภายในในการพัฒนาจิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักอิทธิบาท 4 อันประกอบด้วย 1. จิตอาสาต้องมีใจรัก มีความภาคภูมิใจในการทำหน้าที่ของจิตอาสา 2. ความพากเพียร ความขยัน มุมานะทำให้สำเร็จ 3. การเอาจิตใจจดจ่อ อุทิศตน ไม่เห็นแก่เหนื่อยหรืออามิสสินจ้าง 4. การทบทวน ตรวจสอบข้อผิดพลาดและปรับปรุงงานอยู่เสมอ ทั้งสี่ประการนี้เป็นลักษณะของวัฏจักรแห่งการพัฒนาที่ต้องหมุนวนเป็นรอบ ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตอาสาในการปฏิบัติหน้าที่แต่ละครั้งให้ดียิ่งขึ้น ส่วนปัจจยภายนอกในการพัฒนาจิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักสังคหวัตถุ 4 อันประกอบด้วย 1.

การอนุเคราะห์ด้วยความเมตตาปราณี โดยไม่หวังผลตอบแทน 2. การแนะนำหรือตักเตือน โดยอาศัยหลักการ พูดถ้อยคำที่น่าฟัง มีเหตุผล 3. การประพฤติตนให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม 4. การวางตนอย่างเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ทั้งสี่ประการนี้เป็นลักษณะของวัฏจักรแห่งการพัฒนาที่ต้อง หมุนวนเป็นรอบ ๆ เช่นเดียวกับปัจจัยภายใน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตอาสาในการปฏิบัติหน้าที่แต่ละครั้ง

อย่างไรก็ตาม ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกมีลักษณะสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ปัจจัยภายในแต่ละ ข้อต้องปฏิบัติควบคู่กับปัจจัยภายนอก ขณะเดียวกันปัจจัยภายนอกแต่ละข้อก็ต้องปฏิบัติควบคู่กับปัจจัย ภายใน เช่น จิตอาสาต้องมีใจรัก (ฉันทะ) ทั้งในข้อการให้ (1. ทาน) ใจรักในการพูดสุภาพอ่อนหวาน (2. ปิย วาจา) ใจรักในทำตนให้เป็นประโยชน์ (3. อตถจริยา) และใจรักในวางตนอย่างเหมาะสม (4. สมานัตตตา) รวมถึงการมีความเพียร (วิริยะ)-จิตจดจ่อ (จิตตะ)-ทบทวนตรวจสอบ (วิมังสา) ทั้งในข้อทาน-ปิยวาจา-อตถ จริยา-สมานัตตตา ในขณะที่จิตอาสาต้องสื่อสารหรือถ่ายทอดให้ผู้ที่ตนช่วยเหลือ (ทาน) ให้รู้จักคุณธรรม ในการทำงาน โดยให้มีใจรักในสิ่งที่จะทำ (1. ฉันทะ) ให้มีความเพียรพยายาม (2. วิริยะ) ให้มีใจจดจ่อต่อการ กระทำ (3. จิตตะ) และให้มีการทบทวนตรวจสอบ (4. วิมังสา) รวมถึงการพูดจาโน้มน้ำว (ปิยวาจา)-การทำตน ให้เป็นประโยชน์ (อตถจริยา)-การวางตนให้เหมาะสม (สมานัตตตา) ทั้งในข้อฉันทะ-วิริยะ-จิตตะ-วิมังสา ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดจิตอาสาในการทำงานหรือปฏิบัติหน้าที่อย่างสมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ จิตอาสา เองก็จะเกิดการพัฒนาและเรียนรู้โดยภาพรวมอย่างน้อย 2 ด้าน ได้แก่ 1) การฝึกจิตตนเองด้วยการปฏิบัติ ธรรมตามหลักธรรมทั้งสอง 2) การพัฒนาตนด้วยกระบวนการเรียนรู้จากสังคมที่ตนช่วยเหลือในฐานะจิตอาสา

บทสรุป

การพัฒนาผู้ที่มีจิตอาสาหรือจิตสาธารณะในการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นสิ่งสำคัญในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 จะต้องอาศัยความช่วยเหลือของภาคประชาชนในการ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อกันและกัน ในทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เกื้อต่อการพัฒนาจิตอาสาดังกล่าว ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการทำงานจิตอาสาอย่างแท้จริง คือ การรับทำโดยเต็มใจ สมัยครใจ ในลักษณะของการมีจิตบริการ สังคม เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับความสุขอย่างแท้จริง ขณะที่จิตอาสาเองก็มีความสุขจากการทำหน้าที่ของตน หลักธรรมที่กล่าวถึงในที่นี้ คือ ปัจจัยแห่งการเรียนรู้ภายในและปัจจัยแห่งการเรียนรู้ภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่ หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย 1. ฉันทะ คือ ความพอใจที่จะทำสิ่งนั้นด้วยใจรัก 2. วิริยะ คือ ความ พากเพียร ขยันหมั่นประกอบ หมั่นทำสิ่งด้วยความพยายาม 3. จิตตะ คือ การเอาจิตใจจดจ่อ มีจิตรับรู้ในสิ่งที่ ทำ 4. วิมังสา คือ การใช้ปัญญาทบทวน หมั่นพิจารณา ไคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผล ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ หลักสังคหวัตถุ 4 อันเป็นการส่งเสริมการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ประกอบด้วย 1. ทาน คือ การให้ การแบ่งปัน สิ่งของหรือความรู้ 2. ปิยวาจา คือ การใช้คำพูด สุภาพ อ่อนหวาน ก่อให้เกิดไมตรี 3. อตถจริยา คือ การ ขวนขวายประพฤติตน บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ 4. สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ เหมาะสมกับเหตุการณ์และสภาพแวดล้อม เมื่อนำหลักธรรมทั้งสองมาปฏิบัติในการทำหน้าที่ของจิตอาสา ก็จะ เกิดการพัฒนา การเรียนรู้ การฝึกฝนกระบวนการแห่งสงเคราะห์ผู้อื่นอย่างแท้จริง เพราะเป็นขั้นตอนของการ พัฒนาอย่างต่อเนื่องในลักษณะวัฏจักรแห่งความเจริญให้ยิ่งขึ้นไป

เอกสารอ้างอิง

- ประพันธ์ ศุภษร และคณะ. (2555). *กระบวนการพัฒนาจิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนา*. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินต์ริง แมส โปรดัคส์.

- ..... (2551). *ยิ่งก้าวถึงสุขยิ่งใกล้ถึงธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม.
- ..... (2552). *เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ (อารยวัฑฒิ)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก
- พระสุระ ญาณธโร (จันทิก). (2561). การพัฒนาจิตสาธารณะตามแนวทางพุทธศาสนา. *รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 2 ประจำปี 2561 เรื่องการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืนในยุค Thailand 4.0*. วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. วันที่ 9 กันยายน. หน้า 360-371.
- พิthyธิดา พิทยสกุล และคณะ. (2563). พุทธธรรมกับการพัฒนาจิตอาสาสมัครนักเรียนในศตวรรษที่ 21. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*. 7 (7), 12-24.
- พุทธทาสภิกขุ. (2525). *พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 4, 11, 19, 21, 22*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ. (13 ตุลาคม 2554). *โลกวิปริต-พุทธทาสภิกขุ*. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2564, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=6H7AipXeYZs>
- วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี. (2549). *คู่มือการศึกษาพระพุทธรูปพื้นฐาน*. นครปฐม: มูลนิธิแนบมหานีรานนท์.
- สัมพันธ์ คงพูนทรัพย์. (2560). การใช้หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสา. *Journal of Roi Kaensarn Academi*. 2 (1), 1-14.
- Woolfolk, A. (1993). *Educational Psychology*, 5th ed. Boston: Allyn & Bacon.

วัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์^{1*}, ณัฐนนท์ จิรภักขนิมิต², มุกรวี ฉิมพะเนาว์³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง¹, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่², ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย³

Community Culture and Sustainable Development

Silawat Chaiwong^{1*}, Nadthanon Chirakitnimit², Mukrawee Chimphanao³

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Lampang Buddhist College¹,

Social Research Institute, Chiang Mai University²,

ASEAN Studies Centre, Mahachulalongkornrajavidyalaya University³

Article Info

Vol. 2 No. 2 (May-Aug 2022)

Academic Article

Article History:

Received 5 Jul 2021;

Revised 27 Jul 2022;

Accepted 4 Aug 2022

คำสำคัญ:

วัฒนธรรมชุมชน;
การพัฒนาอย่างยั่งยืน;
ชุมชนเข้มแข็ง

Corresponding Author,

E-mail: [srawat1](mailto:srawat1@hotmail.com)

[@hotmail.com*](mailto:srawat1@hotmail.com)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอวัฒนธรรมชุมชนเพื่อสะท้อนให้เห็นบทบาทของมิติทางด้านวัฒนธรรมที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยนำแนวคิดของวัฒนธรรมชุมชนมาเป็นกรอบในการอธิบาย ซึ่งแบ่งช่วงการเกิดวัฒนธรรมชุมชนได้ 4 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ระยะที่ 2 ยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2500 ระยะที่ 3 ยุคการก่อรูปของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนทศวรรษที่ 2520-2540 และระยะที่ 4 ยุคแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในฐานะแนวคิดคู่ขนานของการทำให้ทันสมัย แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นทรัพยากรอันมีค่าของสังคม รัฐควรลดบทบาทและปรับปรุงวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยการเพิ่มบทบาทของศาสนาและนำวัฒนธรรมสากลเข้ามาผสม อันเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านจิตใจ ชีวิตชุมชนและความสมดุลของสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ การสร้างสรรค์เทคโนโลยีพื้นบ้าน ความเชื่อมั่นในศักยภาพและภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งทำให้ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุขและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นหลักการพัฒนาที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง แต่ต้องพึ่งต่างประเทศเป็นหลัก รวมทั้งเป็นการพัฒนาที่ขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชน ทำให้ประสบปัญหาการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนและไม่สมดุล ส่งผลกระทบทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จึงมีการทบทวนแนวทางที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 รวมถึงการพัฒนาตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน การฟื้นฟูวิถีการผลิตแบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง อันจะทำให้ชุมชนดำรงอยู่อย่างอิสระและต้านทานอิทธิพลจากภายนอกที่จะเข้ามาครอบงำ รวมถึงต่อต้านต่อสู้อำนาจรัฐที่พยายามเข้ามาแทรกแซงหรือดึงทรัพยากรและผลผลิตไปจากชุมชน สิ่งเหล่านี้เป็นพลังสำคัญที่เสริมความเข้มแข็งในระดับชุมชนและระดับชาติ องค์ความรู้ใหม่ คือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ต้องอาศัยวัฒนธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้รูปแบบของหลักของความเอื้ออาทร การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม

ประเพณีและเรียนรู้ร่วมกันในภูมิปัญญาของคนในแต่ละชุมชน นำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน ก่อให้เกิดความสุข พัฒนาอย่างยั่งยืน

Keywords:

Community Culture;
Sustainable Development;
Strong Community

Abstract

This article aims to present the community culture in order to reflect the roles of cultural dimensions for solving the developmental problems sustainably which is explained by the framework of community culture. It is divided into four stages of the birth of community culture in the followings: 1) before the Thailand revolution of 1932; 2) after the Thailand revolution of 1932-1957; 3) the formation of the concept of community culture in decade of 1977-1997; 4) the concept of economy and Community culture as a parallel concept of modernization. The concept of community culture is a valuable resource of society. The state should reduce its roles and improve folk culture by increasing the roles of religion and international culture to mix each other. It is a complete development in psychological, community life, and environmental balance. Community cultural elements include the creation of folk technology, confidence in the villagers' potential and folk wisdom which can make the villagers live happily and have stable sustainable development in the life of the community itself. The capitalist economic growth is the principle of development that is not based on self-sufficiency but it is primarily dependent on foreign countries. As well as being a development that lacks participation from the people causing problems of unsustainable and unbalanced development affect both economically, socially, culturally, and environmentally. Therefore, there is a review of the approach that will lead to sustainable development through development according to the Sufficiency Economy Philosophy of His Majesty King Rama IX, including the development according to the concept of community culture and restoration of the self-reliant economy of production which will enable the community to exist independently and be able to resist external influences to take over. In addition, it resists the state power that attempts to intervene or take resources and products from the community. These are important forces to strengthen at the community and national level. The body of knowledge indicates that is an important factor that makes a strong community relies on culture as a tool to build community strength. By using the theme of the principle of generosity compliance with traditions and learn together in the wisdom of people in each community, applied to create confidence in the potential of the community cause happiness sustainable development.

บทนำ

วัฒนธรรมชุมชนเป็นทรัพยากรที่มีค่าของสังคม เพราะทำให้ชุมชนรวมตัวกันเป็นกลุ่มย่อย เพื่อช่วยเหลือและสร้างความเข้มแข็งให้แก่คนในชุมชน ทั้งทางด้านจิตใจ ชีวิตชุมชนและความสมดุลของสิ่งแวดล้อม ไม่มีลักษณะรูปแบบตายตัว เนื่องจากชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ตลอดจนบริบทของแต่ละชุมชนก็แตกต่างกันออกไป เพราะชุมชนมีระบบความเชื่อและวิถีการพัฒนาคือเป็นอิสระของตัวเอง นอกจากนี้ วัฒนธรรมชุมชนยังมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมของคนชั้นกลาง ซึ่งวัฒนธรรมชุมชนจะสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ การใช้แรงงานและระบบเครือญาติ อย่างไรก็ตาม หลังจากมีแผนพัฒนาประเทศที่ได้แนวทางมาจากประเทศตะวันตก ทั้งนี้ เพื่อพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรม (Industrialization) จึงทำให้ชุมชนกลายเป็นเมือง (Urbanization) ที่เน้นความเจริญเติบโตทางวัตถุ แสวงหาความมั่นคง ผลกำไร จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและมีผลกระทบต่อประเทศเป็นอย่างมาก ในระดับปัจเจกบุคคลเกิดปัญหามากขึ้น ตลอดจนขาดความสมดุลทางทรัพยากรธรรมชาติ กระทั่งมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง โดยนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยมีแนวทางไว้หลายประการ เช่น การพัฒนาสังคมชุมชนเข้มแข็งโดยเน้นชุมชนเป็นศูนย์กลาง พัฒนาแบบองค์รวม และพัฒนาแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ทั้งนี้ เพื่อพัฒนาวิถีชุมชนให้เกิดเป็นวัฒนธรรมชุมชนอย่างแท้จริง

เนื้อเรื่อง

การก่อเกิดวัฒนธรรมชุมชน

คำว่า วัฒนธรรมชุมชน เกิดขึ้นในทศวรรษที่ 2520 โดยเป็นแนวคิดทางเลือกในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชนบทอย่างยั่งยืน แนวคิดนี้มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านว่า มีองค์ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาวิถีชีวิต ความเชื่อ รวมทั้งเครือข่ายของชุมชนที่สามารถทำให้ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุขและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน มั่นคงในชีวิตของชุมชนเองได้ อย่างไรก็ตาม การก่อตัวของกระแสวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทยสามารถจำแนกเป็น 3 ระยะ ตามการเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชน (ยุคตี มุกดาวิจิตร, 2538: 11-15) ดังต่อไปนี้

ระยะแรก ในปี พ.ศ. 2433-2475 องค์กรอาสาสมัครเพื่อการสงเคราะห์ ซึ่งมีความเห็นว่าเป็นว่า ชุมชนผู้ด้อยโอกาสจำเป็นต้องมีการช่วยเหลือเพื่อการสงเคราะห์ เริ่มจากการเป็นสถานรับเลี้ยงเด็กกำพร้า ก่อตั้งโดยพระวิมาดาเธอพระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ ต่อมาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เริ่มมีแนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมที่เผยแพร่เข้ามาจากตะวันตก เกิดองค์กรที่มีแนวคิดเรียกร้องสิทธิสตรี การส่งเสริมบทบาทของสตรี และเกิดองค์กรเอกชนที่สำคัญมากในประเทศไทย คือ สภาสังคมสงเคราะห์ จุดประสงค์หลักขององค์กรพัฒนาเอกชนในระยะนี้ คือ การบรรเทาทุกข์ภัย เนื่องจากสงครามและผู้ได้รับผลกระทบของสงคราม ตลอดจนบรรเทาทุกข์ภัยของประชาชนผู้ด้อยโอกาสในสังคม

ระยะที่สอง ทศวรรษที่ 2500 เกิดองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาและอาสาสมัครจากต่างประเทศเข้ามาในประเทศไทย ทั้งนี้ เพื่อให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หลังจากทศวรรษที่ 2500 เกิดองค์กรเอกชนไทยซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนา เช่น ปี พ.ศ. 2510 เกิดองค์กรแรก คือ มูลนิธิปวยอิ้งภรณ์ ที่ส่งเสริมกิจกรรมค่ายอาสาสมัครเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบท ปี พ.ศ. 2513 เกิดองค์กรพัฒนาเอกชนสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย และหลังจากการเกิดเหตุการณ์ตุลาคม พ.ศ. 2516 กิจกรรมอาสาสมัครเพื่อการพัฒนาที่เกิดขึ้นมากมายโดยมีเป้าหมาย คือ การพัฒนาจากภายนอกเข้าสู่ชุมชน

ระยะที่สาม ทศวรรษที่ 2520 การฟื้นฟูและประสานงานในรูปแบบเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน ต่างประเทศที่เข้ามาในฐานะองค์กรการช่วยเหลือผู้อพยพชาวกัมพูชาในประเทศไทยได้ขยายบทบาทไปสู่การพัฒนาชนบทของไทยด้วยเงินสนับสนุนจากต่างประเทศเพื่อการพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ประกอบกับในระยะนี้ขบวนการคอมมิวนิสต์เริ่มสลายตัว เป็นการลดความหวาดระแวงที่รัฐมีต่อการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเพิ่มจำนวนมากขึ้นในไทย ปี พ.ศ. 2521 ได้มีแนวคิดรวมตัวขององค์กรพัฒนาเป็นเครือข่ายขึ้นและจัดให้มีการสัมมนาร่วมกันทุกปีของรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ คือ ปี พ.ศ. 2527 มีความคิดให้องค์กรพัฒนาเอกชนด้านการพัฒนาชนบทรวมตัวกันทั้งในระดับภาคและระดับชาติ และได้จัดให้มีการสัมมนาในทั้งสองระดับ โดยในปี พ.ศ. 2528 มีการเลือกตั้งคณะกรรมการประสานงานเครือข่าย ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นความเคลื่อนไหวของการพัฒนาระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับรัฐบาล กล่าวคือ รัฐบาลมองว่า การรวมตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าวโดยการสนับสนุนของคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจะเป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการพัฒนาตามแผนพัฒนา และกิจกรรมอื่นที่รัฐส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชน เป็นการแผ่ขยายจากแนวคิดของศาสนาจักรคาทอลิกและปัญญาชนผู้ปฏิบัติงานกับชาวบ้านผู้ยากจน จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการอธิบายคำสอนของศาสนาคริสต์อันเป็นผลมาจากการประชุมวาทิกันท์ที่ 2 (พ.ศ. 2505-2508) และความร่วมมือกันกับองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-governmental Organizations; NGOs) สำหรับประเทศไทยเป็นสถานที่เหมาะสมมากองค์กรเหล่านี้ เพราะเป็นสภาพการณ์พิเศษที่ไม่เคยปรากฏในประเทศอื่น ๆ ประเทศไทยเป็นสังคมที่ผู้คนมีน้ำใจ มิตรไมตรี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรักพวกพ้อง ในชนบทยังมีวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็งมากกว่าที่อื่นในโลก หมู่บ้านยังมีเสถียรภาพ แนวคิดของศาสนาจักรคาทอลิกกับองค์กรพัฒนาเอกชนชนต่างประเทศจึงใช้ประยุกต์เข้ากันได้เป็นอย่างดี และประเทศไทยก็พร้อมที่จะรับแนวคิดนี้เพราะชุมชนมีวัฒนธรรมแบบเดียวกันเป็นพื้นฐานอยู่ก่อนแล้ว เพียงแต่ต้องประสบปัญหาจากการคุมคามของระบบทุนนิยม อีกประการหนึ่งปัญญาชนนักวิชาการและคนชั้นกลางในสังคมไทยกำลังตื่นตัวที่จะมีบทบาทและร่วมกันมีส่วนร่วมในการเมืองและกิจกรรมวัฒนธรรมของประเทศ และต้องการหารากฐานของตนเอง รวมทั้งแก้ไขปัญหาของประเทศ จึงสนใจที่จะเรียนรู้และร่วมกันแก้ไขปัญหากับประชาชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547: 183-194) อย่างไรก็ตาม จากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สามารถแบ่งช่วงของการเกิดวัฒนธรรมชุมชนได้ 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีแนวคิดชุมชนแบบลัทธิพระศรีอริย์ ในช่วงสมัยศักดินาเรียกว่า ขบวนการผู้มีบุญ เป็นขบวนการต่อต้านรัฐศักดินาที่บังคับเอาส่วยและการกดขี่แรงงานจากหมู่บ้านอย่างรุนแรง ชุมชนจึงต้องการเป็นอิสระจากอำนาจรัฐ โดยอาศัยความศรัทธาจากตัวผู้นำ ซึ่งอ้างว่า เป็นผู้มีบุญมาเกิด พร้อมปลุกฝังความคิดชาวบ้านว่า ยุคพระศรีอริย์เป็นยุคแห่งความเสมอภาค มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีเจ้านาย ไม่มีการขูดรีด เป็นสังคมที่มีความเป็นชุมชนสูง ทุกคนมีความเสมอภาค

ระยะที่ 2 ยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2500 แนวคิดชุมชนปรากฏในลัทธิชาตินิยมรูปของแนวคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์ เกิดการจัดการปกครองแบบกระจายอำนาจ คือ เทศบาล โดยมีบทบาทในการให้บริการสาธารณสุขและการศึกษาด้วยตนเอง การปราบปรามโจรผู้ร้ายและรัฐอาจอาศัยสหกรณ์เป็นพื้นฐานของการฝึกทหารแก่ประชาชนทั่วไป ปรีดี พนมยงค์มีส่วนผลักดันให้รัฐบาลคณะราษฎรได้ขยายกิจการเทศบาลและเป็นหัวหน้าขบวนการตั้งพรรคสหชีพหลังสงครามและได้สืบทอดแนวคิดสหกรณ์ ในทศวรรษที่ 2480 เกิดความคิดเรื่องวัฒนธรรมของชาติโดยหลวงวิจิตรวาทการ มีความคิดในการแสวงหาวัฒนธรรมไทยให้เห็นเป็นรูปธรรม วัฒนธรรมไทยที่หลวงวิจิตรวาทการอธิบาย คือ วัฒนธรรมไทยที่มีอาณาเขตกว้างขวาง รวมถึงชนชาติไทยนอกประเทศที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานอันเป็นวัฒนธรรมสายหนึ่งในเอเชีย

ระยะที่ 3 ยุคการก่อรูปของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนทศวรรษที่ 2520-2540 เกิดจากการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมขยายสู่ชนบท ขณะเดียวกันลัทธิคอมมิวนิสต์ขยายอิทธิพลในเขตชนบทเช่นเดียวกันเพื่อต่อต้านการพัฒนาของรัฐ การต่อสู้ดังกล่าวมีความรุนแรงด้วยการใช้กำลังอาวุธ ในต้นทศวรรษที่ 2520 จึงเริ่มเกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเพื่อเป็นทางเลือกในการพัฒนา โดยมีนักพัฒนาเอกชนคนสำคัญคือ บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร และบำรุง บุญปัญญา

บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร เริ่มมีแนวคิดเรื่องคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2520 หลังจากที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านเป็นเวลานาน ในปี พ.ศ. 2524 จึงได้เสนอแนวคิดที่ ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว วัฒนธรรมนี้ให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน ความเป็นมิตร ความมีน้ำใจและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงผลักดันให้องค์กรพัฒนาเอกชนสัมมนาเรื่องวัฒนธรรมไทยกับงานพัฒนาชนบท ณ สว่างคนิवास จังหวัดสมุทรปราการในปี พ.ศ. 2524 นับเป็นการเผยแพร่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพีโล เลิศวิชา, 2538: 172)

ในปลายทศวรรษที่ 2520 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดหลักในหมู่นักพัฒนาเอกชน สาเหตุอาจเป็นเพราะปัจจัยทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจที่ทำให้เห็นบทบาทของพลังประชาชนหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ประจวบกับนักศึกษาและปัญญาชนที่เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ผิดหวังจากความไม่เป็นประชาธิปไตยของพรรคจึงได้ออกมาแสดงความคิดเห็นสนับสนุนแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ระยะที่ 4 ยุคแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในฐานะแนวคิดคู่ขนานของการทำให้ทันสมัย (Modernization) ในปี พ.ศ. 2540 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจทำให้ชนชั้นกลางในเมือง รวมทั้งนักวิชาการปัญญาชนหันมาทบทวนการพัฒนาแบบทุนนิยมที่ครอบงำสังคมไทยตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 ผลที่เกิดขึ้น คือ การพัฒนาตกอยู่เพียงกลุ่มเดียว ขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย การพัฒนาได้ละทิ้งภาคเศรษฐกิจ เกษตรกรรม ชนบทและเศรษฐกิจชุมชน ที่ดินทำกินของคนส่วนใหญ่ของประเทศถูกจับจองโดยการตัดไม้ การทำลายป่า ชาวบ้านอพยพเข้ามาใช้แรงงานในเมือง สถาบันชุมชนหมู่บ้านถูกกระทบกระเทือนแทบทุกด้าน โดยเฉพาะทางด้านวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของชาวบ้านถูกทำให้เป็นความสัมพันธ์แบบสินค้า ปัญญาชนชั้นนำจึงเสนอให้เน้นการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยแนวคิดที่ได้รับความนิยมมากที่สุด คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงเสนอทฤษฎีใหม่ที่เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง (Self-sufficient Economy) หรือที่มูลนิธิชัยพัฒนาเรียกว่า เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง จุดประสงค์ตามที่ปรากฏในพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 คือ “เพื่อพออยู่พอกิน...อุ่มชูตัวเองได้” การนำเสนอทฤษฎีดังกล่าวทำให้รัฐบาลประกาศว่า ต่อไปจะดำเนินการพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชน ดังที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) และฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ว่า จะส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักในการพัฒนา

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่า การก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน นักวิชาการอาจแบ่งช่วงเวลาและการมองเหตุการณ์ต่างกันไปบ้าง เช่น ยุคตี มุกดาวิจิตร เริ่มการก่อตัวของแนวคิดดังกล่าวในปี พ.ศ. 2433-2475 จากเหตุการณ์การบริจาคช่วยเหลือเห็นคนชนบทว่า เป็นผู้ขาดแคลนและคนเมืองเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนชนบท ฉัตรทิพย์ นาถสุภาเห็นการก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเกิดก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยเสนอการต่อต้านอำนาจรัฐของชาวบ้านด้วยระบบความเชื่อในตัวผู้นำเรียกว่า ผู้มีบุญ และมีความเชื่อในเรื่องชุมชนในอุดมคติ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการทั้ง 2 คนที่กล่าวมา มีความเห็นสอดคล้องกันในเรื่องคำว่า วัฒนธรรมชุมชน เกิดขึ้นในทศวรรษที่ 2520 โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปศึกษาหมู่บ้านและเห็นถึงศักยภาพของชาวบ้านในชนบทในการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างแท้จริง

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

นักวิชาการในประเทศไทยส่วนใหญ่อธิบายความหมายของคำว่า วัฒนธรรมชุมชน ในทิศทางคล้ายคลึงกัน โดยให้นิยามว่า วัฒนธรรมชุมชนมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมของคนชั้นกลางและคนชั้นสูง ซึ่งวัฒนธรรมชุมชนผูกพันอยู่กับธรรมชาติและชุมชนเครือญาติ เป็นรูปแบบสังคมที่มีอายุยืนนานหลายร้อยปี ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมอยู่ในตัวเอง ไม่มีรูปแบบแน่นอน เพราะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและบริบทของชุมชนนั้น ๆ (โกวิท พวงงาม, 2553: 404) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เป็นอิสระ มีระบบความเชื่อและวิถีการพัฒนาที่เป็นของตัวเอง แต่แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นแนวคิดที่มาจากภายนอกประเทศ ซึ่งประสานเข้ากับอำนาจรัฐในประเทศที่เป็นแนวพัฒนาแบบทุนนิยม ซึ่งทำลายวัฒนธรรมชุมชน (บำรุง บุญปัญญา, 2549: 155-156) ดังนั้น รัฐควรลดบทบาทตนเองและปรับปรุงวัฒนธรรมชุมชนโดยการเพิ่มบทบาทของศาสนาด้วยการนำวัฒนธรรมสากลเข้ามาผสมด้วย จึงจะเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านจิตใจ ชีวิตชุมชนและความสมดุลของสิ่งแวดล้อม (ประเวศ ะสี, 2530: 34-36)

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมชุมชนก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้คนในชุมชนมีอยู่มีกิน จากการที่อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจึงเกิดวัฒนธรรมการผลิต โดยเฉพาะการผลิตแบบกสิกรรม ซึ่งได้ก่อเกิดความคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น การปั้นถ้วยชาม การสานไม้ไผ่เพื่อใช้ประโยชน์ในการล่าสัตว์ และเครื่องมือจับสัตว์น้ำต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้แสดงถึงการต่อสู้เพื่อมีชีวิตรอดในท่ามกลางธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติ จึงเกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ประกอบกับความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวความเป็นมาและเป็นไปของจักรวาล โลกและชีวิต พัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อ เกิดระบบคุณค่าและเกิดการรับศาสนาเข้ามาในชุมชนพร้อมกับพิธีกรรมต่าง ๆ การที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน สัมพันธ์กันเกิดเป็นจารีต ประเพณี ระบบกฎเกณฑ์และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543: 34) ได้ยึดถือปฏิบัติวัฒนธรรมทางการผลิต มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน การเพาะปลูกที่ผลทางการเกษตรมีปัจจัยเกี่ยวกับดิน น้ำและแรงงานเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องมีการจัดการเรื่องที่ดินทำกินให้เหมาะสม ไม่ให้เกิดการทะเลาะวิวาท จึงต้องมีผู้นำชุมชนขึ้นมาจัดการที่เรียกว่าผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับสุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533: 12-14) ที่กล่าวว่า ระบบ กฎเกณฑ์และประเพณีที่เกิดขึ้นเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดและอยู่ร่วมกันได้นี้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีวิวัฒนาการและพัฒนาขึ้นมาตามลำดับ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีทั้งส่วนที่ตายไปเพราะไม่มีใครยึดถือปฏิบัติอีก และส่วนที่ถูกเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ โครงสร้างวัฒนธรรมของชุมชนจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้ 1. ระบบการผลิตหรือระบบการทำมาหากิน 2. ระบบการอยู่ร่วมกันอันประกอบด้วยครอบครัว เครือญาติ ชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน 3. ระบบทางความเชื่ออันประกอบด้วยศาสนา คุณค่าและพิธีกรรม

ดังนั้น วัฒนธรรมชุมชนจึงแสดงถึงความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านว่า มีพลังความสามารถในการทำให้ชุมชนของชาวบ้านเข้มแข็งด้วยการสร้างภาพลักษณ์ของหมู่บ้านมีวัฒนธรรมที่ดีงาม มีวิถีชีวิตความเอื้ออาทรและมีวิถีปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ความอุดมสมบูรณ์และศีลธรรมอันดีของชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่อย่างอิสระและสามารถต้านทานอิทธิพลจากภายนอกที่จะเข้ามาครอบงำโดยการนำวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความรู้และคุณค่าของชุมชนมาใช้ในกระบวนการพัฒนาและจัดการด้านการผลิตที่เน้นการพึ่งพาตนเอง รวมทั้งมีการแบ่งปันและการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอย่างสมดุล มีระบบการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมโดยผ่านกระบวนการทางสังคมต่าง ๆ

นอกจากนี้ ภายในชุมชนยังสามารถฝึกกำลังกันต่อต้านต่อสู้อำนาจรัฐที่พยายามเข้ามาแทรกแซงโดยดึงเอาทรัพยากรและผลผลิตไปจากชุมชน

องค์ประกอบวัฒนธรรมชุมชน

ผลของความพยายามร่วมกันต่อสู้และแสวงหาหนทางเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติ ความพยายามประการหนึ่งของวัฒนธรรม คือ ความพยายามในการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่อาจจะแสดงออกมาในรูปของเทคโนโลยี เครื่องมือ ทักษะ กรอบแนวคิด ตัวบุคคล ซึ่งอาจสรุปได้ว่า ผลผลิตเหล่านี้เป็นการเอาชนะธรรมชาติ (Master/Dominate) อันเป็นการแสดงคุณค่าที่อยู่ร่วมอย่างปรานีและสอดคล้องกับธรรมชาติ (Harmony)

ในชุมชนแต่ละแห่งมีการสร้างสรรค์เทคโนโลยีพื้นบ้านขึ้นมาอย่างมากมายและยาวนาน เช่น การทำเหมืองฝาย เนื่องจากลักษณะพื้นที่ที่ลาดเอียงของภาคเหนือ หากวิเคราะห์เนื้อหาของเทคโนโลยีพื้นบ้านเหล่านี้แล้วสามารถใช้เป็นพื้นฐานสำหรับความรู้สมัยใหม่ เช่น ความเชื่อเรื่องการห้ามตัดต้นไม้ ซึ่งตรงกับหลักนิเวศวิทยาในปัจจุบัน ความรู้และคุณค่าทั้งหมดที่ได้ช่วยแก้ไขปัญหาระยะการอยู่รอด (Survival) ของมนุษยชาติในแต่ละท้องถิ่นนับเป็นพันปีมาแล้วและได้ถ่ายทอดส่งต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น หากผลความพยายามร่วมกันในการแสวงหาวิธีการในการอยู่ร่วมกันระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อาจจะเป็นทั้งเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ภายในกลุ่มเดียวกันหรือเพื่อนมนุษย์ภายนอกกลุ่มผลิตผลทางวัฒนธรรม เช่น วิธีการรวมกลุ่มองค์กร (ระบบครอบครัว เครือญาติ) การแบ่งภาระหน้าที่และความรับผิดชอบตามเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น ตามเพศ อายุ การกำหนดหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม การกำหนดตัวบุคคลที่เป็นศูนย์รวมของกลุ่ม เช่น ผีบรรพบุรุษ นอกจากนี้ ยังมีวิธีการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การปรับหรือภาคเหนือเรียกว่า ไหม การขอขมา รวมทั้งระบบคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง เช่น การให้อภัย โอลิสิกกรรม

จากการที่ได้เห็นแหล่งที่มาของศักยภาพความสามารถและคุณธรรมของชาวบ้านทำให้เห็นว่า ความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้าน ไม่ได้เกิดจากทฤษฎีหรือเกิดจากการนึกคิดขึ้นเอง หากแต่ศักยภาพดังกล่าวนี้ ได้พิสูจน์มาแล้วด้วยผลงานที่เป็นจริง จากการที่ชุมชนสามารถสืบทอดวิถีชีวิตได้อย่างยาวนานและวัฒนธรรมชุมชนแต่ละแห่งก็มีเอกลักษณ์ที่เป็นตัวกำเนิดแห่งความภาคภูมิใจ ศักดิ์ศรีในตัวเอง จึงเป็นแหล่งกำเนิดของพลังชุมชน อย่างไรก็ตาม ทุกชุมชนสามารถสกัดลักษณะร่วมของเอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมชุมชนได้ โดยยกตัวอย่าง 2 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่หนึ่ง วัฒนธรรมชุมชนเป็นวัฒนธรรมที่ถือคนเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ เน้นความสำคัญของคนมากกว่าวัตถุ ลักษณะดังนี้แสดงออกและรับรู้ได้จากการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเกิด การตายที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของมนุษย์ทั้งสิ้น (Human-Centered Culture) และเมื่อถือคนเป็นศูนย์กลางแห่งความสำคัญแล้ว ในขั้นต่อมา คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนเป็นเรื่องสำคัญและสำคัญกว่าวัตถุ วัฒนธรรมไทยโดยส่วนรวมก็ยังคงเหลือร่องรอยเช่นนี้อยู่ ดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์ภาษาไทยที่มีคำอันเกี่ยวข้องกับคำว่า ใจ และคำว่า หน้า มากกว่าคำชุดอื่น ๆ หน้าและใจจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนและความสัมพันธ์ระหว่างคน

ลักษณะที่สอง วัฒนธรรมชุมชนเป็นกรอบความคิดองค์รวม (Holistic) แนวคิดนี้เป็นความสัมพันธ์แบบโยงใยระหว่างความสัมพันธ์ในทุกมิติ คือ ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง คุณค่าจริยธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดกับการกระทำ ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับคุณธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณ ฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นการทำกิจกรรมใดจะมีลักษณะความสัมพันธ์ทุกมิติเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ หากวิเคราะห์วิถีชีวิตประจำวัน ธรรมเนียม ประเพณี การละเล่นและการผลิตจะพบลักษณะของกรอบความคิดดังกล่าวภายใน

อย่างไรก็ตาม การจัดระบบเศรษฐกิจที่มีรูปแบบโครงสร้างแบบทุนนิยมนั้น ไม่ได้เป็นรูปแบบเดียวของมนุษยชาติ ชุมชนหลายแห่งในประเทศไทยมีรูปแบบการจัดระบบเศรษฐกิจที่ไม่ได้เน้นกำไร เป้าหมายสำคัญ (Profit Oriented) ไม่ได้เน้นคุณค่าการแข่งขันในการผลิต แต่กลับจัดระบบเศรษฐกิจที่เน้นคนเป็นเป้าหมายสำคัญ เน้นการร่วมมือช่วยเหลือ เป้าหมายของเศรษฐกิจไม่ได้เน้นการกินดีอยู่ดีเพิ่มขึ้นตลอดเวลาในเชิงปริมาณ แต่มุ่งการกินพอดี อยู่พอดีในแง่คุณภาพชีวิตและความสมดุลการสะสมทุน อาจไม่ได้กระทำในรูปแบบของการสั่งสมวัตถุในหน่วยของปัจเจกบุคคล แต่เป็นการลงทุนในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) ในหน่วยของชุมชน เช่น ระบบทำนาผ่ากึ่ง ระบบเลี้ยงวัวผ่ากึ่งของคนทางภาคเหนือ ที่อยู่บนฐานความคิดว่า ถ้าช่วยเขาในวันนี้ วันหน้าเขาช่วยเหลืออะไร เขาก็จะมาช่วยเราบ้าง เป็นแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า ระบบการแลกเปลี่ยน (Exchange) ไม่ได้มุ่งที่การสั่งสมมูลค่า แต่เน้นการสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

นอกจากนี้ การจัดระบบอำนาจในวัฒนธรรมชุมชนที่เรียงลำดับของอำนาจจากมากไปหาน้อยตามลำดับ (Hierarchy) หรือรูปแบบประชาธิปไตยไทยทางอ้อมโดยผ่านตัวแทนนั้นอาจเป็นเพียง 2 รูปแบบเท่านั้นในการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจ และหากศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนจะพบรูปแบบอำนาจในแบบอื่น เช่น ระบบการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจ (Check and Balance) ที่แสดงออกในความสัมพันธ์ 3 เสา ระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน พระภิกษุและประชาชน อย่างไรก็ตาม ในระบบความคิดของชาวนาอาจเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมชุมชนนั้น หากไม่เข้าใจทั้งความหมายและการรับมาทั้งหมด เพราะอาจตีความผิดก็ได้ เช่น ปรากฏการณ์ที่ใช้ระบบประชาธิปไตยแบบหนึ่งคนหนึ่งเสียง (One Man One Vote) อาจจะไม่พอใจชาวกระเหรี่ยงที่ตัดสินใจโดยใช้คำตัดสินสุดท้ายจากผู้อาวุโส เป็นต้น

สำหรับการวิเคราะห์ภาษาเป็นอีกหน่วยหนึ่งที่สามารถใช้วิเคราะห์วัฒนธรรมได้อย่างดี เพราะภาษาเป็นแหล่งตกผลึกของปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ของสังคม เช่น กรณีของวัฒนธรรมไทยที่ใช้คำว่า หน้าและคำว่า ใจ มากเป็นพิเศษ ในการวิเคราะห์ความหมายอาจใช้การวิเคราะห์ความหมาย 2 ระดับ คือ การมีความหมายโดยอรรถ (Denotative Meaning) อันเป็นความหมายที่แตกต่างกันไปตามประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ตามอคติและความเชื่อที่มีในแต่ละกลุ่มชน ดังนั้น เมื่ออ่านความหมายระหว่างบรรทัดของภาษา ถ้อยคำที่ปรากฏอยู่ในระบบวัฒนธรรมชุมชนจะเข้าถึงระบบคุณค่า ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ เช่น ในขณะที่ภาคกลางมีการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายเป็นแบบข้างเท้าหน้าและข้างเท้าหลัง ซึ่งบ่งบอกนัยว่า เท้าหน้าจะต้องเป็นผู้นำและเท้าหลังจะต้องเป็นผู้ตาม อันเป็นความหมายในลักษณะที่ฝ่ายหนึ่งเหนือกว่า-ฝ่ายหนึ่งต่ำกว่า ในขณะที่ภาคเหนือจะเปรียบเทียบชายว่า เปรียบเหมือนล่อทั้ง 2 ข้างของเกวียนที่จะต้องมียุทธ์ลักษณะเสมอภาคมากกว่า

นอกจากองค์ประกอบของวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว มีองค์ประกอบที่สำคัญที่แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมชุมชนเกิดจากความคิดและวิถีปฏิบัติของชุมชน องค์ประกอบที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนที่มักจะถูกเน้นย้ำอยู่เสมอโดยนักคิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น อันเป็นโลกทัศน์ที่ชาวบ้านใช้ทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบายและกระทำการต่าง ๆ และยังเป็นวิถีปฏิบัติที่ใช้สำหรับการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตประจำวัน หากกล่าวได้ว่า ชุมชน คือ พลังที่คอยควบคุมให้ชีวิตกำกับดูแลชาวบ้านแล้ว ภูมิปัญญาชาวบ้าน ก็คือ แบบแผนเนื้อหาแต่ละชุมชน พลังดังกล่าวมีลักษณะทั่วไปเหมือนกันทุกชุมชน แต่ในแง่ของภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่ละหมู่บ้านก็จะมีภูมิปัญญาเฉพาะตนแตกต่างกันออกไป (ยุคติ มุกดาวิจิตร, 2548: 20)

การขยายตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ในช่วงทศวรรษที่ 2530 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้ขยายตัวในหมู่นักคิด นักวิชาการโดยได้หลอมรวมกันกับแนวคิดใกล้เคียง และในช่วงทศวรรษที่ 2540 หลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ แนวคิดนี้ได้รับการขานรับอย่างกว้างขวางจากประชาชน เป็นอุดมการณ์หนึ่งที่สำคัญของสังคมไทย นอกเหนือจากอุดมการณ์ทุนนิยม แนวคิดสำคัญที่หลอมรวมและมีส่วนสำคัญในการขยายแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนให้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากนักคิด นักวิชาการของไทย คือ แนวพุทธ แนวธุรกิจชุมชนและแนวความขัดแย้ง

1) แนวพุทธ นักคิดที่สำคัญที่สุด คือ ประเวศ วะสี ซึ่งมีแนวคิดที่ไม่แตกต่างจากแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนัก แต่สิ่งที่เพิ่มเติม คือ การปรับปรุงวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยเพิ่มหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นชุมชนธรรมนิยม เป็นแนวคิดที่ให้สังคมไทยเห็นความสำคัญของชุมชนและการพัฒนาฐานรากของสังคมที่ว่า เป็นการสนับสนุนแนววัฒนธรรมชุมชน เพราะเป็นแนวศาสนาเพื่อประชาชนธรรมดา เพื่อชุมชนชาวบ้าน

2) แนวคิดธุรกิจชุมชน นักคิดที่สำคัญ คือ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ แนวคิดนี้เสนอว่า ชุมชนควรผลิตเพื่อขายด้วย นอกเหนือจากการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง ก็ควรมีการบริหารจัดการที่ดีให้มีส่วนเกิน โดยเสนอคำขวัญว่า “หนึ่งครัวเรือนสองวิถีการผลิต” สองวิถี คือ เลี้ยงตัวเองหนึ่ง และวิถีทุนนิยมอีกหนึ่ง ซึ่งชุมชนควรพร้อมที่จะเข้าแข่งขันผลิตเพื่อขายในระบบทุนด้วย แม้มีฐานการเป็นสถาบันครอบครัวและชุมชน เมื่อเข้าไปอยู่ในระบบตลาด พฤติกรรมก็จำเป็นต้องใช้ระบบทุนอยู่บ้างเพื่อให้ดำรงอยู่และขยายตัวได้ แนวคิดธุรกิจชุมชนนี้โดยแท้แล้วเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่มองว่า ธุรกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นส่วนหนึ่งที่เปิดต่อสัมผัสกับระบบเศรษฐกิจทุน แต่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจทุนและเพื่อให้ฝ่ายชุมชนได้ประโยชน์จากระบบตลาด ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ฝ่ายชุมชนจะต้องพุ่มพักตัวเองแต่ละหน่วยครอบครัวให้มีความเข้มแข็งมากที่สุดเป็นอันดับแรก แล้วจึงรวมกันเป็นเครือข่ายหรือสหกรณ์ก่อนที่จะต่อรองกับนายทุน

3) แนวคิดความขัดแย้ง เป็นแนวคิดที่สำคัญที่สุดที่ได้แย้งกับแนวคิดทุนนิยม โดยมีพื้นฐานแนวคิดจากสำนักมาร์กซิสม์ (Marxism) เสนอว่า สังคมไทยไม่มีความชอบธรรมเพราะชนชั้นเจ้าที่ดินและนายทุนผูกขาดเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ขณะที่ชนชั้นชาวนาและกรรมกรไม่มีปัจจัยการผลิต ถูกขูดรีด จะต้องล้มล้างอุดมการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย มีการต่อสู้ด้วยอาวุธเพื่อล้มล้างระบบทุน ต่อมาได้ล้มเลิกไปเนื่องจากสถานการณ์สากลและความไม่สอดคล้องกับสภาพโครงสร้างการเมืองและวัฒนธรรมไทย กล่าวคือ เศรษฐกิจไทยยังเป็นเศรษฐกิจของผู้ผลิตเล็กอิสระ ซึ่งยังมีปัจจัยการผลิตอยู่ในมือ ชาวนายังคงเป็นเจ้าของที่ดิน ชุมชนยังอยู่ ส่วนแนวคิดความขัดแย้งสายกลาง คือ สำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง มีกำเนิดและพัฒนาการที่เป็นตัวของตัวเอง วิพากษ์ระบบทุนและรัฐเผด็จการตามแนวคิดมาร์กซิสม์ แต่มีความตระหนักว่า ยังเข้าใจชนบทและภายในเขตของประเทศไม่พอ ต้องศึกษาจากภายนอกประเทศด้วย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548: 133)

วัฒนธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

สำนักวัฒนธรรมได้ชี้ให้เห็นว่า กระแสทุนนิยมทำลายชุมชนจนเกิดความอ่อนแอเกือบทั่วทุกแห่ง การฟื้นฟูชุมชนให้เข้มแข็งได้ต้องอาศัยวัฒนธรรมเป็นฐานสำคัญเพราะเป็นรากแก้วที่ยั่งยืน สำหรับชุมชนแล้ว วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ถูกสร้างมาโดยตนเองและเพื่อตนเอง ย่อมเป็นภูมิคุ้มกันที่แน่นอน มั่นคง ชุมชนมิได้อยู่โดดเดี่ยว หากแต่สัมพันธ์กันทั้งระบบชุมชนใกล้เคียงและห่างไกลหลายระดับและหลายมิติ ย่อมเป็นธรรมดาที่ต้องได้รับผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ การรับมือกับผลกระทบไม่ว่าจะเป็นการผสมผสาน การสร้างเสริมและการกลั่นกรองในการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม ล้วนเป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม ชุมชนใดจะมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมต้องเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมเป็น

ของตนเองที่ไม่ถูกครอบงำ (Hegemony) โดยวัฒนธรรมอื่น ในที่สุดการมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง เพื่อชุมชน มีความเข้มแข็งนั้นต้องอาศัยเงื่อนไขทางวัฒนธรรม คือ เมื่อได้พิจารณาถึงความหมายและองค์ประกอบของ วัฒนธรรมชุมชนดังกล่าวแล้ว สามารถอธิบายถึงลักษณะของวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งสถานการณ์ดำรงอยู่ของวัน ธรรมชุมชนมีลักษณะเป็นองค์รวม (Holistic) และเป็นพลวัต (Dynamic) กล่าวคือ วัฒนธรรมในแต่ละมิติจะ เชื่อมโยงภายในระหว่างกันและกัน ระบบภายนอกเป็นเนื้อเดียวกันอย่างแยกไม่ออก และมีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงตามบริบทและกาลเวลา โดยสุรวุฒิ ปัดไธสง (2545: 13-16) ได้แสดงลักษณะของวัฒนธรรม ชุมชนไว้ ดังนี้

1. วัฒนธรรมที่เป็นระบบความสัมพันธ์และแบบแผนความประพฤติปฏิบัติ ความสัมพันธ์นี้เกิดขึ้น ภายใต้โครงสร้างสังคมหมู่บ้านที่มีความเป็นชนชั้นน้อย มีความใกล้ชิด ความเป็นพี่เป็นน้องสูง คนแทบรู้จักกัน หมด (Murdock, 2012: 387) ฉะนั้น ความสัมพันธ์ที่เป็นวัฒนธรรมของคนในชุมชนหมู่บ้านจึงมีลักษณะเป็น แนวราบและอุปถัมภ์ค้ำจุนกันและกัน กล่าวคือ คนอยู่ร่วมกันโดยไม่มีลำดับชั้นทางสังคม ทำให้เกิดความ ใกล้ชิดและนำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ความสัมพันธ์แบบแนวราบเกิดจากระบบสังคมที่ฐานะทาง สังคมไม่แตกแยกกัน ระบบการเป็นเครือญาติ การนับถือกันเหมือนญาติพี่น้อง วัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของ ความสัมพันธ์แบบสัมพันธ์แนวราบจะปรากฏในองค์กรย่อยของชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็นองค์กรทางศาสนา องค์กรทางอาชีพ องค์กรสวัสดิการสังคม องค์กรทางการศึกษาและสถาบันทางการเงิน

2. วัฒนธรรมที่เป็นระบบความคิด ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาจากคนใน ชุมชน ซึ่งสามารถสร้างขึ้นตามระบบสังคมและบริบทของตนเอง เป็นวัฒนธรรมชุมชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อ ระบบความคิดนี้มีกฎเกณฑ์กับพิธีกรรมหรือระบบสัญลักษณ์

3. ประเพณีเป็นวัฒนธรรมอันเป็นแนวปฏิบัติที่สืบทอดกันมายาวนาน ซึ่งชาวบ้านยึดถือต้องทำตาม บรรพบุรุษ ส่วนใหญ่เป็นประเพณีที่เป็นหลักการทางศาสนาหรือหลักปฏิบัติที่จำเป็นต่อชีวิตเป็นตัวกำกับ

4. ความรู้ของชุมชนถูกชาวบ้านผลิตมาเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้ ความรู้นี้ จะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับทุกมิติของชุมชนเพราะความรู้จะเป็นตัวขับเคลื่อนชุมชนอย่างวิเศษ คือ ความรู้เป็น ตัวกำหนดหรือสร้างชีวิตชุมชน ความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น ความรู้ด้านการทำนา ยารักษาโรค สังคม ทรัพยากร สภาพแวดล้อม ภูมิศาสตร์ ตลอดจนความเชื่อประเพณีและหลักคำสอนทางศาสนา ระบบความรู้ เกิดประโยชน์สำหรับชุมชนได้ต้องมีกระบวนการสร้าง/ผลิตซ้ำ/ถ่ายทอด/ใช้สอย/แพร่กระจาย และการ ปรับปรุงประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

5. ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้นมาเพื่อให้เป็นความรู้ประจำแผ่นดิน ประจำถิ่น มีเอกลักษณ์ หรือลักษณะเฉพาะ สะท้อนความเป็นท้องถิ่นของตนเอง แต่อาจนำไปใช้แห่งอื่นได้หากประยุกต์ใช้ถูกต้อง เหมาะสม ภูมิปัญญาต้องอาศัยปราชญ์หรือผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญของชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์ สืบทอด/กระจาย/ ผลิตซ้ำ ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาว่า มีความจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของชุมชนมาตั้งแต่เดิม ซึ่ง สืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสาย มีการปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับการเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจน สามารถผสมผสานกับภูมิปัญญาหรือความรู้จากนอกชุมชนอีกด้วย

6. คุณธรรมก็เช่นเดียวกันกับความรู้ที่เชื่อมโยงกับทุกมิติของชีวิตในชุมชน คุณธรรมเป็นตัวกำกับ พฤติกรรมทั้งหมดของคน คุณธรรมหลายประการสอดคล้องมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา ระบบคุณธรรม เป็นสิ่งที่ยอมรับร่วมกันว่า เป็นหลักการที่ทำให้ส่วนรวมอยู่ร่วมกันได้ หากขาดคุณธรรมแล้วสังคมจะเกิดความ วุ่นวาย ไร้ระเบียบ ในการนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการปฏิบัติงานด้านชุมชนนั้น สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและองค์กรเซเบโม (Cebemo) ประเทศเนเธอร์แลนด์ได้เสนอว่า การพัฒนาวัฒนธรรม ชุมชนเป็นการพัฒนาที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ 2 ประการ คือ 1) การทำงานพัฒนาที่ตอบสนองกับความ

ต้องการของชาวบ้าน 2) การทำงานพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วิธีคิด วิธีปฏิบัติ กล่าวคือ วัฒนธรรมของชาวบ้าน ในภาคปฏิบัติการทำงานแนวนี้จะประกอบด้วยคุณสมบัติด้านการพัฒนาที่เป็นหลัก 4 ประการ คือ

1. การถือเอาชาวบ้านเป็นตัวของการพัฒนา กล่าวคือ การให้ชาวบ้านเป็นองค์ประธาน (Subject of Development) มิใช่เป็นวัตถุรองรับการพัฒนา มิใช่บุคคลอื่นไปพัฒนา เพราะชาวบ้านมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเอง บทบาทของบุคคลภายนอกจะเป็นเพียงผู้คอยเสริมเงื่อนไขที่เหมาะสมเท่านั้น ชาวบ้านมิใช่เป็นแต่ผู้ที่มีปัญหาชีวิตเท่านั้น แต่ยังมีประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาที่นั้น แนวทางการพัฒนาจึงต้องเป็นแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up Approach)

2. การใช้แนวทัศนแบบเชิงบวก (Positive Approach) ในวัฒนธรรมชุมชนมีทั้งสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ และสิ่งที่สูญหายไปแล้ว เช่น รูปแบบการลงแขกเกี่ยวข้าวหายไปแล้ว แต่สำนึกที่ยังอยากจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันยังมีอยู่ ดังนั้น ในทางปฏิบัติจะต้องเริ่มต้นงานสร้างสรรค์จากสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่ มิใช่เริ่มต้นจากด้านที่ชาวบ้านหมดไปแล้ว

3. การใช้หลักการประสานกัน (Articulation) คือ การสำรวจข้อดีข้อเสียด้วยวัฒนธรรมภายในชุมชนกับวัฒนธรรมภายนอกชุมชนแล้วประสานข้อดีเข้าด้วยกันและจัดข้อต่อทั้งสองส่วนนั้นเสีย

4. การใช้ทัศนะแบบองค์รวม (Holistic Approach) เป็นทัศนะหลักในการพิจารณาสรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรม การตัดสินใจและพิจารณาความสัมพันธ์โยงใยทุกมิติ การนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการปฏิบัติงานชุมชนนั้นก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนโดยสำนักวัฒนธรรมชุมชนได้ชี้ให้เห็นว่า กระแสทุนนิยมทำลายชุมชนจนเกิดความอ่อนแอเกือบทุกแห่ง การฟื้นฟูชุมชนให้เข้มแข็งได้ต้องอาศัยวัฒนธรรมเป็นฐานสำคัญ

วัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนาประเทศ

วัฒนธรรมชุมชนสามารถพัฒนาประเทศได้หลายประการ ประการแรก การทำให้ประชาชนรู้สำนึก และเห็นความสำคัญในคุณค่าของวัฒนธรรมตนเอง พยายามเน้นความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมแทนความสัมพันธ์ทางอำนาจ ถ้าความสัมพันธ์ในสังคมเป็นความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ประชาชนจะเห็นความสำคัญของตนเองมากขึ้น อันจะเป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงจุดแข็งของประเทศชาติ เมื่อประชาชนพลเมืองมีความสำนึกในวัฒนธรรมของตน วัฒนธรรมชุมชนจะมีความสำคัญเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งวิธีปฏิบัติการให้ประชาชนมีจิตสำนึกต้องจัดระบบความรู้ของชุมชนและจัดองค์การของชุมชนโดยคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะของชุมชนและสังคมส่วนรวม วัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญแก่ความเป็นชนชั้นที่มีอยู่ในประวัติพัฒนาการของชุมชน แต่ต้องค้นหารูปธรรมและยกขึ้นเป็นระบบแนวคิดของชุมชนแล้วมีพิธีกรรมหรือการปฏิบัติซ้ำที่เรียกว่า ทฤษฎีและการปฏิบัติ (Theory and Practice) จิตสำนึกจะชัดเจน กระบวนการปลูกจิตสำนึกความเป็นชุมชนนี้ ประชาชนต้องทำกันเอง มีปัญญาชนของประชาชน (Organic Intellectual) เป็นผู้นำมิใช่ให้คนอื่นมานำ ผู้อื่นเป็นเพียงผู้สนับสนุน รัฐอาจมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนได้ (Selman, 2004: 365-392) ประการที่สอง การให้ความสำคัญแก่การแสดงศิลปะและการทำให้เกิดการสะท้อนอารมณ์ เช่น การร้องเพลง กลอนลำ การรำรำ ฟ้อน หนังตะลุง ละคร ภาพยนตร์ และควรเผยแพร่ความสำคัญของชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ เพราะศิลปะและการแสดงมีระบบคุณค่าและอุดมการณ์อยู่ ประการที่สาม การให้ความสำคัญแก่ศาสนา เพราะมีบทบาทสำคัญในระดับท้องถิ่น ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของชาวบ้าน การปฏิบัติกิจทางศาสนาร่วมกันจะช่วยส่งเสริมสำนึกในความเป็นชุมชน ดังนั้น ศาสนาและองค์การศาสนาจะต้องไม่แยกตัวออกจากชุมชน และประการสุดท้าย การให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่เยาวชน เพราะเยาวชนจะเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมชุมชนต่อไป ครอบครัว โรงเรียน ผู้อาวุโสจะต้องใส่ใจในการถ่ายทอดและปลูกฝัง

วัฒนธรรมชุมชนให้แก่เด็กและเยาวชน แนวทางนี้จะจริงหรือไม่ขึ้นอยู่กับคนไทยทุกคนที่จะร่วมกันสร้าง วัฒนธรรมชุมชนให้เกิดขึ้นแล้วแปรไปสู่วัฒนธรรมแห่งชาติร่วมกันอย่างเป็นขบวนการ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548: 56)

องค์ความรู้ใหม่

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ต้องอาศัยวัฒนธรรมในฐานะเป็น เครื่องมือสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้รูปแบบของหลักของความเอื้ออาทร การปฏิบัติตาม ขนบธรรมเนียมประเพณีและเรียนรู้ร่วมกันในภูมิปัญญาของคนในแต่ละชุมชนเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิด ความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน ก่อให้เกิดความสุข มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนและมั่นคงในชีวิตของชุมชนเอง ได้ การสืบสานวัฒนธรรมมาระยะยาวนานเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่น หนึ่งอย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดสาย เพื่อรักษาบำรุงพร้อมกับพัฒนา โดยใช้องค์ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความ เชื่อ รวมทั้งเครือข่ายของชุมชนที่สามารถทำให้ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุขและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน มั่นคง ในชีวิตของคนในชุมชนเองได้ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของกระแสวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทยที่มีมาแต่ อดีตจนถึงปัจจุบัน

บทสรุป

วัฒนธรรมชุมชนเป็นความรู้ที่มีการศึกษาวิจัยอย่างมาก จนเกิดสำนักวัฒนธรรมชุมชนที่เชื่อว่า วัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะรื้อฟื้นให้ชุมชนเข้มแข็ง หลังจากถูกทำลายหรือทำให้อ่อนแอเนื่องจากการเข้า มาของการพัฒนาแบบทันสมัยและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยนักวิชาการส่วนใหญ่มองว่า การ เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นหลักการพัฒนาที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง แต่ต้องพึ่ง ต่างประเทศเป็นหลัก ทำให้ต้องประสบปัญหาจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเป็นอันมาก ซึ่งเดิมการพัฒนาจักจะเป็นการพัฒนาจากบนสู่ ล่าง เป็นการพัฒนาที่รัฐเข้าไปครอบงำความคิด ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ ยั่งยืน ดังนั้น จึงได้หันมาทบทวนแนวทางการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีทิศทางการพัฒนา ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 การพัฒนาแบบองค์รวม การ พัฒนาตามแนวคิดการพึ่งตนเอง การพัฒนาตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ฯลฯ มาเป็นแนวทางในการพัฒนา มากขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นทางเลือกหนึ่งในการพัฒนา เนื่องจากแนวคิดนี้ เชื่อว่า ถึงแม้กระแสทุนนิยมจะเข้ามาทำลายวัฒนธรรมชุมชนตลอด แต่ทุนนิยมก็ไม่สามารถทำลายวัฒนธรรม ชุมชนของคนในชุมชนได้หมด ยังมีสิ่งที่มีคุณค่าและดีงามที่เป็นรากเหง้าของคนในชุมชนคงอยู่ ซึ่งจะต้องฟื้นฟู วัฒนธรรมชุมชนเหล่านั้นกลับมา โดยการปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าดั้งเดิมในเรื่อง ประวัติศาสตร์ของชุมชน การฟื้นฟูวิถีการผลิตแบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมดุล รวมทั้งการฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของชุมชนให้คงอยู่ ซึ่งจะเป็นพลังสำคัญที่จะเสริมความเข้มแข็งในระดับชุมชน และระดับชาติ

เอกสารอ้างอิง

โกวิท พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพีเล เลิศวิชา. (2538). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2547). *ความเป็นมาและแนวคิดสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- _____. (2548). *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.
- บำรุง บุญปัญญา. (2549). แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในการพัฒนา. ใน สนั่น ชูสกุล. (บรรณาธิการ). *3 ทศวรรษแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน*. (หน้า155-156). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ประเวศ วะสี. (2530). *พุทธเกษตรกับคานาคติสุขของสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.
- ยุคติ มุกดาวิจิตร. (2538). *การก่อตัวของกระแสวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย: พ.ศ. 2520-2537*. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- _____. (2548). *อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: ฟ้าเดียวกัน.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (2533). *รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: หมู่บ้าน.
- สุรวุฒิ ปัดไธสง. (2545). วัฒนธรรมชุมชน: เจาะไขความเข้มแข็งของชุมชน/หมู่บ้าน. *พหุวัฒนธรรมศาสตร์*. 8 (1), 11-20.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Murdock, P. G. (2012). *Social Structure*. Oxford: Macmillan Social Structure.
- Selman, P. (2004). Community Participation in the Planning and Management of Cultural Landscapes. *Journal of Environmental Planning and Management*. 47 (3), 365-392.

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

*****

1. นโยบายการตีพิมพ์ในวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์

วารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์เป็นวารสารวิชาการมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อส่งเสริมการผลิตผลงานวิชาการ การศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่บทความต่าง ๆ ในสาขาวิชาที่วิทยาลัยกาญจนบุรี ศรีโพบูลย์ เปิดสอนและมีความสัมพันธ์ ได้แก่ (1) พระพุทธศาสนาและปรัชญา (2) วิปัสสนาภาวนา (3) รัฐประศาสนศาสตร์ และรัฐศาสตร์ รวมทั้งสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 2) เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้ พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ ตลอดถึงการบูรณาการสหวิทยาการต่าง ๆ ของคณาจารย์ บุคลากร นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานอื่น อันเป็นการบริการวิชาการแก่สังคม 3) เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีโพบูลย์ และสร้างความร่วมมือในการบูรณาการการเรียนการสอนกับการเผยแพร่ผลงาน องค์ความรู้ของคณาจารย์ บุคลากรและนิสิตในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ทุกบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิแบบ Double-blind อย่างน้อย 2 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษโดยรับพิจารณาต้นฉบับของบุคคลทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย กำหนดตีพิมพ์ปีละ 3 ฉบับ (ราย 4 เดือน)

ทั้งนี้ ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องตามหลักเกณฑ์ที่วารสารกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นในบทความวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความและไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์

2. ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์

2.1 บทความวิจัย (Research Article) เป็นบทความที่มีการค้นคว้าอย่างมีระบบ และมีความมุ่งหมายชัดเจน เพื่อให้ได้ข้อมูลหรือหลักการบางอย่างที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการ หรือการนำวิชาการมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ บทความวิจัยมีรูปแบบของการวิจัยตามหลักวิชาการ เช่น การตั้งสมมติฐานหรือการกำหนดปัญหาที่สมเหตุผล โดยจะต้องระบุวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การตีความและสรุปผลการวิจัยที่สามารถให้คำตอบหรือบรรลุวัตถุประสงค์

2.2 บทความวิชาการ (Academic Article) เป็นบทความที่เขียนขึ้นในลักษณะวิเคราะห์ วิจัย หรือเสนอแนวคิดใหม่ จากพื้นฐานทางวิชาการที่ได้เรียบเรียงจากผลงานทางวิชาการของตนเองหรือของผู้อื่น หรือเป็นบทความทางวิชาการที่เขียนขึ้นเพื่อเป็นความรู้ที่มีประโยชน์แก่คนทั่วไป

2.3 บทความปริทรรศน์ (Review Article) งานวิชาการที่ประเมินสถานะล่าสุดทางวิชาการ (State of the Art) เฉพาะทางที่มีการศึกษาค้นคว้า มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งทางกว้างและทางลึกอย่างทันสมัย โดยให้ข้อวิพากษ์ที่ชี้ให้เห็นแนวโน้มที่ควรศึกษาและพัฒนาต่อไป

2.4 บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) บทความที่วิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาสาระให้เห็นคุณค่าของหนังสือ โดยบทวิจารณ์หนังสือจะต้องกล่าวถึงรายละเอียดของหนังสืออันประกอบด้วยชื่อผู้เขียน จำนวนหน้า ปีที่พิมพ์ ครั้งที่พิมพ์และสถานที่พิมพ์ให้ชัดเจน

3. รูปแบบของการจัดเตรียมต้นฉบับ

3.1 ต้นฉบับบทความ ต้องมีความยาว 8-15 หน้ากระดาษ A4 (รวมเอกสารอ้างอิง) พิมพ์บนกระดาษหน้าเดียว ใช้ตัวอักษรแบบ TH Sarabun PSK ขนาด 16 pt. ตั้งค่าหน้ากระดาษโดยเว้นขอบบน ขอบซ้าย 1 นิ้ว และขอบขวา ขอบล่าง 1 นิ้ว กำหนดระยะห่างระหว่างบรรทัดเท่ากับ 1 และเว้นบรรทัดระหว่างแต่ละย่อหน้า โดยระบุหมายเลขหน้าไว้ด้านบนขวา ด้วยตัวอักษรแบบ TH Sarabun PSK ขนาด 14 pt. ห่างจากขอบกระดาษด้านบนและขอบด้านขวา 0.5 นิ้ว การนำเสนอรูปภาพและตาราง ต้องนำเสนอรูปภาพและตารางที่มีความคมชัดพร้อมระบุหมายเลขกำกับรูปภาพไว้ด้านล่าง พิมพ์เป็นตัวธรรมดา ขนาด 14 pt. เช่น ตารางที่ 1 หรือ Table 1 และ ภาพที่ 1 หรือ Figure 1 รูปภาพที่นำเสนอต้องมีรายละเอียดของข้อมูลครบถ้วนและเข้าใจได้โดยไม่ต้องกลับไปอ่านที่เนื้อความอีก ระบุลำดับของรูปภาพทุกรูปให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่อยู่ในต้นฉบับ โดยคำอธิบายต้องกระชับและสอดคล้องกับรูปภาพที่นำเสนอ

3.2 ชื่อเรื่อง ต้องมีภาษาไทย (TH Sarabun PSK ขนาด 16 pt. ตัวหนา) และภาษาอังกฤษ (TH Sarabun PSK ขนาด 16 pt. ตัวหนา) พิมพ์ไว้หน้าแรกตรงกลาง

3.3 ชื่อผู้เขียน หน่วยงานสังกัดและอีเมล โดยชื่อผู้เขียนต้องระบุภาษาไทยและภาษาอังกฤษตัวหนา ด้วยอักษรแบบ TH Sarabun PSK ขนาด 14 pt. ส่วนหน่วยงานสังกัดระบุภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตัวธรรมดาด้วยอักษรแบบ TH Sarabun PSK ขนาด 14 pt. และอีเมลของผู้เขียนหลักสำหรับติดต่อให้ใช้ตัวอักษรแบบ TH Sarabun PSK ขนาด 14 pt. ทั้งหมดให้จัดชิดขอบด้านขวา ในกรณีที่มีผู้เขียนมากกว่า 1 ราย ให้ใส่ตัวเลขเป็นตัวยก ท้ายชื่อผู้เขียนและชื่อหน่วยงานสังกัดให้ตรงกัน และในกรณีที่บทความเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หรือหลักสูตรการศึกษา โปรดระบุชื่อหลักสูตรและสถาบันการศึกษาให้ชัดเจน

กรณีผู้เขียนสังกัดเดียวกัน ไม่ต้องใส่เลขยกที่หน่วยงานสังกัด เช่น

นเรศ ชมพูนุท¹, อุไร ธาณี²

Naret Chomphunut¹, Urai Thani²

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

Corresponding Author, E-mail: naret_chomphunut@gmail.com

กรณีผู้เขียนสังกัดต่างกัน ให้ใส่เลขยกแต่ละคนให้ชัดเจน เช่น

นเรศ ชมพูนุท¹, อุไร ธาณี²

Naret Chomphunut¹, Urai Thani²

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹, โรงเรียนกาญจนาอนุเคราะห์²

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹,

Kanchananukroh School²

Corresponding Author, E-mail: naret_chomphunut@gmail.com

หมายเหตุ: หากบทความเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาให้ใช้คำว่า “หลักสูตร... สาขาวิชา... คณะ... มหาวิทยาลัย..” ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ แทนหน่วยงานสังกัดที่ระบุข้างต้น เช่น

นเรศ ชมพูนุท¹, อุไร ธานี²

Naret Chomphunut¹, Urai Thani²

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Doctor of Philosophy Program in Buddhist Studies, Graduate School,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, E-mail: naret_chomphunut@gmail.com

3.4 บทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ บทคัดย่อภาษาไทยไม่เกิน 350 คำ

3.5 คำสำคัญ (Keywords) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวน 3-5 คำ

3.6 การเรียงหัวข้อ หัวข้อใหญ่สุดให้พิมพ์ชิดขอบด้านซ้าย พิมพ์ตัวหนา TH Sarabun PSK ขนาด 16 pt. หัวข้อรองเว้นห่างจากหัวข้อใหญ่ 0.5 นิ้ว (เริ่มพิมพ์ตัวที่ 6) พิมพ์ตัวหนา TH Sarabun PSK ขนาด 16 pt. และหัวข้อย่อยใช้ตัวธรรมดา TH Sarabun PSK ขนาด 16 pt. ทั้งหัวข้อรองและหัวข้อย่อยควรพิมพ์ให้ตรงกัน เมื่อขึ้นหัวข้อใหญ่ควรเว้นระยะพิมพ์ระหว่างบรรทัด แบบ Before 6 pt. และ After 6 pt.

3.7 การใช้ตัวเลข คำย่อ และวงเล็บ ควรใช้ตัวเลขอารบิกทั้งหมด ใช้คำย่อที่เป็นสากลเท่านั้น (ระบุคำเต็มไว้ในครั้งแรก) สำหรับการวงเล็บภาษาอังกฤษ อักษรตัวแรกของทุกคำควรเป็นตัวใหญ่ เช่น Student-centered Learning

บทความวิจัย ให้เรียงลำดับ ดังนี้ (รวมผู้เขียนทั้งหมด ไม่เกิน 5 คน)

1. บทคัดย่อ (Abstract) เสนอวัตถุประสงค์การวิจัย ระเบียบวิธีวิจัย ผลการวิจัยและองค์ความรู้จากการวิจัย โดยสรุปให้สั้นและกระชับความ

2. บทนำ (Introduction) ระบุความสำคัญของปัญหาการวิจัย กรอบแนวคิด

3. วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives) ระบุวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับข้อ

4. ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) ระบุแผนการวิจัย กลุ่มตัวอย่างและการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

5. ผลการวิจัย (Results) เสนอผลที่พบตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับอย่างชัดเจน ควรเสนอในรูปแบบตารางหรือแผนภูมิก็ได้

6. อภิปรายผล (Discussion) เสนอเป็นความเรียง ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของผลการวิจัยกับกรอบแนวคิด และงานวิจัยที่ผ่านมา ไม่ควรอภิปรายเป็นข้อ ๆ แต่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมด พร้อมระบุงค์ความรู้จากการวิจัย

7. บทสรุป (Conclusion) ระบุข้อสรุปที่สำคัญและข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้และประเด็นสำหรับการวิจัยต่อไป

8. เอกสารอ้างอิง (References) ต้องเป็นรายการที่มีการอ้างอิงในเนื้อหาบทความเท่านั้น โดยใช้การอ้างอิงระบบ APA

บทความวิชาการ ให้เรียงลำดับ ดังนี้ (รวมผู้เขียนทั้งหมด ไม่เกิน 3 คน)

1. บทคัดย่อ (Abstract)

2. บทนำ (Introduction)

3. เนื้อเรื่อง (Content) แสดงสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอตามลำดับและระบุงค์ความรู้ใหม่

4. บทสรุป (Conclusion)

5. เอกสารอ้างอิง (References) การอ้างอิงในเนื้อเรื่องใช้ระบบ APA

บทความปริทรรศน์ (Review Article) ให้เรียงลำดับ ดังนี้

1. บทคัดย่อ (Abstract)
2. บทนำ (Introduction)
3. เนื้อเรื่อง (Content)
4. บทวิจารณ์ (Discussion)
5. บทสรุป (Conclusion)
6. เอกสารอ้างอิง (References)

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) ให้เรียงลำดับ ดังนี้

1. บทนำ (Introduction)
2. เนื้อหา (Content)
3. บทวิจารณ์ (Discussion)
4. บทสรุป (Conclusion)
5. เอกสารอ้างอิง (References) การอ้างอิงในเนื้อเรื่องใช้ระบบ APA

4. ระบบการอ้างอิงและเอกสารอ้างอิงทางวิชาการ

เอกสารที่นำมาอ้างอิงควรได้มาจากแหล่งที่มีการตีพิมพ์ชัดเจน อาจเป็นวารสาร หนังสือหรือข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต ทั้งนี้ ผู้เขียนบทความต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อความถูกต้องของเอกสารอ้างอิงทั้งหมดก่อนส่งต้นฉบับ ผู้เขียนบทความควรตรวจสอบถึงความถูกต้องของการอ้างอิงเอกสาร เพื่อป้องกันความล่าช้าในการตีพิมพ์บทความ เนื่องจากบทความที่มีการอ้างอิงไม่ถูกต้องจะไม่ได้รับการส่งต่อเพื่อพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จนกว่าการอ้างอิงเอกสารจะได้รับการแก้ไขให้ถูกต้อง

4.1 การอ้างอิงในเนื้อหาบทความ

รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อเรื่องและท้ายเล่มใช้ตามรูปแบบของ American Psychological Association (APA) หรือระบบนาม-ปี โดยใช้วงเล็บเปิด-ปิด แล้วระบุชื่อ-นามสกุลของผู้แต่ง ปีที่จัดพิมพ์ และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง เอกสารที่นำมาอ้างอิงในเนื้อหาบทความจะต้องปรากฏในเอกสารอ้างอิงท้ายบทความทุกรายการ และเจ้าของบทความต้องรับผิดชอบความถูกต้องของเอกสารอ้างอิงทั้งหมด โดยรูปแบบของการอ้างอิงเอกสาร มีดังนี้

อ้างอิงจากเอกสารภาษาไทย

1. พระไตรปิฎกและอรรถกถา ให้อ้างอิงชื่อคัมภีร์ เล่ม ชื่อ เครื่องหมายทวิภาค (:.) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง เช่น

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 16: 282-283)	(พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 16: 256-320)
---	--

2. ผู้แต่ง 1 ราย (ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ วิทยานิพนธ์ สัมภาษณ์ สื่อออนไลน์ เป็นต้น) ให้อ้างอิงชื่อผู้แต่ง แล้วใส่เครื่องหมายจุลภาค (,) ตามด้วยปีที่พิมพ์ เครื่องหมายทวิภาค (:.) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง (ถ้ามี) เช่น

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2554: 44)

3. ผู้แต่ง 2 ราย ให้อ้างอิงชื่อของผู้แต่งทั้งสอง เครื่องหมายจุลภาค (,) ตามด้วยปีที่พิมพ์เครื่องหมายทวิภาค (:) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง เช่น

(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และเขมณัฏฐ์ อินทรสุวรรณ, 2553: 44)

หากมีเอกสารที่นำมาอ้างอิงมากกว่า 1 รายการ ให้ใช้เครื่องหมายอัฒภาค (;) คั่นระหว่างรายการอ้างอิง เช่น

(พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2548: 8; พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554: 44)

4. ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 ราย ให้อ้างอิงชื่อของผู้แต่งคนแรก เว้นวรรคหนึ่งครั้ง เพิ่มคำว่า “และคณะ” เครื่องหมายทวิภาค (:) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง เช่น

(พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, 2548: 55)

ทั้งนี้ หากเป็นการอ้างอิงด้วยการสรุปความหรือเอกสารที่ไม่มีเลขหน้า ไม่ต้องใส่เลขหน้า เช่น

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2554)

(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และเขมณัฏฐ์ อินทรสุวรรณ, 2553)

(พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, 2548)

(พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2548; พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554)

อ้างอิงจากเอกสารภาษาอังกฤษ

1. ถ้ามีผู้แต่ง 1 ราย ให้อ้างนามสกุลของผู้แต่ง เครื่องหมายจุลภาค ปีที่พิมพ์และหน้าทีนำมาอ้างอิง เช่น

(Keown, 2003: 4)

2. ถ้ามีผู้แต่ง 2 ราย ให้อ้างนามสกุลของผู้แต่ง 2 ราย เครื่องหมายจุลภาค ปีที่พิมพ์ และหน้าทีนำมาอ้างอิง เช่น

(Hersey & Blanchard, 2000: 3)

และให้ใช้เครื่องหมาย อัฒภาค (;) คั่นกลางระหว่างเอกสารที่นำมาอ้างอิงมากกว่า 1 เอกสาร เช่น

(Keown, 2003: 4; Hersey & Blanchard, 2000: 3)

3. ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 ราย ให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งรายแรก ตามด้วย et al. ปีที่พิมพ์ และหน้าที่นำมาอ้างอิง เช่น

(Kaiser, et al., 2008: 55)

หลักเกณฑ์ทั่วไปในการพิมพ์รายการสำนักพิมพ์/โรงพิมพ์

กรณีเป็นบริษัทหรือสำนักพิมพ์ให้คงไว้เฉพาะชื่อ ดังตัวอย่าง

1. บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด ให้ใช้ “21 เซ็นจูรี”
2. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้ใช้ “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์”
3. กรณีที่เป็นโรงพิมพ์ให้ใช้รูปแบบเต็ม เช่น โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4.2 เอกสารอ้างอิง

(1) พระไตรปิฎก อรรถกถา

ตัวอย่าง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipitaka Vol. 1*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya Press.

(2) หนังสือ

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อหนังสือ./ครั้งที่พิมพ์./สถานที่พิมพ์./สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง

กรณีผู้แต่ง 1 ราย (หากเป็นภาคภาษาอังกฤษให้เขียนนามสกุลไว้หน้า ตามด้วยชื่อ) เช่น
พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. (2548). *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: พิสิษฐ์ไทย ออฟเซต.
Yamane, T. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis*, 3rd ed. New York: Harper and Row Publication.

กรณีผู้แต่ง 2 ราย (ให้ใช้คำว่า “และ” หรือ “and” เป็นคำเชื่อม) เช่น

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล. (2548). *ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม Participatory Democracy*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

Strauss, A. and Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory, Techniques and Procedures for Developing*. London: California Sage Publications.

กรณีผู้แต่งมากกว่า 2 ราย (ให้ใช้คำว่า “และคณะ” หรือ “et al.” ต่อท้ายชื่อผู้แต่งคนแรก) เช่น
สุขุม นวลสกุล และคณะ. (2550). *การเมืองและการปกครองไทย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
Snyder, C. R., et al. (2011). *Positive Psychology: The Scientific and Practical Explorations of Human Strengths*, 2nd ed. Los Angeles: SAGE Publications Inc.

กรณีมีทั้งผู้แต่งและผู้แปลหรือบรรณาธิการ (ให้เขียนชื่อผู้แต่งไว้หน้า ชื่อผู้แปลหรือบรรณาธิการเขียนไว้หลัง ชื่อเรื่อง ตามด้วยวงเล็บว่า (ผู้แปล) หรือ (บรรณาธิการ) สำหรับภาษาไทย และ (tran.) หรือ (ed.) สำหรับภาษาอังกฤษกรณี 1 คน หรือ (trans.) หรือ (eds.) กรณี 2 คนขึ้นไป) เช่น
เจมส์ แอล เครย์ตัน. (2551). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน การตัดสินใจที่ดีกว่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม*. วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ. (ผู้แปล). ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภักดิ์ ออฟเซ็ท.
Hylton, P. (2001). *Blackwell Companions to Philosophy: A Companion to Analytic Philosophy*. Martinich, A. P. and Sosa, D. (eds.). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Bennington, G. and Massumi, B. (trans.). Minneapolis: The University of Minnesota Press.
Wittgenstein, L. (1967). *Philosophical Investigations*, 3rd ed. Anscombe, G. E. M. (tran.). Oxford: Basil Blackwell Ltd.

(3) บทความในหนังสือ

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ใน ชื่อบรรณาธิการ (บรรณาธิการ)./ชื่อเรื่อง/เลขหน้าแรก-สุดท้ายที่ดีพิมพ์./สถานที่พิมพ์./สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง

ชาญณรงค์ บุญหนุน. (2562). ข้อถกเถียงเรื่องพระพุทธศาสนาประจำชาติไทยในรัฐธรรมนูญ. ใน ปรีดี หงส์ สตัน และอัมพร หมาดเด็น. *ศาสนากับความรุนแรง*, หน้า 400-459. กรุงเทพมหานคร: Illuminations Editions.

Bergstein, M. (2000). Tubular Function. In Richard, E. B., et al. (eds.). *Nelson Textbook of Paediatrics*, 16th ed. (p. 596). Philadelphia: Saunders.

(4) บทความจากวารสาร

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ชื่อวารสาร./ปีที่/(ฉบับที่),/เลขหน้าแรก-หน้าสุดท้ายที่ดีพิมพ์. (บทความที่มี DOI ให้ใส่ DOI ไว้ตอนท้าย)

ตัวอย่าง

ประยงค์ จันทร์แดง. (2563). พระภิกษุสามเณรควรเรียนวิชาทางโลกหรือไม่. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*. 5 (1), 123-137.

Piaget, J. (1972). Intellectual Evolution for Adolescence to Adulthood. *Human Development*. 15, 1-12. DOI:10.1159/000271225

(5) บทความในสารานุกรม

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ ชื่อบทความ./ ใน ชื่อสารานุกรม./ เล่มที่อ้าง, หน้าเลขหน้าที่อ้าง./ สถานที่พิมพ์./ สำนักพิมพ์ หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง

สนิท อาจพันธ์. (2537). หม้อคอกวาย. ใน สารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตเขตหัวเมืองฝ่ายเหนือ, หน้า 274-275. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

Sturgeon, T. (1995). Science Fiction. In *The Encyclopaedia Americana* (Vol. 24, pp. 390-392). Danbury, CT: Grolier Press.

(6) หนังสือพิมพ์

ผู้แต่ง./ (วันที่ เดือน ปีที่พิมพ์)./ ชื่อบทความ./ ชื่อหนังสือพิมพ์./ เลขหน้า. (กรณีภาษาอังกฤษที่มีหลายหน้า ให้ใช้คำว่า pp. แทน p.)

ตัวอย่าง

สุชาติ เผือกสกนธ์. (9 มิถุนายน 2549). ประชาชนเศรษฐกิจพอเพียง. *ผู้จัดการรายวัน*, น.13.

Chetchotiros, N. and Yonpiam, Ch. (16 May 2019). PPRP Faces Major Coalition Sang. *Bangkok Post*, p. 1.

(7) วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง รายงานการวิจัย

ชื่อผู้เขียน./ (ปีพิมพ์)./ ชื่อวิทยานิพนธ์./ ระดับวิทยานิพนธ์/ สารนิพนธ์/ หรือการค้นคว้าแบบอิสระ/ ชื่อมหาวิทยาลัย.

ตัวอย่าง

สัมฤทธิ์ ต่อสติ. (2542). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของสถานบริการสาธารณสุขเขตเมือง กรณีศึกษาศูนย์: แพทย์ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.

Tyrone, R. (2007). *Effects of Upland Timber Harvest and Road Construction on Headwater Stream Fish Assemblages in a Southeastern Forest*. (Master's Thesis). Texas State University. San Marcos, Texas.

Lim, H. L. (2018). *Contemporary Buddhism: Introduction into Thich Nhat Hanh's Teaching*. (Doctoral Dissertation). Mahidol University. Nakhon Pathom.

(8) สัมภาษณ์

ชื่อผู้ที่ได้รับการสัมภาษณ์./ (ปีที่สัมภาษณ์)./ ตำแหน่ง./ สัมภาษณ์./ วันที่สัมภาษณ์.

ตัวอย่าง

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2558). อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *สัมภาษณ์*. 18 เมษายน.

Interviewee A. (2019). Student at Faculty of Buddhism, MCU. *Interview*. 1 March.

(9) สื่อออนไลน์

ผู้แต่ง./ (วันที่ เดือน ปีที่เผยแพร่)/ชื่อบทความ./สืบค้นเมื่อ วันที่ เดือน ปี,/จาก แหล่งที่อยู่ไฟล์ (URL)

ตัวอย่าง

พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ). (1 พฤษภาคม 2555). *การจัดการศาสนาและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ*. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2556, จาก http://www.mcu.ac.th/site/artidecontent_desc.php?artide_id=1304&articlegroup_id=274

Doyle, M. W. (22 June 2004). *Liberal Internationalism: Peace, War and Democracy*. Retrieved September 2, 2013, from http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/themes/peace/doyle/index.html

(10) การสัมมนา/ประชุมวิชาการ

ผู้เขียน./ (ปีที่เผยแพร่)/ชื่อบทความ./การสัมมนาหรือประชุม./หน่วยงานที่จัด./วันเดือนที่จัด./หน้าที่ตีพิมพ์.

ตัวอย่าง

พระครูวรธรรมวิฑูรย์ และคณะ. (2561). เปรียบเทียบหลักอุเบกขาธรรมในพระพุทธศาสนาและหฺวู่-เว่ยในเต๋า. *การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 2 ประจำปี 2561 เรื่อง “การวิจัยทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” (The Research on Buddhism for Sustainable Development)*. วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วันที่ 20 มีนาคม. หน้า 119-129.

การให้เรียงลำดับเอกสารอ้างอิงให้ปฏิบัติ ดังนี้ 1) เรียงตามลำดับพยัญชนะ ก-ฮ หากซ้ำอักษรให้เรียงตามสระตัว 2) หากซ้ำชื่อผู้แต่งให้เรียงตามลำดับ พ.ศ. โดยเรียง พ.ศ. ที่น้อยสุดไว้หน้า ส่วนเอกสารอ้างอิงที่ซ้ำซึ่งเรียงไว้หลัง ให้เขียนเส้นประแทน โดยมีความยาวเท่าย่อหน้า 3) เรียงลำดับเอกสารภาคภาษาไทยก่อน จากนั้นจึงเป็นภาคภาษาอังกฤษ ซึ่งเรียงตามอักษร A-Z หากซ้ำอักษรให้เรียงตามสระ และหากชื่อผู้แต่งที่ซ้ำกันให้เรียงตามลำดับ ค.ศ. จากนั้นน้อยไปหามากเหมือนภาคภาษาไทย

ตัวอย่างเอกสารอ้างอิงท้ายเรื่อง

โกนิญฐ์ ศรีทอง. (2558). *การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการเสริมสร้างความสมดุลของระบบนิเวศวิทยาชุมชน*. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จรูญ รัตนกาล. (2556). *การประยุกต์หลักพุทธธรรมและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการอยู่ร่วมกันของประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลสามัคคี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. รายงานการวิจัย. กองทุนสนับสนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเถตุ. (2538). *ชาวบ้านกับช่องทางประกอบธุรกิจท่องเที่ยว แนวคิดในการจัดตั้งสหกรณ์บริการนำเที่ยวแนวอนุรักษ์แห่งประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ปกเกล้า.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2548). *โลกทัศน์ชาวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์*, พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

- พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ). (1 พฤษภาคม 2555). *การจัดการศาสนาและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ*. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2556, จาก http://www.mcu.ac.th/site/artidecontent_desc.php?artide_id=1304&articlegroup_id=274
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 12*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 12*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (6 เมษายน 2560). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก*. หน้า 1-90.
- Bergstein, M. (2000). Tubular Function. In Richard, E. B., et al. (eds.). *Nelson Textbook of Paediatrics*, 16th ed. (p. 596). Philadelphia: Saunders.
- Boo, E. (1990). *Ecotourism: The Potentials and Pitfalls, Vol. 1 and 2*. Washington, D.C.: World Wildlife Fund.
- _____. (1991). Making Ecotourism Sustainable: Recommendations for Planning, Development, and Management. In *Nature Tourism Managing for the Environment*. Washington, D.C.: Island Press.
- Hylton, P. (2001). *Blackwell Companions to Philosophy: A Companion to Analytic Philosophy*. Martinich, A. P. and Sosa, D. (eds.). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Keown, D. (1995). *Are There "Human Right" in Buddhism*. London: University of London.
- Kiarash, A. (2007). Human Dignity in Islamic Bioethics. *The Iranian Journal of Allergy*. 6 (5), 25-28.
- Snyder, C. R., et al. (2011). *Positive Psychology: The Scientific and Practical Explorations of Human Strengths*, 2nd ed. Los Angeles: SAGE Publications Inc.
- Strauss, A. and Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory, Techniques and Procedures for Developing*. London: California Sage Publications.

5. การส่งบทความต้นฉบับ

5.1 การเตรียมเอกสารต้นฉบับประกอบด้วย

1. ต้นฉบับที่เป็นไฟล์ *.doc ของ Microsoft Word โปรดดูรายละเอียดที่ระบุในรูปแบบข้างต้น
2. กรอกแบบฟอร์มเสนอผลงานเพื่อตีพิมพ์ (ใบสมัคร) ให้ถูกต้องและชัดเจน

5.2 การจัดส่งต้นฉบับ

ส่งทางระบบวารสารออนไลน์ “วารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์” ตามลิงก์ <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/Kanchana-editor/index> หากผู้เขียนยังไม่มีบัญชีของระบบ ThaiJO ต้องลงทะเบียน (Register) ในระบบวารสารก่อน จากนั้นเข้าสู่ระบบ (Login) เพื่อส่งบทความต้นฉบับและแนบไฟล์แบบฟอร์มเสนอผลงานเพื่อตีพิมพ์มาให้เรียบร้อย (หรือกรอกใบสมัครทาง Google Form)

6. การพิจารณาบทความเบื้องต้นของกองบรรณาธิการ

บทความต้นฉบับต้องจัดในรูปแบบไฟล์ *.doc ความยาวของต้นฉบับต้องไม่เกิน 8-15 หน้า (รวมบทคัดย่อ ภาพ ตารางและเอกสารอ้างอิง) กองบรรณาธิการจะพิจารณาบทความเบื้องต้นใน 2 ด้าน คือ 1) ความถูกต้องตามรูปแบบของวารสาร 2) ขอบข่ายเนื้อหาตรงตามวัตถุประสงค์ ถ้าไม่ผ่านการพิจารณาเบื้องต้นจะส่งกลับไปให้ผู้เขียนแก้ไข ถ้าผ่าน จะเข้าสู่การพิจารณากลั่นกรองของผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 2 ท่าน เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิประเมินผลอย่างไร จะแจ้งผลให้ผู้เขียนทราบต่อไป

7. สิทธิของกองบรรณาธิการ

ในกรณีกองบรรณาธิการหรือผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้พิจารณากลั่นกรองบทความมีความเห็นว่า ควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเป็นหลัก และขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่ตีพิมพ์ในกรณีที่บทความไม่ตรงกับวัตถุประสงค์และรูปแบบของวารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์ หรือไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้ทรงคุณวุฒิ หากบทความใดได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิให้ตีพิมพ์ ผู้เขียนจะได้รับหนังสือรับรองการตีพิมพ์จากวารสาร (เฉพาะผู้แจ้งความประสงค์เท่านั้น)

แบบฟอร์มเสนอผลงานเพื่อตีพิมพ์
วารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์

วันที่..... เดือน..... พ.ศ. ....

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว).....

ระดับการศึกษาสูงสุด ..... ตำแหน่งทางวิชาการ.....

ประเภทบทความ

บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความปริทรรศน์ บทความวิจารณ์หนังสือ

ชื่อบทความ

(ภาษาไทย .....
.....
.....

(English) .....
.....
.....

ชื่อผู้เขียนร่วม (ถ้ามี) *บทความวิจัย ไม่เกิน 4 ท่าน, บทความประเภทอื่น ไม่เกิน 2 ท่าน*

1. ....

2. ....

3. ....

4. ....

หน่วยงานและที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก .....
.....
.....

โทรศัพท์ ..... E-mail ..... LINE ID.....

“ข้าพเจ้าและผู้เขียนร่วม (ถ้ามี) ขอรับรองว่า บทความที่เสนอมานี้ ยังไม่เคยได้รับการตีพิมพ์และไม่ได้อยู่ระหว่างกระบวนการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่นใด ข้าพเจ้าและผู้เขียนร่วมยอมรับหลักเกณฑ์การพิจารณาต้นฉบับ โดยยินยอมให้กองบรรณาธิการมีสิทธิ์พิจารณา ตรวจสอบต้นฉบับได้ตามที่เห็นสมควร และขอมอบลิขสิทธิ์บทความที่ได้รับการตีพิมพ์ให้แก่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบุลย์ ในกรณีมีการฟ้องร้องเรื่องการละเมิดลิขสิทธิ์เกี่ยวกับภาพ กราฟ ข้อความส่วนใดส่วนหนึ่ง และ/หรือข้อคิดเห็นที่ปรากฏในบทความนี้ ถือเป็นความรับผิดชอบของข้าพเจ้าและผู้เขียนร่วมแต่เพียงฝ่ายเดียว”

ลงชื่อ.....ผู้เขียน

(.....)

ชื่อบทความภาษาไทย (TH SarabunPSK 16 pt.)

Title in English (TH SarabunPSK 16 pt.)

เว้น 1 บรรทัด

ชื่อ - นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาไทย (14 pt. ตัวหนา)¹, ผู้เขียนร่วม², ผู้เขียนร่วม³

ชื่อ - นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาอังกฤษ (14 pt. ตัวหนา)¹, ผู้เขียนร่วม², ผู้เขียนร่วม³

ชื่อหน่วยงาน สังกัดภาษาไทย (14 pt. ตัวธรรมดา)¹, ², ³

ชื่อหน่วยงาน สังกัดภาษาอังกฤษ (14 pt. ตัวธรรมดา)¹, ², ³

อีเมลของผู้เขียนหลัก(ที่ติดต่อได้) (14 pt. ตัวธรรมดา)

เว้น 1 บรรทัด

บทคัดย่อ (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(บทคัดย่อไม่เกิน 350 คำ).....

..... (TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

คำสำคัญ (16 pt.): .....; .....; .....(ขนาด 16 pt.)..... (3-5 คำ) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

Abstract (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

Keywords (16 pt.): .....; .....; .....(ขนาด 16 pt.)..... (3-5 คำ) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

บทนำ (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

วัตถุประสงค์การวิจัย (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

1..... (TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

2.....

3.....

ระเบียบวิธีวิจัย (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

ผลการวิจัย (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

อภิปรายผล (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

องค์ความรู้จากการวิจัย (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

บทสรุป (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

เอกสารอ้างอิง (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

ชื่อบทความภาษาไทย (TH SarabunPSK 16 pt.)

Title in English (TH SarabunPSK 16 pt.)

เว้น 1 บรรทัด

ชื่อ - นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาไทย (14 pt. ตัวหนา)¹, ผู้เขียนร่วม², ผู้เขียนร่วม³
ชื่อ - นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาอังกฤษ (14 pt. ตัวหนา)¹, ผู้เขียนร่วม², ผู้เขียนร่วม³
ชื่อหน่วยงาน สังกัดภาษาไทย (14 pt. ตัวธรรมดา)^{1, 2, 3},
ชื่อหน่วยงาน สังกัดภาษาอังกฤษ (14 pt. ตัวธรรมดา)^{1, 2, 3}
อีเมลของผู้เขียนหลัก(ที่ติดต่อได้) (14 pt. ตัวธรรมดา)
เว้น 1 บรรทัด

บทคัดย่อ (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(บทคัดย่อไม่เกิน 350 คำ).....
.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....

คำสำคัญ (16 pt.): .....; .....; .....(ขนาด 16 pt.)..... (3-5 คำ) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

Abstract (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....
.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....
.....

Keywords (16 pt.): .....; .....; .....(ขนาด 16 pt.)..... (3-5 คำ) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

บทนำ (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....
.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....
.....
.....

ชื่อบทความ (TH SarabunPSK 16 pt.)

Title in English (TH SarabunPSK 16 pt.)

เว้น 1 บรรทัด

ชื่อ - นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาไทย (14 pt. ตัวหนา)

ชื่อ - นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาอังกฤษ (14 pt. ตัวหนา)

ชื่อหน่วยงาน สังกัดภาษาไทย (14 pt. ตัวธรรมดา)

ชื่อหน่วยงาน สังกัดภาษาอังกฤษ (14 pt. ตัวธรรมดา)

อีเมลของผู้เขียนหลัก(ที่ติดต่อได้) (14 pt. ตัวธรรมดา)

เว้น 1 บรรทัด

บทคัดย่อ (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(บทคัดย่อไม่เกิน 350 คำ).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

คำสำคัญ (16 pt.): .....; .....; .....(ขนาด 16 pt.)..... (3-5 คำ) (การจัด

ระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

Abstract (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

Keywords (16 pt.): .....; .....; .....(ขนาด 16 pt.)..... (3-5 คำ) (การจัด

ระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

บทนำ (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

เนื้อเรื่อง (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....
.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

บทวิจารณ์ (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....
.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

บทสรุป (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....
.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

เอกสารอ้างอิง (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....
.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....
.....
.....

ชื่อเรื่อง (TH SarabunPSK 16 pt.)

Title in English (TH SarabunPSK 16 pt.)

เว้น 1 บรรทัด

ชื่อ - นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาไทย (14 pt. ตัวหนา)

ชื่อ - นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาอังกฤษ (14 pt. ตัวหนา)

ชื่อหน่วยงาน สังกัดภาษาไทย (14 pt. ตัวธรรมดา)

ชื่อหน่วยงาน สังกัดภาษาอังกฤษ (14 pt. ตัวธรรมดา)

อีเมลของผู้เขียนหลัก(ที่ติดต่oได้) (14 pt. ตัวธรรมดา)

เว้น 1 บรรทัด

บทวิจารณ์หนังสือ

ผู้เขียน: .....

จำนวนหน้า: .....

ปีที่พิมพ์: .....

ครั้งที่พิมพ์: .....

สถานที่พิมพ์: .....

ภาพหน้าปกหนังสือ

เว้น 1 บรรทัด

บทนำ (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....
.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....
.....
.....

เนื้อหา (16 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt. และ After 6 pt.)

.....
.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

วารสาร มจร กาญจนบุรี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพลย์

บ้านห้วยสะพาน 368 หมู่ 12 ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน

จังหวัดกาญจนบุรี 71140 โทรศัพท์ 034 51 0460

เว็บไซต์ www.kri.mcu.ac.th

อีเมล mcukanjournal@gmail.com

“การที่จะเป็น นักเขียนทั่วไปนั้น

แค่มีหัวใจนักปราชญ์ ฟัง
คิด ถาม เขียน แล้วถ่ายทอด
ในสิ่งที่ตนเองรู้ออกมา
ก็สามารถเป็นนักเขียนที่ดี
ได้แล้ว

แต่การเขียนบทความทาง
วิชาการนั้น แค่หัวใจนัก
ปราชญ์ยังไม่เพียงพอ
เราต้องสรุปในสิ่งที่ ฟัง คิด
ถาม เขียน แล้วสังเคราะห์
ออกมาเป็นองค์ความรู้
ที่ชัดเจน โดยไม่ใส่ความคิด
เห็นส่วนตัวลงไป อีกทั้ง
ยังต้องเขียนออกมาให้
ถูกต้องตามรูปแบบของ
สากลนิยมอีกด้วย

พระครูวิโรจน์กาญจนเขต, ดร.
บรรณาธิการบริหาร